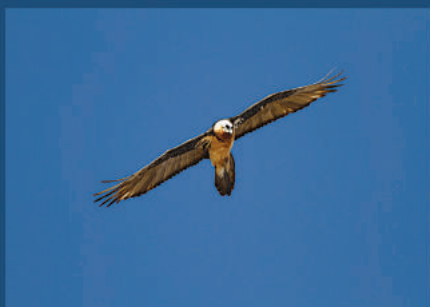

МОНГОЛ ОРНЫ БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДАЛ БА БИЧИЛ УУРХАЙ

Бичил уурхайн үйл ажиллагаа идэвхитэй явагдаж
байгаа сумдын хамгааллын зэрэглэл өндөртэй
биологийн олон янз байдлын тойм

2015

The Asia Foundation

Швейцарийн хөгжлийн агентлагийн санхүүжилтээр АНУ-ын Азийн сангийн хэрэгжүүлж буй “Байгаль орчныг хамгаалахад талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь - II” төслийн хүрээнд Монгол Улсын Уул уурхайн яамтай хамтран энэхүү судалгааны бүтээлийг боловсруулан хэвлүүлэв. Судалгаа нь Азийн сан эсвэл Швейцарийн хөгжлийн агентлагийн үзэл бодлыг илэрхийлээгүй, зөвхөн зохиогчийн үзэл санаа, байр суурь болно.

Монгол орны биологийн олон янз байдал ба бичил уурхай

Бичил уурхайн үйл ажиллагаа идэвхитэй явагдаж байгаа сумдын хамгааллын зэрэглэл өндөртэй биологийн олон янз байдлын тойм

“Байгаль орчныг хамгаалахад талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь - II” (ESEC II) төсөл хэрэгжиж буй газрууд

Боловсруулсан:

Батбаярын Нямбаяр

Пүрэв-Очирын Ганхуяг

Монголын зэрлэг амьтан судлах, хамгаалах төв

Хавтасны зураг:

Ооч ёл: Гунгаагийн Амархүү

Онон голын хөндий: Жонатан Стэйси

Янгир ямаа: Нямын Батбаяр

Цэн тогоруу: Дамбын Идэрбат

Удвал цэцэг: Жонатан Стэйси

Хар сүүлт зээр: Цолмонжавын Пүрэвсүрэн

Бичил уурхай: Хувцагааны Төрмөнх

Агуулга

Оршил	9
Судалгааны ажлын зорилго ба цар хүрээ	11
Мэдээллийн эх сурвалж ба арга зүй	11
Монгол орны хамгааллын зэрэглэл өндөртэй биологийн олон янз байдал бүхий газар нутгуудын товч тойм	12
Монгол орны хамгааллын зэрэглэл өндөртэй биологийн олон янз байдлын талаарх товч тойм	18
ESEC II төсөл хэрэгжиж буй сумдын нутаг дах хамгааллын зэрэглэл өндөртэй газрууд болон зүйлүүдийн тойм	20
1. Архангай аймаг	20
2. Баянхонгор аймаг	21
3. Баян-Өлгий аймаг	28
4. Булган аймаг	29
5. Говь-Алтай аймаг	30
6. Дархан-Уул аймаг	32
7. Дорноговь аймаг.....	33
8. Дорнод аймаг.....	35
9. Дундговь аймаг	37
10. Хэнтий аймаг	42
11. Ховд аймаг	48
12. Сэлэнгэ аймаг	53
13. Өвөрхангай аймаг	58
14. Увс аймаг	60
15. Өмнөговь аймаг	62
16. Улаанбаатар хот	64
17. Төв аймаг	65
18. Завхан аймаг	68
Ашигласан материал	70
Хавсралт I. ESEC II төсөл хэрэгжих суманд байх байгаль хамгааллын түшиц газруудын бүртгэл	71
Хавсралт II. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон шувуудын зүйлүүд	72
Хавсралт III. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон хөхтөн амьтад	74
Хавсралт IV. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон загасны зүйлүүд	75
Хавсралт V. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон хоёр нутагтан, мөлхөгч амьтдын зүйлүүд	75

Хүснэгт

Хүснэгт 1. Ховордсон шувуудын зүйлд чухал сумдууд	18
---	----

Зураг

Зураг 1. ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил	11
Зураг 2. Зорилтод сумдад байгаа улсын хамгаалалттай болон олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн газруудын хувь хэмжээ	13
Зураг 3. Монгол орны Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ангилал	13
Зураг 4. ТХГН болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил	13
Зураг 5. Орон нутгийн ТХГН болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил	14
Зураг 6. Орон нутгийн хамгаалалттай тахилга шүтлэгтэй газрууд болон ESEC II төслийн зорилтод аймаг, сумдын байршил	14
Зураг 7. Рамсарын конвенцид багтсан газрууд болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил	15
Зураг 8. ЮНЕСКО-ийн Дэлхийн өвийн газрууд болон ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил	16
Зураг 9. Хүн ба шим мандал хөтөлбөрийн Шим мандлын нөөц газар ба ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил	16
Зураг 10. Шувуудад чухал газар ба ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил	17
Зураг 11. Цэнхэр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	20
Зураг 12. Баян-Овоо сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	21
Зураг 13. Бөмбөгөр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	22
Зураг 14. Баянговь сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	23
Зураг 15. Галуут сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	24
Зураг 16. Жаргалант сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	25
Зураг 17. Заг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	26
Зураг 18. Шинэжинст сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	27
Зураг 19. Улаанхус сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	28
Зураг 20. Бүрэгхангай сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	29
Зураг 21. Есөнбулаг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	30
Зураг 22. Төгрөг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	31
Зураг 23. Шарын гол сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	32
Зураг 24. Айраг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	33
Зураг 25. Иххэт сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	34

Зураг 26.	Баяндун сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	35
Зураг 27.	Баянтүмэн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	36
Зураг 28.	Хулд сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	37
Зураг 29.	Өлзийт сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	38
Зураг 30.	Дэлгэрхангай сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	39
Зураг 31.	Луус сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	40
Зураг 32.	Гурвансайхан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	41
Зураг 33.	Батноров сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	42
Зураг 34.	Бэрх тосгоны биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	43
Зураг 35.	Дархан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	44
Зураг 36.	Норовлин сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	45
Зураг 37.	Цэнхэрмандал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	46
Зураг 38.	Бор-Өндөр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	47
Зураг 39.	Алтай сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	48
Зураг 40.	Булган сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	49
Зураг 41.	Дөргөн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	50
Зураг 42.	Үенч сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	51
Зураг 43.	Цэцэг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	52
Зураг 44.	Мандал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	53
Зураг 45.	Баянгол сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	54
Зураг 46.	Орхонтуул сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	55
Зураг 47.	Ерөө сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	56
Зураг 48.	Хүдэр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	57
Зураг 49.	Уянга сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	58
Зураг 50.	Нарийтээл сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	59
Зураг 51.	Өмнөговь сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	60
Зураг 52.	Тариалан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	61
Зураг 53.	Цогт-Овоо сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	62
Зураг 54.	Гурвантэс сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	63
Зураг 55.	Налайх дүүргийн биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	64
Зураг 56.	Борнуур сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	65
Зураг 57.	Заамар сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	66
Зураг 58.	Сэргэлэн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	67
Зураг 59.	Ургамал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	68
Зураг 60.	Дөрвөлжин сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд	69

ОРШИЛ

Монгол оронд 1990-ээд оны эхэн үеэс эхлэн гар аргаар ашигт малтмалт олборлох үйл ажиллагаа эрчимтэй явагдаж ирсэн боловч ихэвчлэн хууль, эрх зүйн зохицуулалтгүй хөгжсөн байдаг. Нийгмийн шилжилтийн эхэн үеийн эдийн засгийн хямралын үед уул уурхай тэр дундаа алт олборлолт нь Монгол улсын эдийн засгийн гол түших тулгууруудын нэг байснаас гадна өнөөгийн эдийн засгийн хөгжлийн үндэс суурийг бий болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэсэн хэмээн олон хүмүүс үздэг. Гэвч үүнийг дагаад байгаль орчинд асар их хохирол учирсан. Манай улсад хууль ёсны болон хууль бусаар ажиллаж байгаа бүхий л төрлийн уурхайнууд үйл ажиллагааны болон олборлолтын хэмжээнээсээ үл хамааран байгаль орчинд ихээхэн хэмжээний ноцтой хохирол учруулсаар байгаа бөгөөд хохирлын цар хүрээг баримтжуулаагүй төдийгүй нөхөн сэргээлт огт хийлгүй орхих нь түгээмэл. Түүнчлэн уурхайнууд, хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн дунд уурхайн хаалтын протокол хийж мөрдөж сураагүйн улмаас нөхөн сэргээлт огт хийлгүй хаядаг. Өнөөгийн байдлаар уул уурхайн улмаас эвдрэлд орсон маш их хэмжээний газар бий болж байгаль орчинд их хэмжээний гарз хохирол учруулж байна. Шилжилтийн үеийн эдийн засгийн хямралын улмаас хөдөө орон нутагт ажлын байр хомсдсон тул бичил уурхайн салбар дахь албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдсэн бөгөөд энэ байдал ажилгүйдлийн төвшин өндөр байгаа өнөө үед ч үргэлжилсээр байна. Үүнээс улбаалан байгаль орчинд хохиролтой хэдий ч хөдөө орон нутагт хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа эдийн засгийн чухал салбар хэвээр байсаар байна.

Албан ёсны тоо баримтаас харахад 38,000-63,000 гаруй хүн бичил уурхай эрхэлдэг гэсэн тоо байдаг. Харин албан бус мэдээллээр энэ тоог 100,000 хэмээн барагцаалдаг ба энэ нь хөдөөгийн нийт ажиллах хүчний 20 хувьтай тэнцэх тоо юм. Цаашилбал, 400,000 гаруй хүн бичил уурхайгаас шууд бус хамааралтай амьдарч байна гэсэн тооцоо ч байдаг (НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр, 2012). Бичил уурхайн салбарыг зохион байгуулалтанд оруулж албажуулах нь энэхүү үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх нэг арга зам юм. Ашигт малтмалын тухай хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулж, бичил уурхайн салбарыг албажуулах боломжийг бүрдүүлсэн тохиолдолд бичил уурхай эрхлэгчдийн байгаль орчны хариуцлагыг нэмэгдүүлэх боломж бүрдэнэ. Гэсэн хэдий ч уул уурхайн салбар тэр дундаа бичил уурхай эрхлэгчдийн байгаль орчны хариуцлагыг нэмэгдүүлэхэд нилээдгүй их зүйлийг хийх шаардлагатай байна (Дэлхийн банк 2009, НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр, 2012).

2009-2010 оны хооронд хийгдсэн судалгаанаас харахад Монгол орны хэмжээнд нийт 4256 га газар уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэгдэж орхигдсоны 40 хувь нь хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны улмаас эвдрэлд орсон байдаг (Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам, 2014). Албан бус өөр эх сурвалжуудын мэдээгээр хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны улмаас эвдрэлд орсон газрын хэмжээ 5000 га-с ч илүү байх магадлалтай гэсэн тооцоо байдаг. Мэдээж хэрэг зөвшөөрөлтэй уурхай болон хувиараа ашигт малтмал олборлогчдын үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлж буй нөлөөлөл нь зөвхөн эвдэрсэн газрын талбайн хэмжээгээр хязгаарлагдахгүй юм. Тухайлбал хор хохирлыг нь хэмжиж үнэлж болох шүүд нөлөөллүүд (жишээ нь эвдэрсэн болон орхигдсон газрын хэмжээ буюу га) байхын зэрэгцээ тоогдож анзааралгүй орхигддог олон төрлийн шүүд бус нөлөөлөл бий.

Монгол орны хосгүй амьтан, ургамлын төрөл зүйл бүхий биологийн олон янз байдал нь шүүд болон шүүд бусаар том, дунд, бичил уурхай гэлтгүй бүхий л төрлийн ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны нөлөөнд өртсөөр байна. Уламжлалт газар ашиглалт уурхайн үйл ажиллагааны нөлөөнд мөн адил өртөж байгаагийн зэрэгцээ, ялангуяа бичил уурхайн үйл ажиллагаа Монгол орны өнцөг булан бүрт малчдын эрх ашгийг ноцтойгоор хөндөх болсон гэж үздэг (BirdLife Asia, 2009)

Шүүд буюу анхдагч нөлөөлөлд дараах багтана:

- Уул уурхайн үйл ажиллагаатай шүүд холбоотойгоор тухайн газар дээр уурхай бий болох, шинээр авто зам үүсэх, гэр хороолол буюу суурьшлын бүс бий болох зэргийн улмаас малчид амьдрах орчингүй болж, бэлчээрийн газар алдагдах.

- Тэнцвэр алдагдуулах олон хүчин зүйлийн улмаас бэлчээрийн газар алдагдаж орон нутгийн малчид нүүж оронд нь бичил уурхай эрхлэгчид шилжин суурьших.
- Бичил уурхай эрхлэгчид малчдын бэлчээрийг эзэгнэн эздийг нь шахан амаглан тайван байдлыг нь бүрэн алдагдуулж, малчдыг орон нутагтаа амьдрах нөхцөлгүй болгох
- Уурхайн босоо ам болон нүхнүүдэд зэрлэг амьтад болон мал унаж үхэн хорогдох эрсдэл нэмэгдэх
- Шинэ суурьшлын бүс бий болсны улмаас зэрлэг амьтдын амьдрах орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэн улмаар дайжихад хүргэх
- Голын усан дах шороон ордны олборлолтын улмаас гол, горхиний урсацын хэв хэмжээ алдагдах, ус бохирдсоны улмаас биологийн төрөл зүйл сүйдэж, хэвийн орших нөхцөлгүй болох
- Бичил уурхай эрхлэгчид орон нутгийн ан амьтдыг ихээр агнах (жишээ нь: хууль бус тарвага агнуур)
- Зарим хууль бус ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хил хязгаар дотор аль эсвэл ойролцоо явагддаг нь эмзэг мэдрэмтгий зэрлэг ан амьтадад шууд нөлөөлж зарим үед дайжихад хүргэх.

Шууд бус нөлөөллүүд ч мөн дараах ноцтой эрсдэл дагуулж болно:

- Бичил уурхай орчим дахь эдийн засгийн эргэлт, үйл ажиллагаа нэмэгдэхийн хирээр алслагдмал хөдөө орон нутагт хүний тоо, шилжилт хөдөлгөөн эрс нэмэгдэж үүнийг даган шинээр машин зам бий болох, тээврийн хэрэгслийн тоо хэрэглээ огцом нэмэгдэн, олон тооны хүмүүс амьдрах түр зуурын болон байнгын суурьшлын бүс бий болдог. Үүнийг дагаад тухайн нутгийн бэлчээр хомсдох, эсвэл бэлчээрийн даацад хүндрэл учрах боломжтой.
- Бичил уурхай дагаж орон нутагт эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрчимжсэнтэй холбоотойгоор зарим тохиолдолд нутгийн иргэд малчид бэлчээр нутгаасаа шахагдах асуудал гардаг. Үүний улмаас малчид өөр тийш дайжин нүүх явдал үүсэх ба зарим тохиолдолд хүн амьтан багатай тусгай хамгаалалттай газар луу шахагдах явдал үүсч болзошгүй юм. Ингэснээр гэрийн мал болон зэрлэг амьтдын хооронд зөрчил үүсэх магадлалтай (бэлчээрийн газар болон усны төлөөх өрсөлдөөн, халдварт өвчин, махчин амьтад). Иймээс улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг нь энэ төрлийн шууд бус нөлөөлөлд өртөхөд эмзэг байдаг.
- Хувиараа ашигт малтмал олборлогч иргэдийн үйл ажиллагаа явуулж буй газруудад хулгайн ан болон бусад төрлийн зэрлэг амьтдын худалдаа наймаа нэмэгдэж болзошгүй.

Бичил уурхайчдыг зохион байгуулалтанд оруулах замаар хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг илүү байгаль орчинд хариуцлагатай болгох боломжтой. Иймд бичил уурхайн үйл ажиллагаа явуулж буй газрууд дахь өндөр ач холбогдолтой биологийн төрөл зүйлийн талаар илүү их мэдлэг мэдээлэлтэй болох нь чухал бөгөөд ингэснээр дээр дурдсан шууд болон шууд бус нөлөөллийг ирээдүйд бууруулж чадна. Бичил уурхайчид болон орон нутгийн удирдлагууд аль аль нь энэ талаар илүү мэдлэг, мэдээлэлтэй болсноор байгаль орчны менежментэд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хил хязгаар дотор болон гадна орших Монгол орны биологийн олон янз байдлын талаар илүүтэй тусгах боломж бүрдэнэ. Энэхүү тайланд бичил уурхайн үйл ажиллагаа эрчимтэй явагдаж байгаа сумдад байгаа нэн чухал биологийн олон янз байдлын ерөнхий бүртгэлийг оруулсан болно. Зорилтот сумдууд гэдэг нь АНУ-ын Азийн сангийн “Байгаль орчныг хамгаалахад талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь-II” (ESEC II) төслийн зүгээс бичил уурхайчид болон бусад оролцогч талуудад нөлөөлөх замаар байгаль орчны хариуцлагын сайн түршлагыг бий болгох газрууд юм. Биологийн олон янз байдал гэдэг нь хүрээлэн буй орчны нэн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг боловч асуудлын гадна орхигдох явдал байнга гардаг. Иймээс биологийн олон янз байдал нь хүрээлэн буй орчинд нэн чухал экосистемийн үйлчилгээ үзүүлэх бөгөөд үүгээрээ дамжуулан эдийн засгийн тогтвортой байдлыг бий болгох суурь үндэс бүрдүүлж байдаг гэдгийг бүрэн дүүрэн ойлгож ухамсарлах цаг ирээд байна.

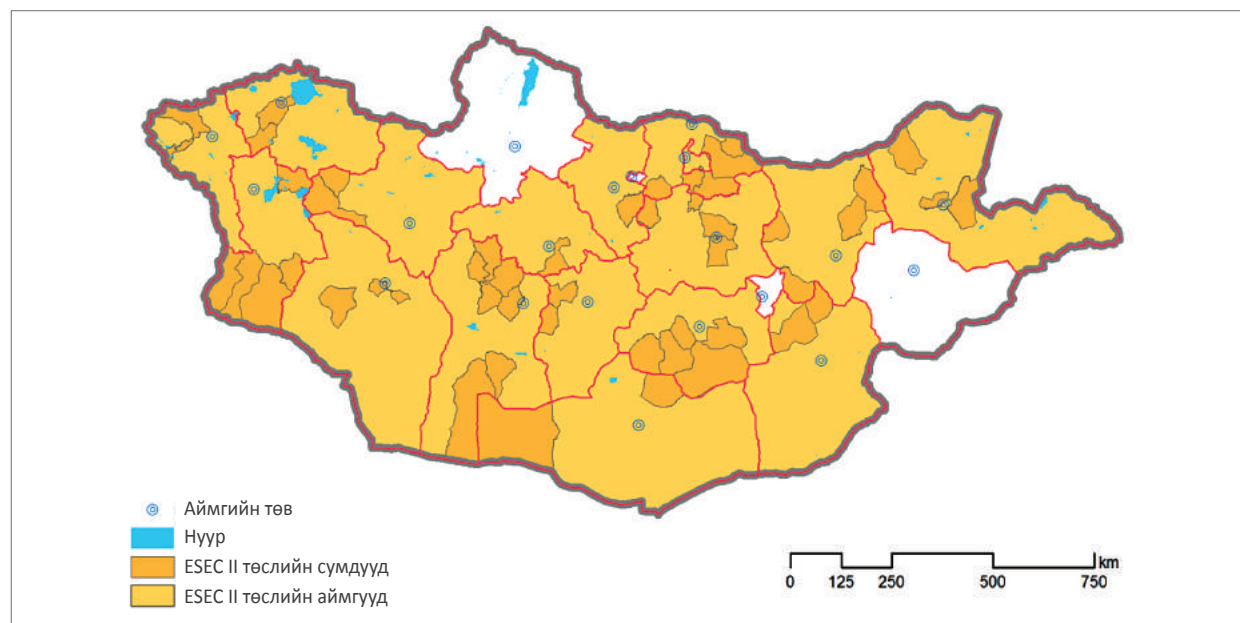
Судалгааны ажлын зорилго ба цар хүрээ

Энэхүү судалгааны ажлын үндсэн зорилго нь “Байгаль орчныг хамгаалахад талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь-II” төсөл (ESEC II) хэрэгжих 18 аймгийн 50 суманд (Зураг 1) өндөр ач холбогдолтой биологийн олон янз байдал бүхий газрууд байгаа эсэхэд орон зай байршлын дүн шинжилгээ хийж улмаар тус үнэ цэнэ бүхий газруудын зураглалыг буулгахад оршив. Энэхүү ажлын хүрээнд өндөр ач холбогдолтой биологийн олон янз байдал бүхий газруудын байрлалын зураглал хийж сумын газрын зурагт буулгасан. Өндөр ач холбогдолтой биологийн олон янз байдал бүхий газрууд нь бүс нутаг болон дэлхийн хэмжээн дэх хамгаалалтын түвшин, соёл болон биологийн олон янз байдлын үнэ цэнийн хувьд харилцан адилгүй газруудаас бүрдэж байна. Энэ төрлийн өндөр ач холбогдолтой биологийн олон янз байдал бүхий газруудад дараах багтана. Үүнд:

1. Биологийн төрөл зүйлийн хувьд онцгой түшиц газрууд
2. Шувуудад чухал газрууд болон Рамсарын конвенцид багтсан газрууд
3. Байгаль хамгааллын түшиц газрууд
4. Улсын тусгай хамгаалалттай газрууд
5. Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газрууд
6. Дээрх ангилалд багтаагүй боловч дэлхийн болон үндэсний хэмжээнд ховордсон амьтан, ургамлын төрөл зүйл бүхий газрууд

Одоо ажиллаж байгаа болон цаашид бичил уурхайн үйл ажиллагаа явуулах газруудын байршлыг мэдсэний үндсэн дээр энэ төрлийн газрын зургыг ашиглан эрсдлийн үнэлгээ хийх боломж бүрдэнэ.

Зураг 1. ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил

Мэдээллийн эх сурвалж ба арга зүй

Ашигт малтмалын газрын Бичил уурхайн тасаг нь ESEC II төслөөр дамжуулан бичил уурхайн үйл ажиллагаа бүхий газруудын талаар газар зүйн мэдээллийн системд суурилсан мэдээллийг өгсөн. Энэхүү газар зүйн мэдээллийн санг Ашигт малтмалын газар болон Швейцарийн Хөгжлийн Агентлагийн Тогтвортой бичил уурхай төслийн хамтын ажиллагааны үр дүнд 2014 онд бий болгосон байдаг. Энэхүү мэдээллийн санг ашиглан бид зохион байгуулалтанд орсон болон ороогүй бичил уурхайнуудын газар зүйн зураглалыг үүсгэсэн. Координатуудыг ашиглан эдгээр газруудын байршлыг сум тус бүрийн газрын зурагт буулгахаар оролдсон. Эдгээр уурхайнуудын мэдээлэл цэгэн хэлбэрээр өгөгдсөн тул полигон хэлбэрээр харуулах боломжгүй. Харамсалтай нь цэгүүдийг сумын газрын зурагт

буулгахад ихэнх байршлууд алдаатай болох нь тодорхой болсон. Учир нь уурхайнуудтай холбоотой цэгүүд нь уурхайнуудын бодит солбилцол биш ойролцоох сумуудын дэргэд авсан цэгцгүй байршилүүд байсан. Тиймээс цэгүүдийг сумын газрын зурагт буулгахгүй байхаар шийдсэн. Иймд ойрын үед бичил уурхайн үйл ажиллагаа явагдаж байгаа газруудын координатуудыг шинэчлэн тогтоох хэрэгтэй. ESEC II төсөл нь 5 аймгийн 7 суманд өртөг багатай нөхөн сэргээлтийн төслийг хэрэгжүүлж байна. Эндээс эхлээд солбилцолыг нь зөв тогтоосон байршлуудыг цуглуулж болох юм.

Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн газар зүйн мэдээллийн зургыг Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яамнаас авсан. Энэхүү газар зүйн мэдээллийн системийг Дэлхийн Байгаль Хамгаалах Сан (ДБХС) 2008 онд шинэчлэн орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн мэдээлэлтэй нэгтгэсэн байдаг. Нийт улсын тусгай хамгаалалттай 22 газар нутаг хэсэгчлэн болон бүхэлдээ төслийн зорилтот сумдын газар нутагт багтаж байна. Нөгөөтэйгүүр төслийн сум бүрт нэг болон түүнээс дээш орон нутгийн хамгаалалттай болон тахилга шүтлэгтэй газар бий (Зураг 4 ба 5).

Тахилга шүтлэгтэй газруудын жагсаалтыг Буддист экологи (Buddhist Ecology) вэб хуудаснаас (www.buddhistecology.org/sacredsitesofmongolia.shtml) татаж авсан бөгөөд мэдээллийг хамгийн сүүлд 2009 онд шинэчилсэн байна. Энэхүү мэдээллийг Шашны болон Байгаль хамгааллын эвсэл (Alliance of Religions), ДБХС хамтран нэгтгэсэн байдаг. ESEC II төслийн зорилтод газруудад орон нутгийн хамгаалалттай болон тахилга шүтлэгтэй газрууд олон байна (Зураг 6).

Тус судалгаанд гурван төрлийн олон улсын гэрээ конвенцийн хүрээнд хамгаалалттай газрын мэдээллийг ашигласан болно. Дэлхийн өвийн газрууд болон Шим мандлын нөөц газрын тухай мэдээллийг НҮБ-ын Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага (ЮНЕСКО)-ын вэб хуудаснаас (www.unesco.org) татаж авсан. Рамсарын конвенцид багтсан газруудын талаарх мэдээллийг Рамсарын газруудын мэдээллийн системийн вэб хуудаснаас (www.wetlands.org/rsis/) татаж авсан болно. Шувуудад чухал газруудын (ШЧГ) талаарх мэдээллийг Монголын зэрлэг амьтан судлах, хамгаалах төв (МЗАСХТ), Шинжлэх ухааны академийн Биологийн хүрээлэн, болон BirdLife International (Нямбаяр ба Цэвээнмядаг 2008) байгууллагуудаас нэгтгэн гаргасан Монгол орны Шувуудад Чухал Газрууд номноос авсан болно. Монгол орны ШЧГ тус бүрийн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг МЗАСХТ-ийн вэб хуудаснаас (www.wssc.org.mn/iba) авах боломжтой. Олон улсын хэмжээнд өндөр ач холбогдолтой газруудын мэдээлэл бүгд 2014 оны 4 сард шинэчлэгдсэн байдлаар оруулсан болно.

Төслийн зорилтот аймаг, сумдад байгаа дэлхийд болон бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон шувууд, хөхтөн амьтан, загас болон ургамалын төрөл зүйлийн жагсаалтыг Олон улсын байгаль хамгаалах холбооны (IUCN) Улаан дансны жагсаалт (2014), Монгол орны хөхтөн амьтны улаан данс (2006), Монгол орны хоёр нутагтан, мөлхөгч амьтдын улаан данс (2006), Монгол орны загасны зүйлийн улаан данс (2011), Монгол орны ургамалын зүйлийн улаан данс (2014) мөн Монгол улсын улаан номноос (2014) авсан болно. Сум тус бүрт байгаа ховордсон болон устах аюулд орсон төрөл, зүйлийг тодорхойлох үүднээс тухайн зүйлийн бүс нутгийн түвшинд ямар статустай байгаа талаарх мэдээллийг ашигласан болно. Жишээ нь: нөмөр тас манай орны ихэнх нутгаар тархацтай мөн бүс нутгийн статус нь анхааралд өртөхөөргүй (LC) гэсэн бол олон улсын статус нь ховордож болзошгүй (NT) ангилалд байдаг. Зүйл тус бүрийн дэлхийн хэмжээнд устах аюулд орсон эсэх статусын талаарх мэдээллийг хавсралтуудад оруулав. Шувуудын жагсаалтыг хавсралт II, хөхтөн амьтдыг хавсралт III, загасны зүйлүүдийг хавсралт IV, хоёр нутагтан болон мөлхөгч амьтдыг Хавсралт V-аас үзнэ үү.

Монгол орны хамгааллын зэрэглэл өндөртэй биологийн олон янз байдал бүхий газар нутгуудын товч тойм

Биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газруудын нилээд хувийг төрийн тусгай хамгаалалттай мөн орон нутгийн болон олон улсын хэмжээнд соёл болон биологийн төрөл зүйлийн ач холбогдлын хувьд өндрөөр үнэлэгдэж хамгаалатад орсон газрууд эзэлж байна. Эдгээр газруудыг дараах ангилалд хуваан авч үзэж болно. Үүнд:

1. Албан ёсоор тусгай хамгаалалтанд авсан газрууд, үүнд:
 - а. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг (тухайлбал, Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг- Улсын ТХГН)
 - б. Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг (тухайлбал, Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар – Орон нутгийн ТХГН)

- с. Олон улсын хэмжээнд хамгаалал-танд авсан газар нутаг (тухайлбал, Рамсарын конвенцид багтсан газрууд, Дэлхийн өвийн газрууд болон Шим мандлын нөөц газрууд)
2. Орон нутгийн хамгаалалттай газар (тухайлбал, тахилга шүтлэгтэй газрууд)
3. Хамгаалалттай газар нутгийг дэмжин тэтгэдэг нэн чухал нөхцөл бүхий газрууд
4. Ховор, эмзэг, нүүдлийн болон ховордсон амьтан ургамлын төрөл зүйлийн хувьд нэн чухал газрууд (тухайлбал, Шувуудад чухал газар)

Өнөөдрийн байдлаар төсөлд хамрагдсан сумдын талаас илүү хувь нь улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн аль нэг хэлбэр бүтнээрээ эсвэл хэсэгчилсэн байдлаар

багтаж байна (51%). Мөн төслийн сумдын 41%-д ШЧГ байгаа нь олон улсын шинж чанартай хамгаалалттай газруудын тоо хэмжээтэй харьцуулахад нилээд өндөр байна (Зураг 2).

Зураг 2. Зорилтод сумдад байгаа улсын хамгаалалттай болон олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн газруудын хувь хэмжээ

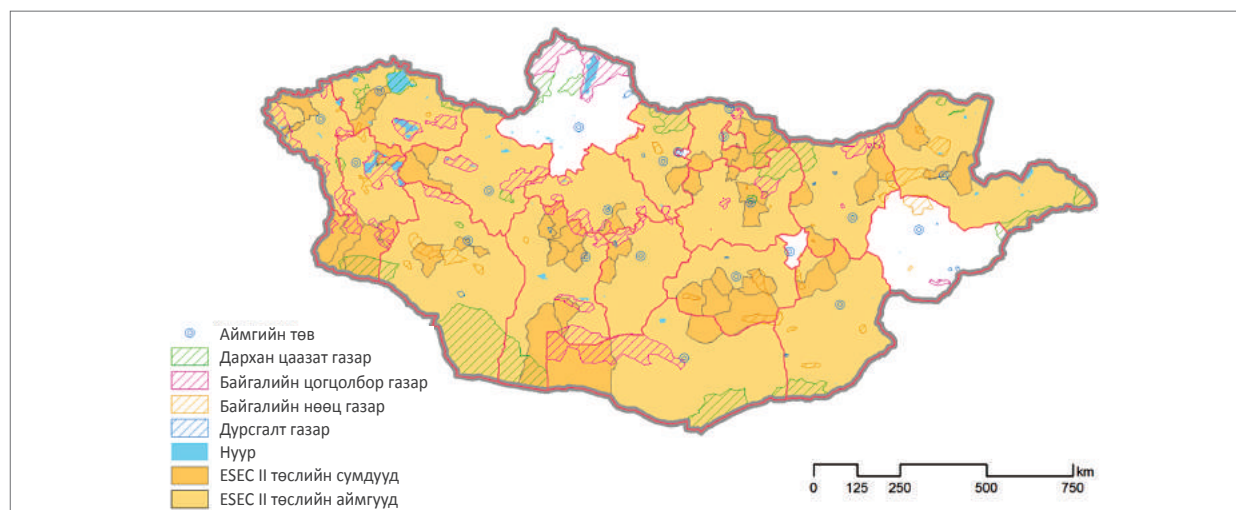
Албан ёсоор хамгаалалтанд авсан газрууд

1994 онд батлагдсан Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн 3-р зүйлд зааснаар хамгаалалттай газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг, Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг хэмээн ангилдаг. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дотор нь Дархан цаазат газар, Байгалийн цогцолбор газар, Байгалийн нөөц газар, Дурсгалт газар хэмээн ангилдаг (Зураг 3). Улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн байршлуудыг Байгаль орчныг хамгаалахад талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь II төслийн сумдуудтай харьцуулан гаргасныг Зураг 4 ба 5-аас харна уу.

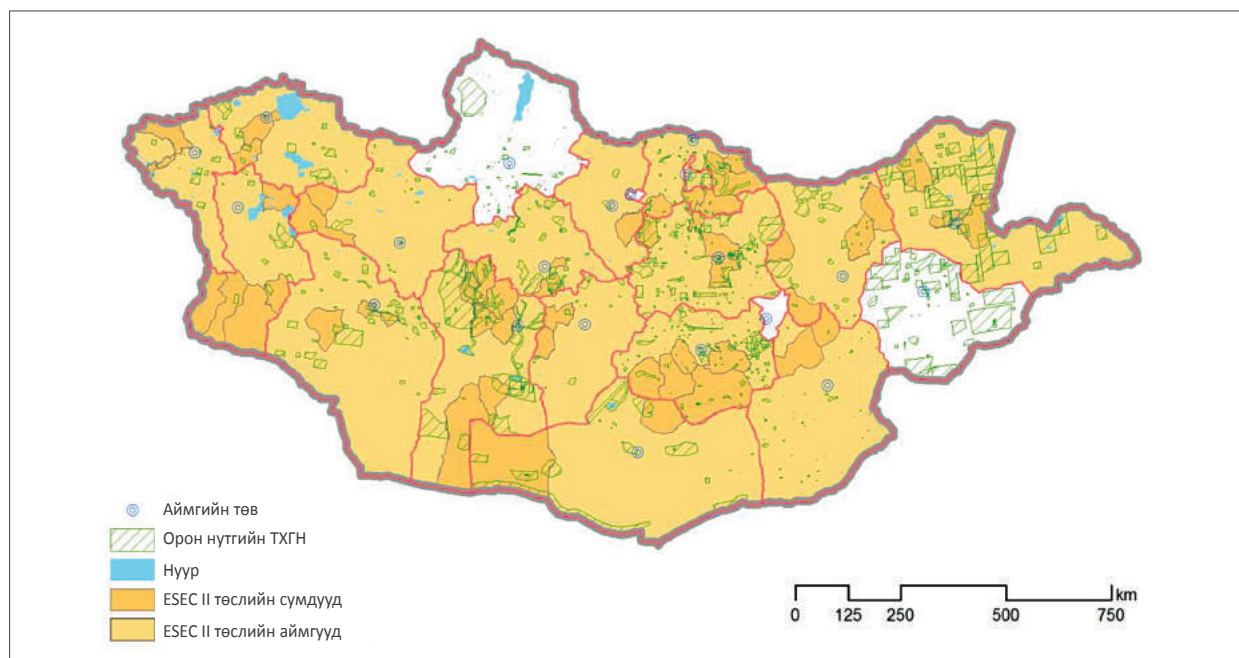
Зураг 3. Монгол орны Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ангилал

Зураг 4. ТХГН болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил

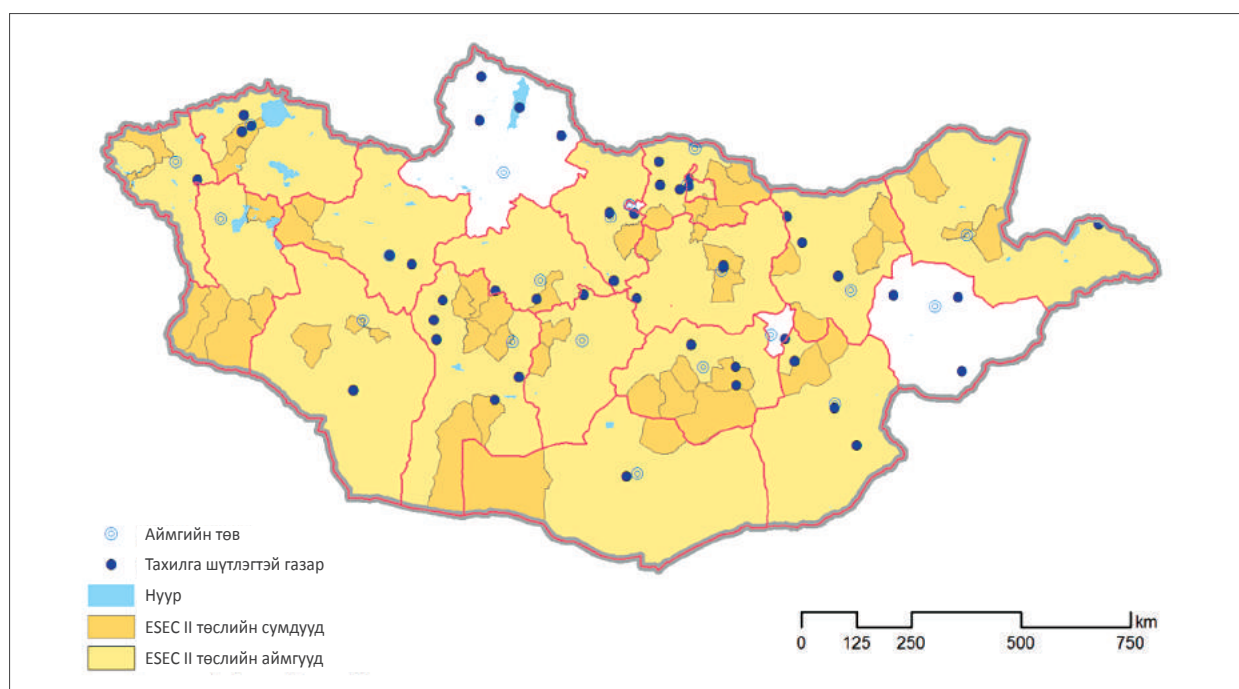
Зураг 5. Орон нутгийн ТХГН болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил

Орон нутгийн хамгаалалттай тахилга, шүтлэгтэй газрууд

Орон нутгийн хамгаалалттай тахилга, шүтлэг бүхий газар гэдэг нь тухайн газрын уугуул иргэдийн хувьд соёл, шашны хувьд чухал ач холбогдолтой газар, усыг хэлнэ. Ихэнхи орон нутгийн хамгаалалттай тахилга, шүтлэгтэй газрууд нь биологийн олон янз байдлыг хамгаалахад чухал ач холбогдолтой газрууд байдаг. Орон нутгийн хамгаалалттай тахилга, шүтлэгтэй газруудын байршлыг Зураг 6-д харуулав.

Зураг 6. Орон нутгийн хамгаалалттай тахилга, шүтлэгтэй газрууд болон ESEC II төслийн зорилтод аймаг, сумдын байршил

Нэмэлт газрууд

Монгол орны газар нутагт орших олон улсын хэмжээнд хамгаалалтанд авсан газрууд

Улсын болон орон нутгийн хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээнээс гадна Рамсарын конвенц, Дэлхийн өвийн конвенц, ЮНЕСКО-ийн Хүн ба шим мандал хөтөлбөр зэрэг Монгол улс нэгдэж орсон конвенциуд, олон талт байгаль орчны гэрээ хэлэлцээрийн дагуу Монгол орны хэд хэдэн газрыг олон улсын хамгаалалтанд авсан байдаг.

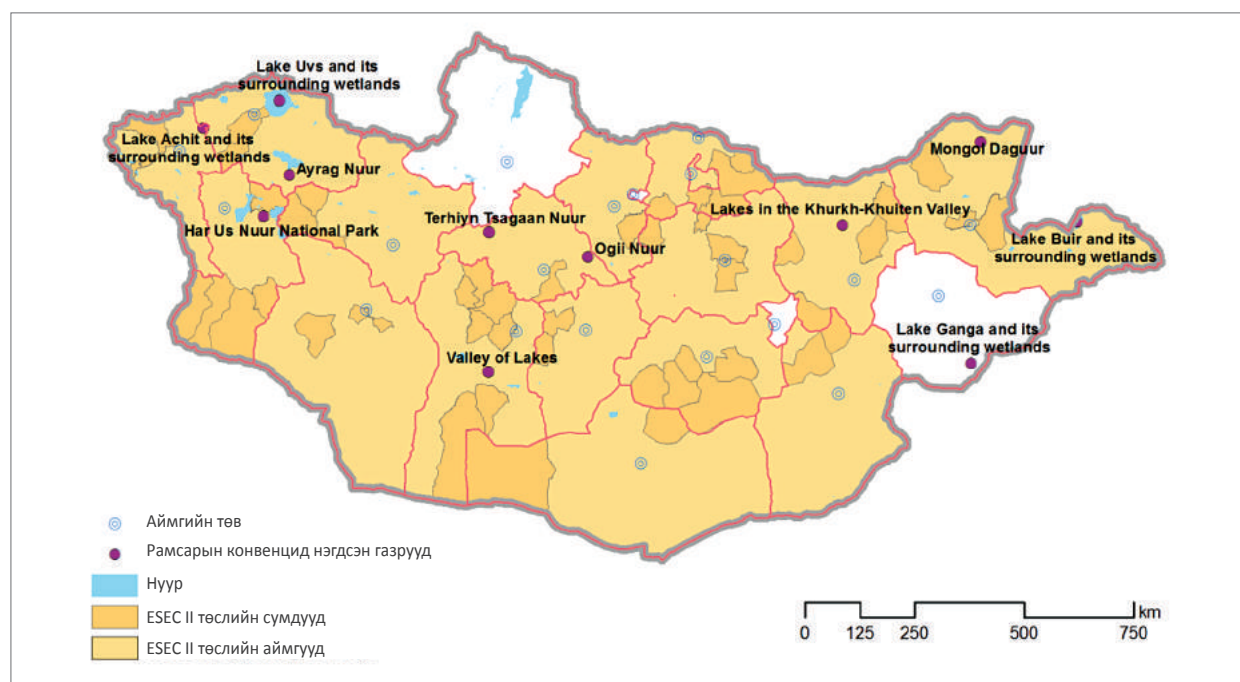
Рамсарын конвенцид багтсан газрууд

Рамсарын конвенц буюу Олон улсын хувьд ач холбогдолтой ус намгархаг газрын конвенц нь 1975 онд хүчин төгөлдөр болсон. Энэ конвенц нь ус, намгархаг газар, түүний нөөцийг зохистой ашиглах, хамгаалахад олон улсын хамтын ажиллагааг чиглүүлэх зорилготой юм.

Олон улсын хувьд ач холбогдолтой ус, намгархаг газрын конвенцийн эрхэм зорилго бол улс орнууд өөрийн нутаг дэвсгэрт орших бүхий л намгархаг газрыг зохистой ашиглах, хамгаалах явдлыг хөхүүлэн дэмжиж улмаар тохирох газруудыг тодорхойлж Олон улсын хувьд ач холбогдолтой ус, намгархаг газрын жагсаалтад (Рамсарын конвенцид багтсан газрууд) бүртгэж, хамгаалахад оршино.

Монгол улс тус конвенцид 1998 онд нэгдэж орсон бөгөөд одоогийн байдлаар 1,695,598 га талбайг хамарсан 11 газрыг бүртгүүлээд байна. Рамсарын конвенцид багтсан 3 газар ESEC II төслийн гурван сумын нутаг дэвсгэрт хэсэгчлэн багтаж байна (Зураг 7).

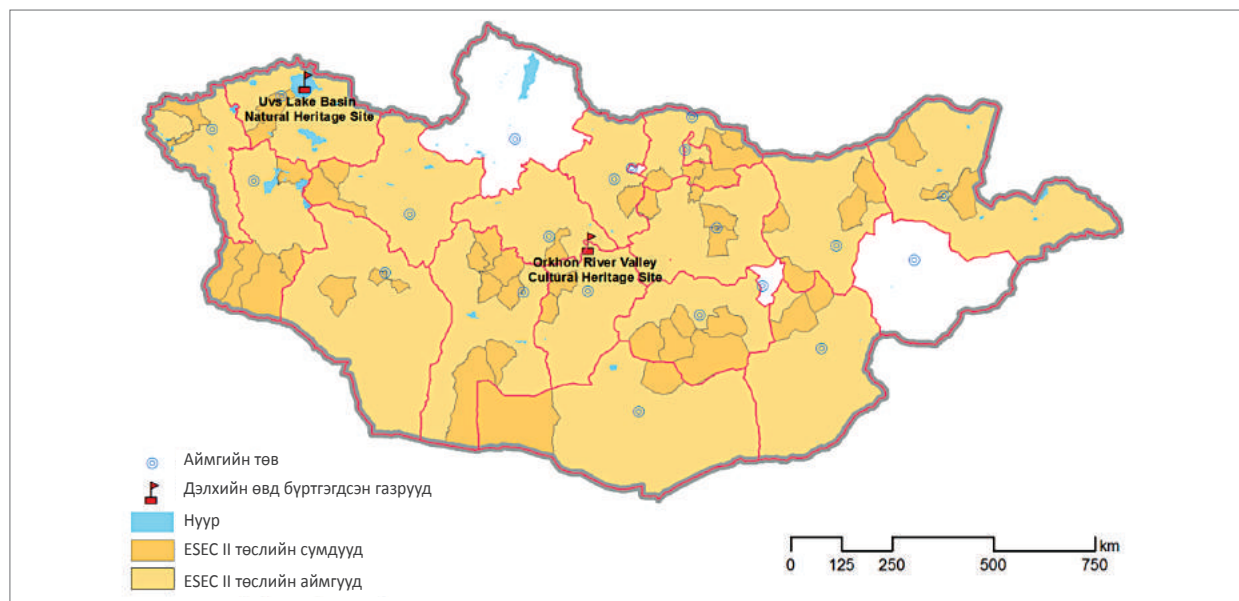
Зураг 7. Рамсарын конвенцид багтсан газрууд болон ESEC II төслийн аймаг, сумдын байршил

Дэлхийн өвд бүртгэгдсэн газрууд

1975 онд батлагдсан Дэлхийн өвийн конвенцийн зорилго нь соёлын болон байгалийн дурсгалт газар, мөн дэлхийн хэмжээнд хосгүй үнэ цэнэ бүхий газруудыг тодорхойлж хамгаалахад оршино. Конвенцид нэгдэн орсон талууд холбогдох өвийг ЮНЕСКО-оор батлуулахаар нэр дэвшүүлж улмаар Дэлхийн байгалийн болон соёлийн өвөөр бүртгүүлдэг. Монгол улс Дэлхийн өвийн конвенцид 1990 онд нэгдэн орсон бөгөөд үүнээс хойш Дэлхийн байгалийн өвийн нэг (Увс нуурын сав газар), Дэлхийн соёлын өвийн нэг (Орхоны хөндий) газрыг тус тус нэр дэвшүүлсэн байдаг. Увс нуурын сав газрын Дэлхийн өвийн газар нь Увс аймаг дахь төслийн зорилтот сумын зэргэлдээ оршдог (Зураг 8).

Зураг 8. ЮНЕСКО-ийн Дэлхийн өвийн газрууд болон ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил

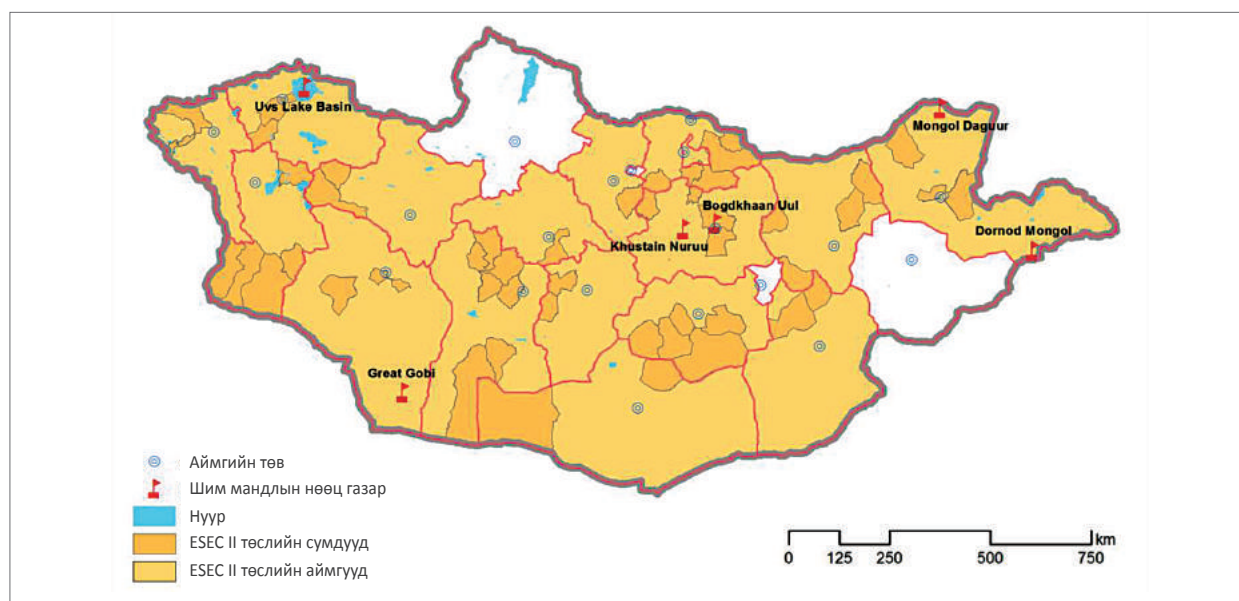

Шим мандлын нөөц газар

Хүн ба шим мандал хөтөлбөрийг 1971 онд ЮНЕСКО-оос санаачилсан байдаг. Тус хөтөлбөрийн зорилго нь биологийн олон янз байдлыг хамгаалах болон тогтвортой ашиглах үндэс сүүрийг бий болгож улмаар хүн ба хүрээлэн буй орчны харилцан шүтэлцээг сайжруулахад оршдог. Энэхүү хөтөлбөрт оролцож буй улс орнууд хуурай газрын болон далайн экосистемийн төлөөлөл болсон нэг ба түүнээс дээш тооны Шим мандлын нөөцийг тодорхойлж биологийн олон янз байдлын хамгаалал болон тогтвортой, зохистой хэрэглээг бий болгохоор зорино.

Өнөөдрийн байдлаар Монгол улс нийт зургаан газрыг Шим мандлын нөөц газар хэмээн тодорхойлсон байдаг. Хамгийн эхнийх нь 1990 онд (Говийн их дархан цаазат газар), харин хамгийн сүүлийнх нь 2007 онд (Монгол Дагуур) тус тус бүртгэгдсэн байна. Эдгээр зургаан газар нь нийт 16,078,072 га газар нутгийг эзлэх бөгөөд Монгол орны шим мандлын нөөц газар бүгд улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тодотголтой. Шим мандлын нөөц газрын хоёр нь ESEC II төслийн зорилтот сумдын газар нутагт оршиж байна (Зураг 9).

Зураг 9. Хүн ба шим мандал хөтөлбөрийн Шим мандлын нөөц газар ба ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил

Монгол орны тахилга шүтлэгтэй газрууд

Буддист экологи (Buddhist Ecology) вэб хуудсанд байршуулсан тахилга шүтлэгтэй газрын нэгтгэсэн жагсаалтаас харахад Монгол оронд нийт 47 газар байх ба бүх 21 аймаг мөн нийслэл хотод тохиолдох ажээ. Хамгийн олон тахилга шүтлэгтэй газартай аймгууд нь Хөвсгөл болон Өвөрхангай (тус бүр 4) юм.

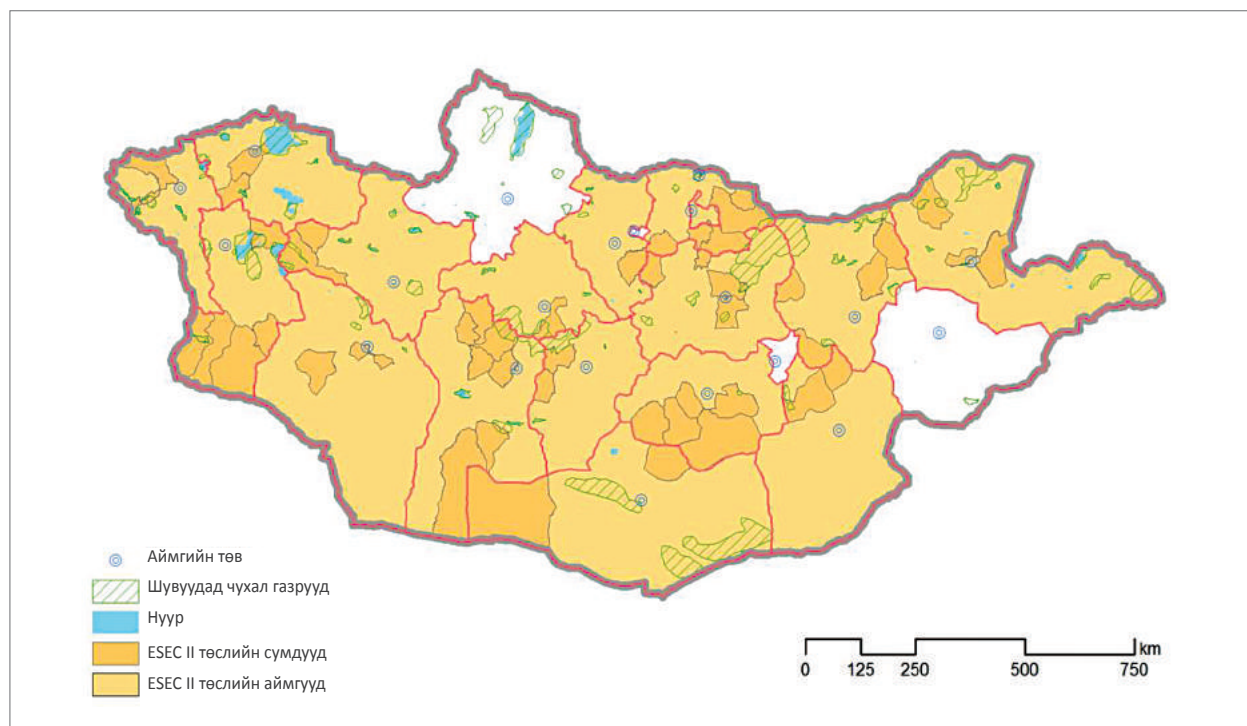
Монгол оронд буй эдгээр 47 тахилга шүтлэгтэй газраас 16 нь улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хил хязгаар дотор байдаг бол 8 нь орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагт багтан хамгаалагддаг байна. Эдгээр газруудын хил хязгаарыг албан ёсоор тогтоогоогүй байдаг учир энэхүү судалгааг хийхдээ газрын зураг дээр цэгээр тэмдэглэв. Тиймээс эдгээр нэмэлт газруудын талбайн нийт хэмжээг гаргах боломжгүй байсан. Тахилга шүтлэгтэй газрууд нь Монгол орны хэмжээнд байх байгаль хамгааллын түшиц газруудын хэмжээнд харьцуулвал эзлэх талбай багатай.

Шувуудад чухал газрууд

Шувуудад чухал газруудыг тодруулахдаа олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрсөн шалгуур үзүүлэлт буюу стандартуудын дагуу ТББ-үүд, мэргэжилтнүүд мөн төрийн байгууллагуудыг хамарсан үндэсний болон орон нутгийн хэмжээний хэлэлцүүлэг зохион байгуулах замаар тодруулдаг. Шувууд нь биологийн олон янз байдлыг ерөнхийд нь илтгэх маш сайн орлуулагч болдог бөгөөд бусад ургамал, амьтанд нэн чухал амьдрах орчныг илтгэх нэгэн үр дүнтэй үзүүлэлт болдог.

Өнөөдрийн байдлаар, Монгол орны хэмжээнд шувуудад чухал 70 газрыг тодорхойлоод байна. Эдгээр газруудын нэг нь А1 ангилалд багтах чухал газар (дэлхийн хэмжээнд устах аюулд орсон зүйлүүд), 7 нь А2 (тархалт нутаг хязгаарлагдмал зүйл), 41 нь А3 (биом хязгаарлагдмал газар), харин 46 нь А4 ангилалд (олон улсын ач холбогдол бүхий цугларалт болдог газар) тус тус багтдаг газрууд байна. Шувуудад чухал газрууд Монгол орны 21 аймгийн 18-д бүртгэгдсэн байдаг. Хамгийн олон шувуудад чухал газартай аймгуудад Дорнод (10), Завхан (8), Ховд мөн Хөвсгөл (тус бүр 7) багтдаг. ESEC II төсөл хэрэгжих 20 суманд шувуудад чухал газар 6 байна (Зураг 10).

Зураг 10. Шувуудад чухал газар ба ESEC II төслийн зорилтот аймаг, сумдын байршил

Монгол орны хамгааллын зэрэглэл өндөртэй биологийн олон янз байдлын талаарх товч тойм

ESEC II төсөл хэрэгжих зорилтот сумдуудад дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд устгах аюулд орсон, нэн ховор шувууд, хөхтөн, хоёр нутагтан, мөлхөгч амьтад, загас болон ургамлын төрөл зүйлүүд байгаа эсэхэд үнэлгээ хийсэн болно. Монгол орны зүйлийн эрсдэлийн төлөв байдлыг дараах сумдын хэмжээнд авч үзсэн (тухайлбал, устаж буй болон устаж болзошгүй г.м)

Шувууд

Монгол оронд нийт 476 зүйлийн шувууд бүртгэгдсэн байдгаас 36 нь бүс нутгийн хэмжээнд 41 нь дэлхийн хэмжээнд устгах аюулд орсон төрөл зүйлийн шувууд байдаг (Гомбобаатар, Монкс, 2011). Бүс нутгийн хэмжээнд устгах аюулд орсон 36 зүйлийн шувуудын 32 нь ESEC II төслийн зорилтод сумдад тохиолдоно. Нөгөөтэйгүүр, дэлхийн хэмжээнд устгах аюулд орсон 41 зүйлийн шувуудын 21 нь уг төслийн сумдад тааралдана. Түүнчлэн Монголын улаан номонд орсон олон ховор шувууны зүйлүүд ESEC II төсөл хэрэгжиж буй сумдад байдаг. Гэсэн хэдий ч эдгээр устгах аюулд орсон төрөл зүйлийн шувуудын тоо толгой мөн тохиолдолын байдал нь газар түс бүрийн хувьд харилцан адилгүй юм (Хавсралт II харна уу). Бусад сумдуудтай харьцуулахад дараах 9 суманд бүс нутгийн болоод дэлхийн хэмжээнд устгах аюулд орсон шувуудын төрөл зүйл илүүтэй олон байна (Хүснэгт 1).

Хүснэгт 1. Ховор болон ховордож буй шувуудын төрөл зүйлийн тоо ихтэй сумд

Аймаг	Сум	Устгах аюулд орсон зүйлийн тоо	Зүйлийн ангилал (үндэсний)			
			CR	EN	VU	NT
Дорнод	Баяндун	18	1	-	7	10
Хэнтий	Батноров	12	-	-	5	7
Хэнтий	Норовлин	17	1	1	8	7
Ховд	Булган	11	-	1	6	4
Ховд	Дөргөн	25	-	2	11	12
Ховд	Үенч	12	-	1	5	6
Увс	Өмнөговь	15	-	3	6	6
Увс	Тариалан	13	-	2	7	4
Завхан	Дөрвөлжин	11	1	4	4	2

CR=Устаж буй; EN=Устаж болзошгүй; VU=Эмзэг; NT=Ховордож болзошгүй

Хөхтөн амьтан

Монгол оронд нийт 128 зүйл хөхтөн амьтан бүртгэгдсэн байдгаас 29 нь бүс нутгийн хэмжээнд устгах аюулд орсон болон ховордож болзошгүй гэсэн ангилалд багтдаг (Clark et al 2006). Бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон 29 зүйлийн хөхтөн амьтдын 27 нь ESEC II төслийн зорилтот сумдад тохиолддог байна. Түүнчлэн Монголын улаан номонд бүртгэгдсэн 33 ховор хөхтөн амьтдын 24 зүйл нь төслийн сумдуудад байдаг (Хавсралт III харна уу).

Загас

Монгол оронд 64 зүйлийн загас бүртгэгдсэн байдаг. Бүс нутгийн улаан дансны жагсаалтын зэрэглэл болон шалгуурын дагуу эдгээр зүйлүүдээс 1 нь устаж байгаа (Siberian Sturgeon), 6 нь устаж болзошгүй (Говийн эрээлж, Зүүнгарын сугас, Цагаан загас, Амарын хадран, Хөвсгөл хадран, Тул), 4 нь эмзэг (Нохой сугас, Давжаа сугас, Монгол хадран, Зэвэг), харин 3 нь зүйл нь ховордож болзошгүй (Хатгуурт халбаган загас, Бүх сугас, Шивэр хадран) ангилалд багтаж байна. Монгол орны нийт загасны зүйлийн дөрөвний нэг нь ховордож болзошгүй гэсэн ангилалд багтаж байгаа бол үлдсэн хувь нь устаж үгүй болох эрсдэл маш өндөр буюу устгах аюулд орсон (устаж

байгаа, устаж болзошгүй мөн эмзэг гэсэн ангилалууд) гэсэн ангилалд багтаж байна. Түүнчлэн, Монгол улсын амьтны тухай хуульд амарын хилэм (*Acipenser Schrenckii*) болон шаргал үхэрдэй (*Tinca Tinca*) гэсэн зүйлүүдийг нэн ховордсон, харин хорхой загас (*Lethenteron Reissneri*), тул (*Hucho Taimen*) хэмээх зүйлүүдийг ховордсон хэмээн ангилсан байдаг. Мөн хорхой загас, шивэр хилэм, амарын хилэм, тул, байгалийн омул, шаргал үхэрдэй зэрэг зүйлүүд Монголын улаан номонд орсон байдаг (Хавсралт IV харна уу).

Мөлхөгчид болон хоёр нутагтан

Хоёр нутагтан болон мөлхөгчид нь Монгол орны экосистемийн нэгэн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг боловч биологийн олон янз байдлын хүрээнд төдийлөн их ач холбогдол өгөлгүй анхаарахгүй орхих тал байдаг. Хоёр нутагтан болон мөлхөгчид нь бусад сээр нуруутан амьтадтай харьцуулахад байгаль орчны өөрчлөлтийг илүү эмзэгээр хүлээн авдаг. Монгол оронд тэмдэглэгдсэн 24 зүйл хоёр нутагтан, мөлхөгчдийг үнэлснээс үзэхэд 25% нь эмзэг хэмээх ангилалд хамаарагдах бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон зүйлүүд байна. ESEC II төслийн сүмдэд 10 зүйл хоёр нутагтан, мөлхөгчид байхаас тал нь устах аюулд орсон, харин 5 нь ховордож болзошгүй зүйлүүд байна (Хавсралт V). Устах аюулд орсон болон ховордож болзошгүй гэсэн ангилалд орсон мөлхөгч амьтдын дийлэнх нь манай орны өмнө хэсэгт нутагладаг. Төслийн хоёр сүм болох Баянхонгор аймгийн Шинэжинст, Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сүмд нь Монгол оронд байгаа зарим зүйлийн мөлхөгч амьтдын хувьд нэн чухал газар юм.

Байгаль хамгааллын түшиц нутгууд

Олон улсын санхүүгийн корпораци (ОУСК), Европын хөрөнгө оруулалтын банк, Европын сэргээн босголт хөгжлийн банк зэрэг банкууд нь Байгаль орчин, нийгмийн тогтвортой байдлын нэгдсэн стандартыг мөрдөх буюу түүнтэй төсөөтэй өөрийн хувилбарыг боловсруулан мөрддөг. Тухайлбал, 2012 онд олон улсын оролцогч талуудыг хамарсан өргөн цар хүрээтэй хэлэлцүүлэг зөвөлгөөн хийсний үр дүнд Үйл ажиллагааны 6-р стандарт буюу (Performance Standard 6) Биологийн олон янз байдлын хамгаалал болон амьд байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментийн стандартыг хэвлэн гаргасан¹. Энэхүү стандарт нь банкнаас санхүүжилт авах хүсэлтэй төсөл хэрэгжүүлэгч, харилцагч нартаа биологийн олон янз байдалтай холбоотой байгаль орчны асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар мэдээлэл өгдөг.

Энэхүү Үйл ажиллагааны 6-р стандарт нь биологийн олон янз байдал тэр дундаа дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон төрөл зүйлийн хувьд түшиц газрууд байгаа эсэхэд голчлон анхаардаг. Байгаль хамгааллын түшиц газрууд (Critical Natural Habitats) гэдэг нь өндөр ач холбогдолтой биологийн олон янз байдал бүхий газрыг хэлнэ. Үүнд: (1) Устаж байгаа аль эсвэл устаж болзошгүй зүйлийн хувьд өндөр ач холбогдолтой амьдрах орчин; (2) Орон нутгийн шинжтэй болон хязгаарлагдмал нутаг дэвсгэрт тархацтай зүйлийн хувьд өндөр ач холбогдолтой амьдрах орчин; (3) Нүүдлийн болон бөөнөөрөө амьдардаг төрөл зүйлийн амьдрах орчин; (4) устах аюулд орсон буюу дахин давтагдашгүй хосгүй экосистем; (5) чухал эволюцийн үйл явцтай холбоотой газрууд. Үйл ажиллагааны стандарт нь дээр дурдсан хууль ёсоор хамгаалагдсан болон олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн газруудыг хамардаг.

Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээ нь байгаль хамгааллын түшиц газруудыг хүрээндээ багтаан хамгаалах боловч улсын ТХГН-ийн сүлжээнээс гадна үлэмж хэмжээний газар нутаг үлдээд байна. Улсын хамгаалалтын гадна үлдсэн зарим онцгой газрууд нь хамгаалалттай газруудын орчны бүс, амьтдын шилжилт хөдөлгөөнд чухал корридор гэх мэт хэлбэрээр оршдог.

Дээр дурдсан Үйл ажиллагааны 6-р стандарт нь зээлдэгч банкуудаас санхүүжилт авч байгаа компани, хамтарсан үйлдвэрүүд дагаж мөрдөх стандарт боловч байгаль орчин, биологийн төрөл зүйлд нөлөөлөл үзүүлэх бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаануудад хэрэгжүүлэх, тэр дундаа төлөвлөлт болон байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх шатанд мөрдлөг болгох олон улсын баримт бичиг болоод байна. Бичил уурхайн үйл ажиллагаанд энэ төрлийн шаардлагыг хэрэгжүүлэх нь эргэлзээтэй ч гэсэн иймэрхүү төрлийн стандартыг бичил уурхайн салбарт хэрэгжүүлэх талаар бодолцож үзэх юм бол албан ёсоор хамгаалалтанд авсан газрууд, биологийн төрөл зүйлийн хувьд нэн чухал амьдрах орчин бүхий газрууд, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээнээс гадуур байгаа ховордсон төрөл зүйлийг хамгаалах чиглэлд олон эерэг сайн нөлөө үзүүлэх боломж бүрдэнэ.

¹ http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/bff0a28049a790d6b835faa8c6a8312a/PS6_English_2012.pdf?MOD=AJPERES

ESEC II төсөл хэрэгжиж буй сумдын нутаг дахь хамгааллын зэрэглэл өндөртэй газрууд болон зүйлүүдийн тойм

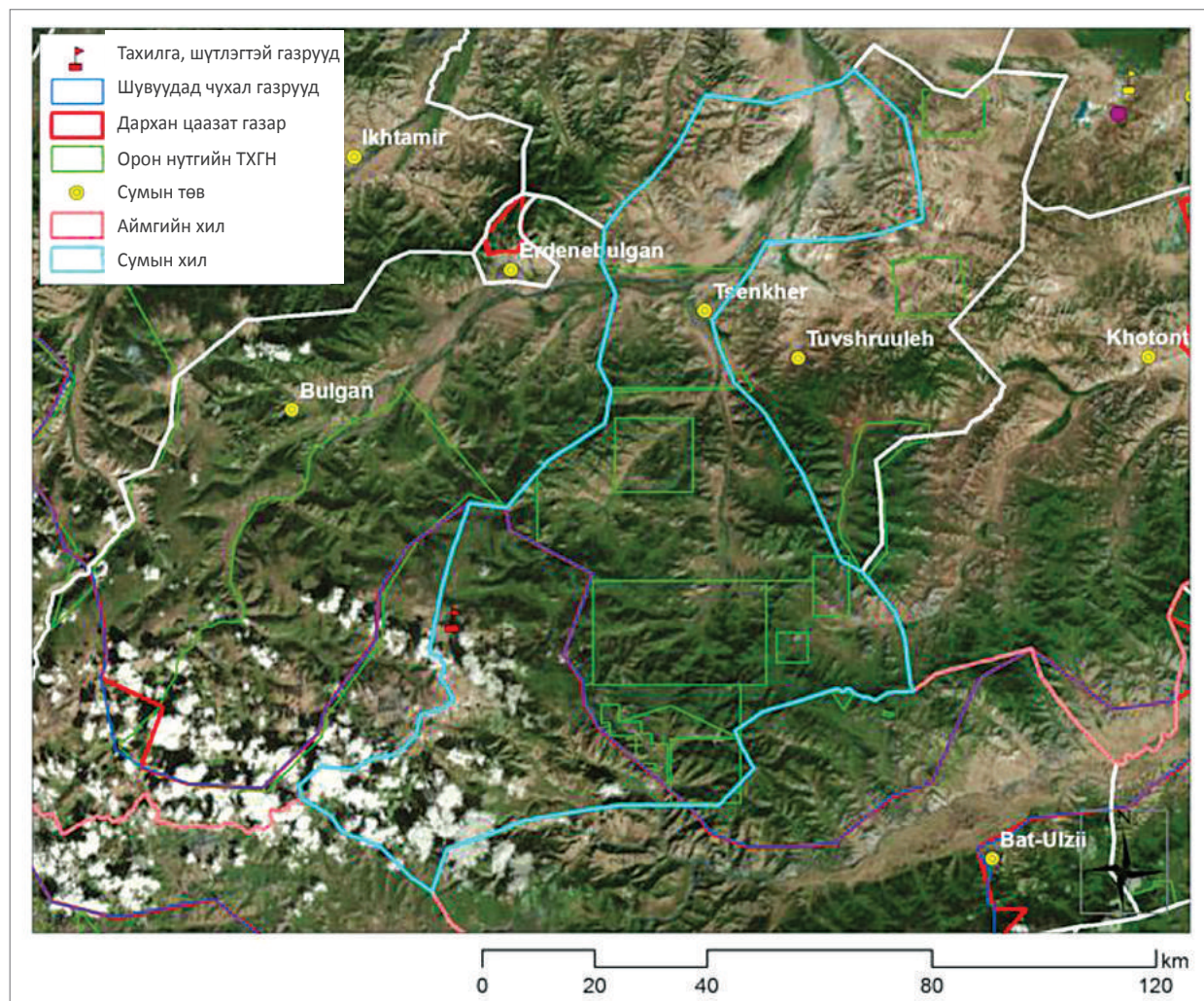
1. Архангай аймаг

Цэнхэр сум

Цэнхэр сумын урд хэсгээр Хангайн нурууны байгалийн цогцолборт газрын зарим хэсэг орших ба орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нийт 9 нутаг болон Хангайн нурууны шувуудад чухал газар (MN030) байрлана. Үндэсний хэмжээний тахилгат уул болох Суварга хайрхан уул тус суманд байрладаг. Тус сум нь тал хээрийн бэлчээр, ой, өндөр уулын бүс зэрэг төрөл бүрийн амьдрах орчны хэв шинжтэй. Цэнхэрийн гол болон түүний сав газар нь уул уурхайн үйл ажиллагаанд эмзэг өртөмтгий. Энэхүү газрын ойр орчимд хэд хэдэн алтны уурхай үйл ажиллагаа явуулж олборлолт хийж буй бөгөөд усыг бохирдуулан, хөрсийг доройтуулсаар байна.

Цэнхэр сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), алтайн хойлог (NT), ойн шийхнүүхэй (NT), халиун буга (CR), монгол тарвага (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), нохой зээх (LC), зэвэг (VU) зэрэг болно. Цагаансүүлт нөмрөг бүргэд, ооч ёл, алтайн хойлог, ойн шийхнүүхэй зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 11. Цэнхэр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

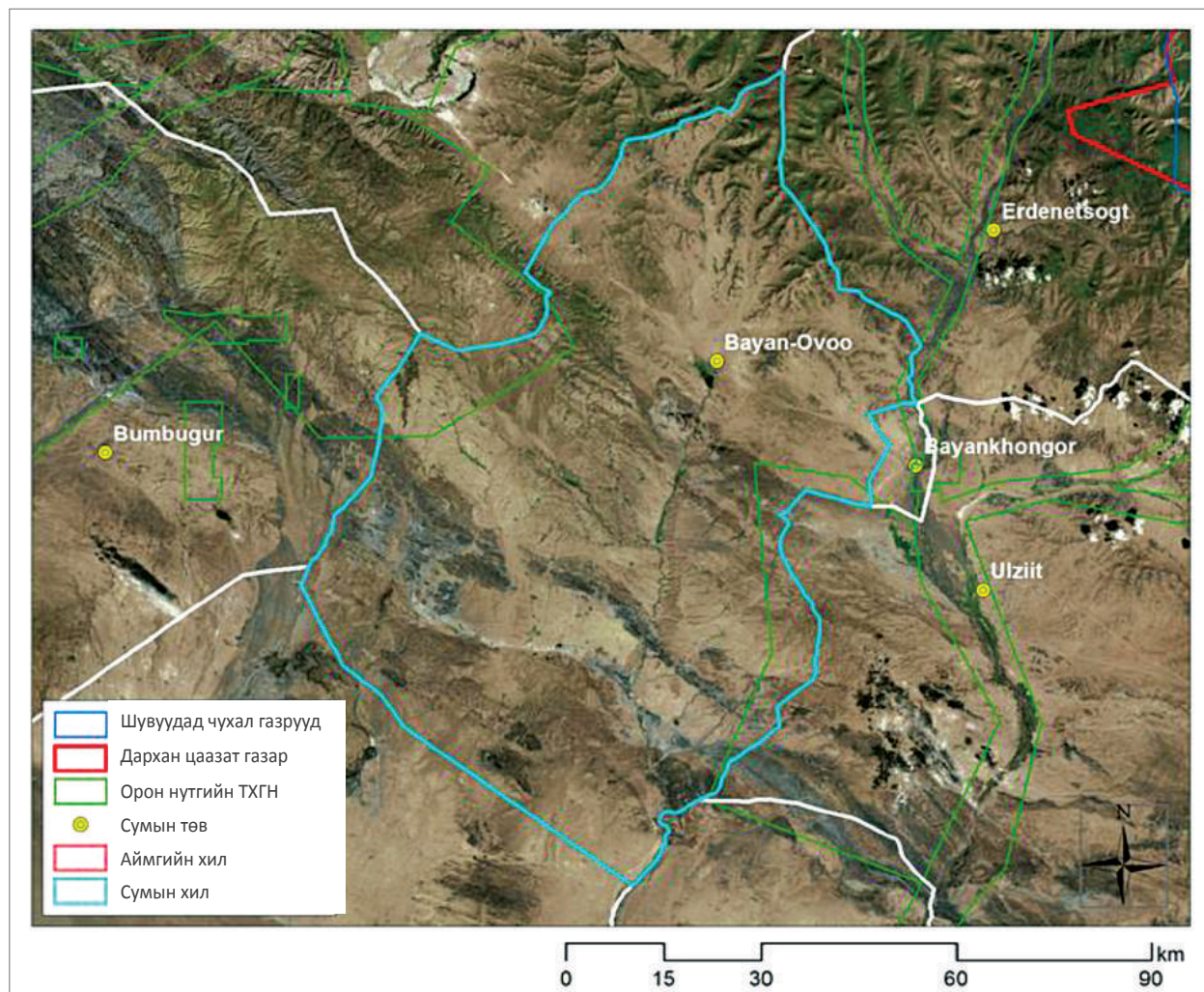
2. Баянхонгор аймаг

Баян-Овоо сум

Баян-Овоо суманд бүс нутгийн болон олон улсын хэмжээний хамгаалалттай газар байдаггүй бөгөөд Өлзийт сумыг дамнан орших орон нутгийн тусгай хамгаалалт бүхий нэг газартай. Сумын нутаг дэвсгэрийн зарим хэсэг нь Хангайн нуруунд орших бөгөөд төрөл бүрийн зэрлэг амьтдын өлгий нутаг юм. Сумын газар нутаг нь уул уурхай, нэн ялангуяа бичил уурхайн үйл ажиллагаанд эмзэг өртөмтгий. Ус, хөрсний бохирдол, газрын доройтол нь уул уурхайтай холбоотой гол асуудлууд юм.

Тус сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), саарал чоно (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 12. Баян-Овоо сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

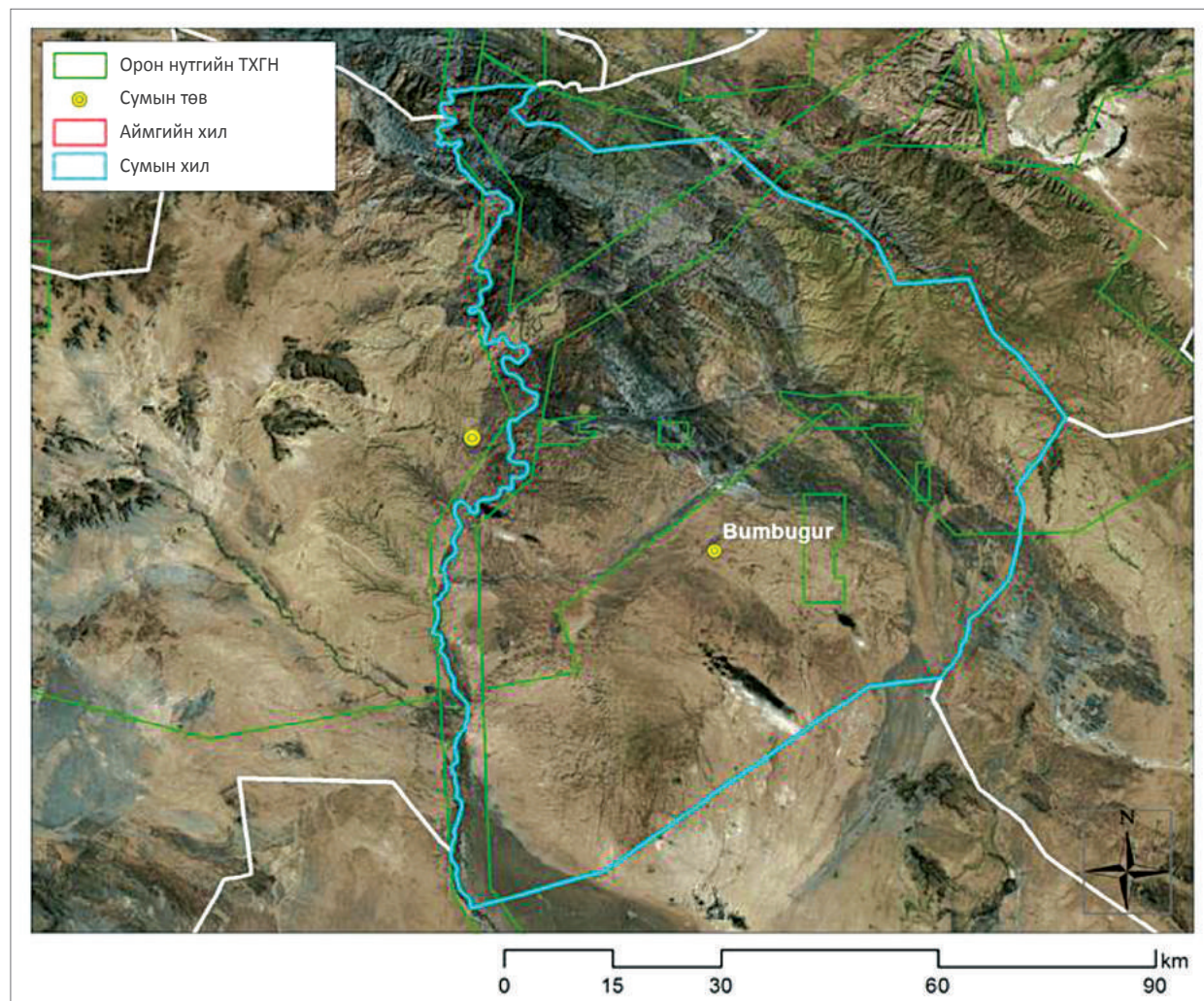

Бөмбөгөр сум

Бөмбөгөр суманд бүс нутгийн болон олон улсын хэмжээний хамгаалалттай газар байдаггүй бөгөөд орон нутгийн тусгай хамгаалалттай хэд хэдэн газар байдаг. Бүс нутгийн хэмжээний ач холбогдол бүхий Байдрагийн гол тус сумын нутгаар урсдаг байна.

Бөмбөгөр сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал жороо тоодог (VU), монгол хуланжороо (VU), загийн боршувуу (NT), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), шар үнэг (NT), хярс (NT), саарал чоно (NT) зэрэг болно. Жороо тоодог, монгол хуланжороо, загийн боршувуу, ооч ёл, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 13. Бөмбөгөр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

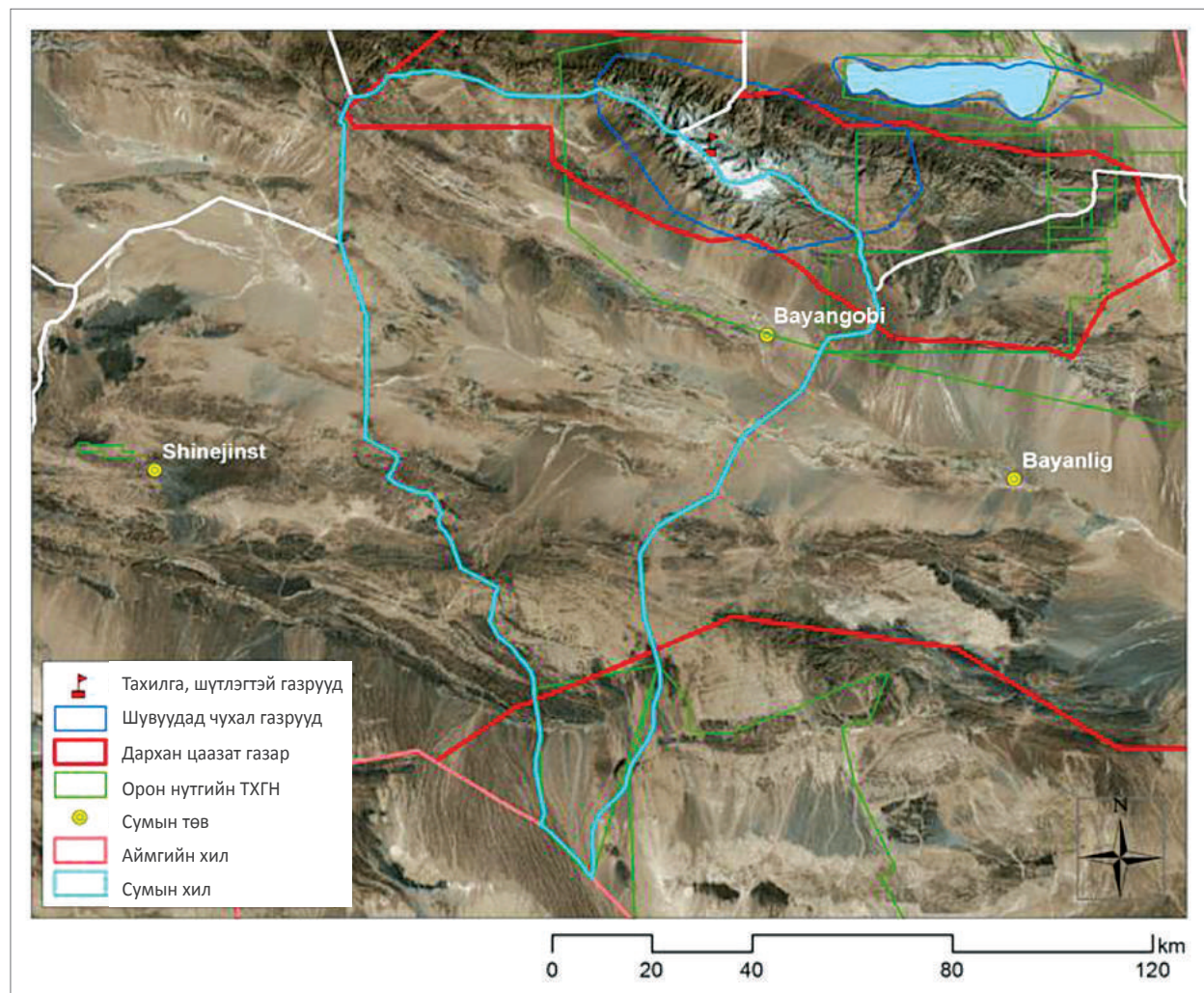

Баянговь сум

Тус сумын хойд хэсгээр Их Богд уулын байгалийн цогцолборт газар орших бөгөөд Их Богд уулын шувуудад чухал газар (MN027) болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай гурван газар байдаг.

Баянговь сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал Алтайн хойлог (NT), жороо тоодог (VU), монгол хуланжороо (VU), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), цоохор ирвэс (EN), аргаль (EN), янгир ямаа (NT), шилүүс мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), мануул мий (NT) зэрэг болно. Алтайн хойлог, жороо тоодог, монгол хуланжороо, загийн боршувуу, ооч ёл, цоохор ирвэс, аргаль, янгир ямаа, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 14. Баянговь сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

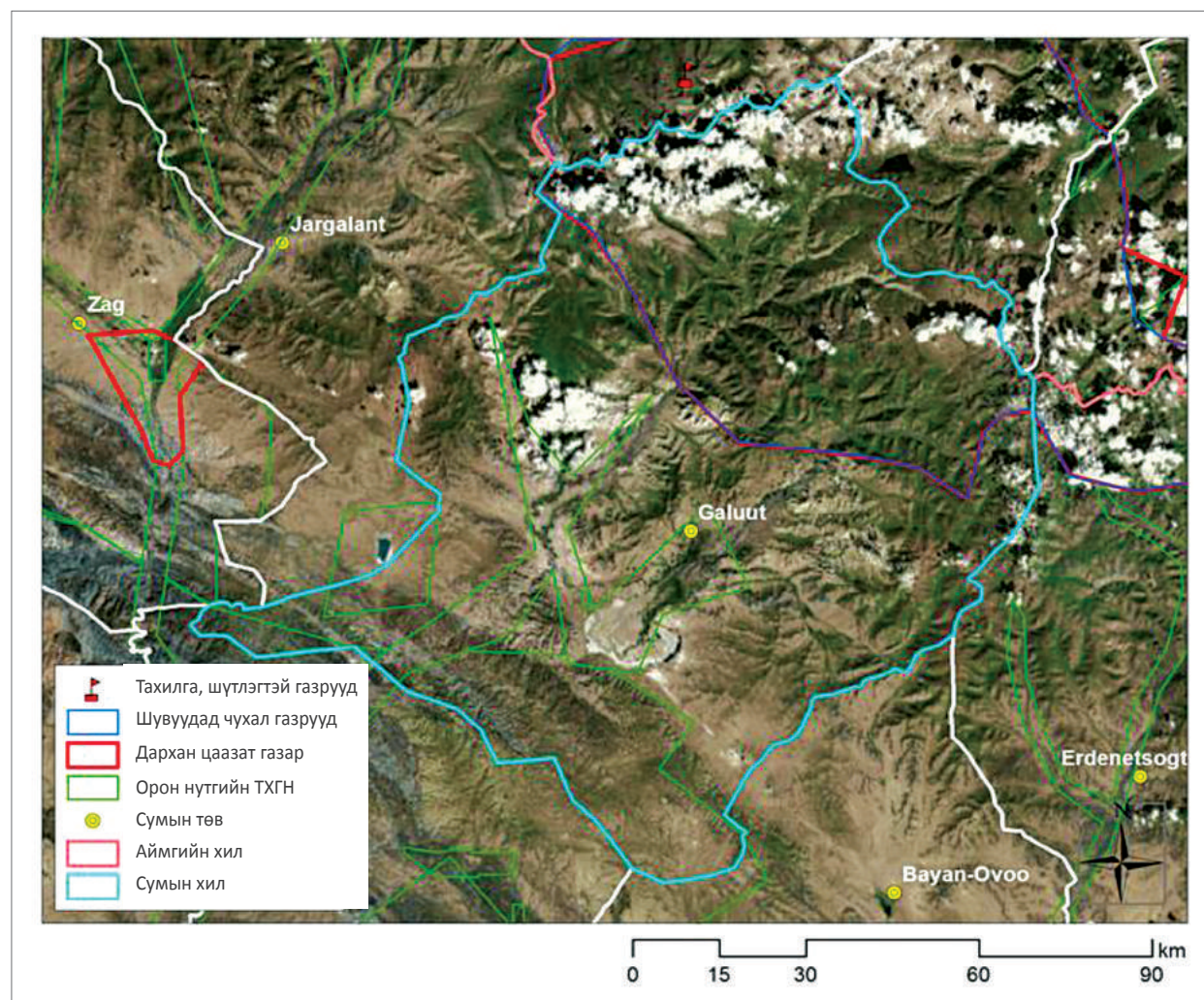

Галуут сум

Галуут сумын урд хэсгээр Хангайн нурууны байгалийн цогцолборт газар болон шувуудад чухал газар байрладаг (MN030). Галуут сумын үзэсгэлэнт хавцал, голын сав газар, Олгой нуурыг хамгаалах зорилготой орон нутгийн хамгаалалтанд авсан байна. Энэхүү орон нутгийн хамгаалалттай газар нь ховор болон бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон амьтан, ургамлын зүйлүүдтэй төдийгүй олон зүйлийн нүүдлийн болон усны шувуудын хувьд чухал газар юм. Сумын баруун урд хилийн дагуу Дөвөнт уулын бэлээр том болон дундаж хэмжээтэй алтны шороон ордын ашиглалт хийгдэж байгаа. Эдгээр газруудад мөн бичил уурхайн үйл ажиллагаа явагдсан бөгөөд байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн зорилтот газар байсан.

Галуут сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), хошуу галуу (NT), гээзгт нугас (NT), хар сүүлт зээр (VU), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), цоохондой мий (DD) зэрэг болно. Ооч ёл, хар сүүлт зээр, цоохор ирвэс, цоохондой мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 15. Галуут сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

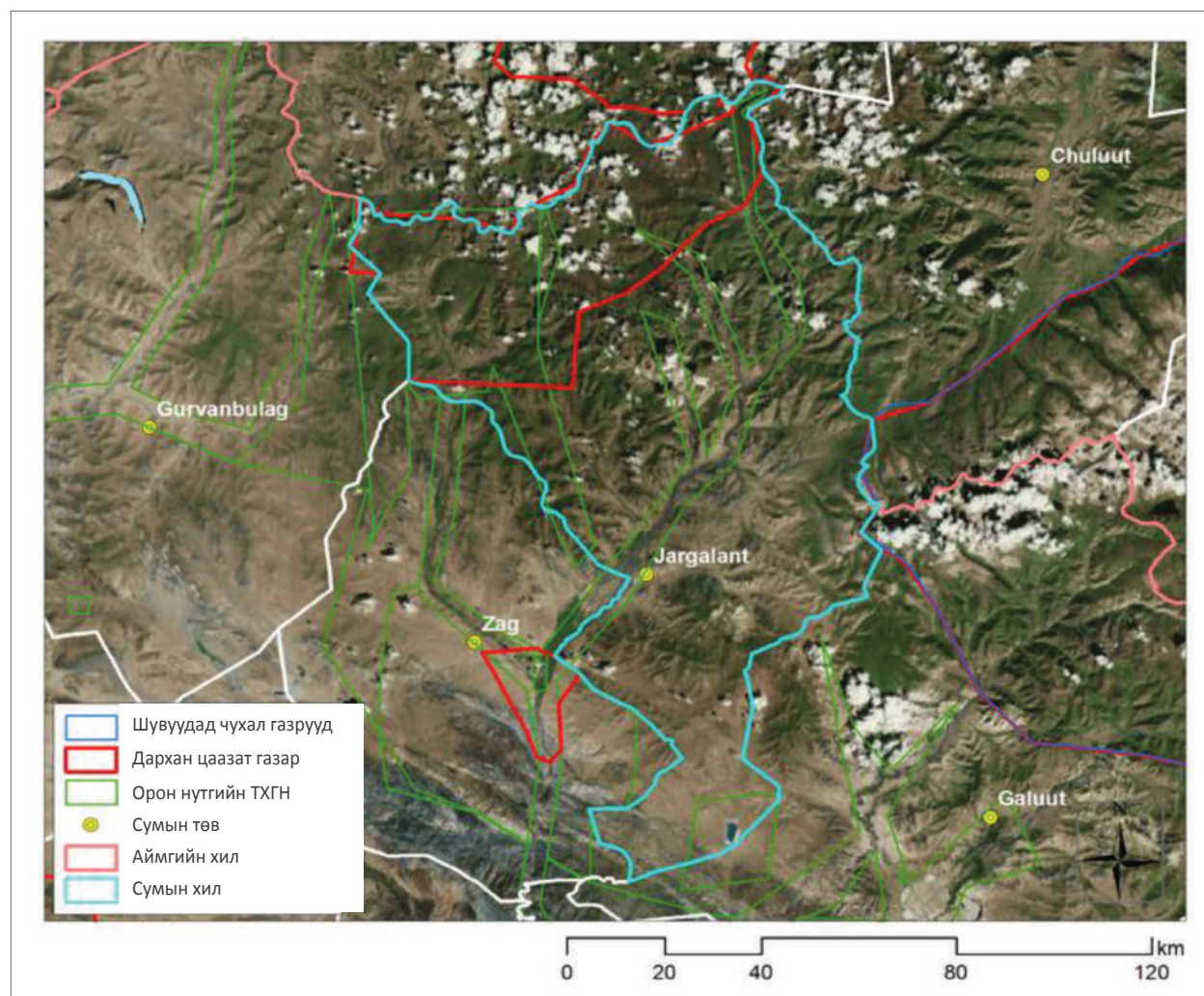

Жаргалант сум

Тус сумын нутагт улсын тусгай хамгаалалттай хоёр газар нутаг мөн сумын зүүн хэсгээр Хангайн нурууны байгалийн цогцолборт газар, хойд талаар Заг-Байдрагийн голын байгалийн цогцолборт газар оршдог. Байдрагийн гол, Давст нуурыг хамгаалах зорилготой орон нутгийн хоёр тусгай хамгаалалт бүхий газар нутагтай. Хангайн нурууны салбар уулстай ойр байрлах тул тус сумын нутагт амьтдын амьдрах олон гайхамшигтай орчин нөхцөл бүрдсэн байдаг.

Жаргалант сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), алтайн хойлог (NT), өгөөлэй шулганаа (NT), хар сүүлт зээр (VU), янгир ямаа (NT), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), цоохондой мий (DD) зэрэг болно. Ооч ёл, алтайн хойлог, өгөөлэй шулганаа, хар сүүлт зээр, ирвэс, цоохондой мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 16. Жаргалант сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

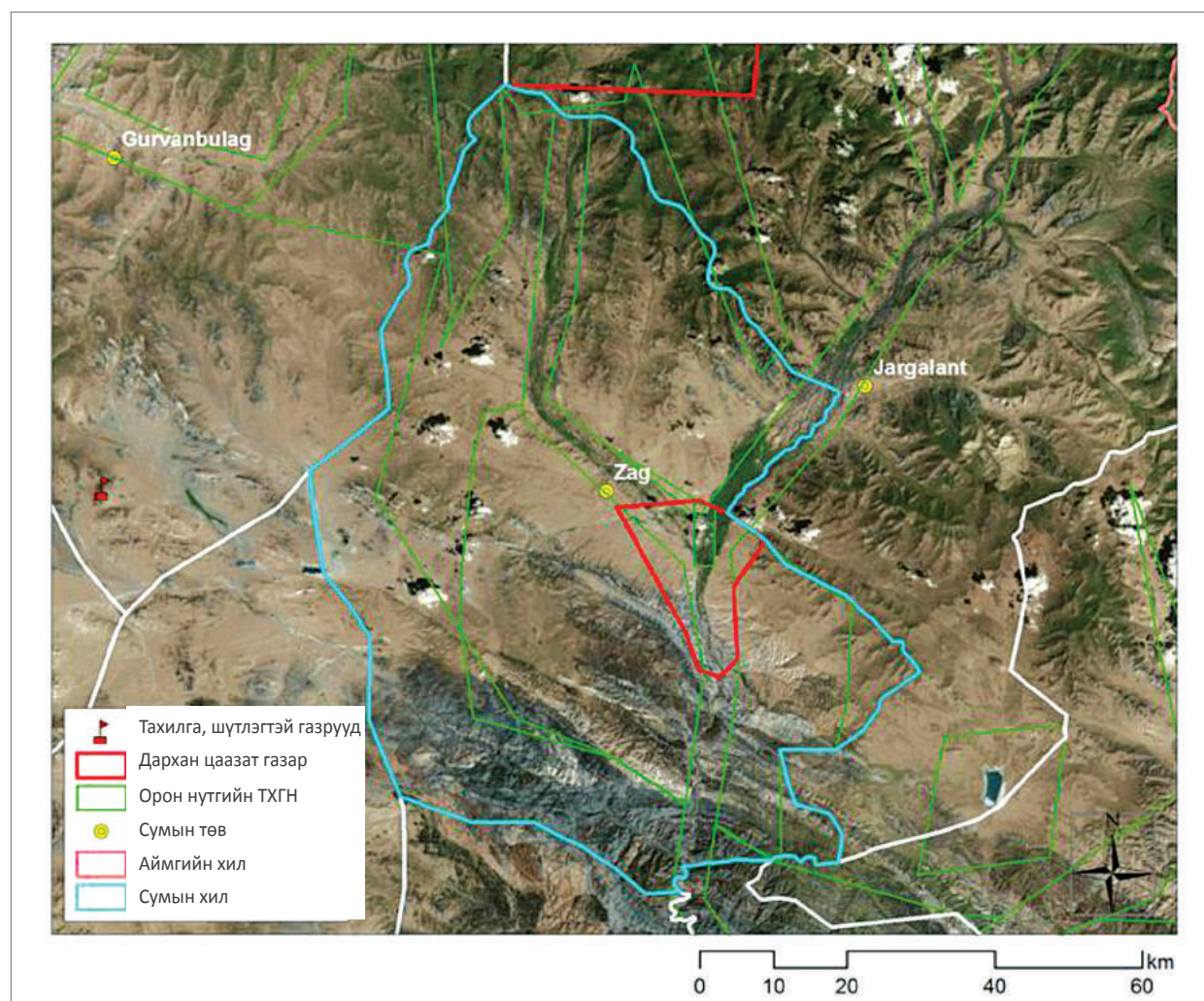

Заг сум

Тус сумын нутагт Хүрэн Бэлчэрийн Байгалийн дурсгалт газар болон орон нутгийн 3 тусгай хамгаалалттай газар оршдог. Хангайн нурууны салбар уулс, Байдрагийн голтой ойр байрлах тул тус сумын нутагт амьтдын амьдрах олон чухал орчин нөхцөл бүрдсэн байдаг.

Заг сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), алтайн хойлог (NT), өгөөлэй шулганаа (NT), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), хулан адуу (EN), хар сүүлт зээр(VU), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), цоохондой мий (DD), говийн эрээлж (EN) зэрэг болно. Ооч ёл, алтайн хойлог, өгөөлэй шулганаа, хулан адуу, хар сүүлтзээр, цоохор ирвэс, цоохондой мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 17. Заг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

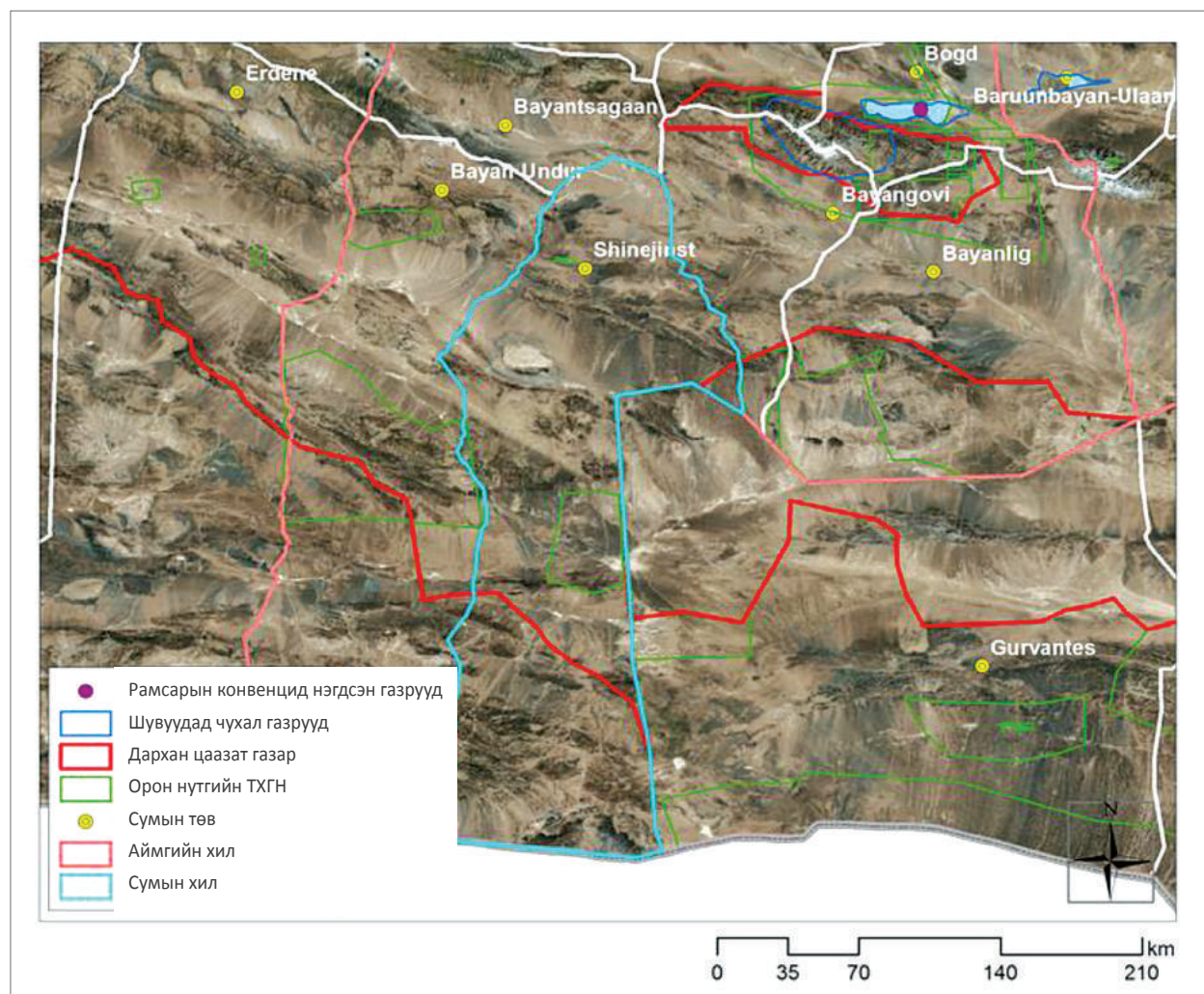

Шинэжинст сум

Шинэжинст сумын нутаг нь Шим мандлын нөөц газрын статустай Говийн их дархан цаазат газрын “А” хэсэг байрладаг. Говь Гурван Сайханы Байгалийн цогцолбор газрын багахан хэсэг Шинэжинст сумын зүүн хэсгээр оршдог байна. Тус сумын нутагт үлэг гүрвэлийн чулуужсан үлдэгдэл болон нүүрсний нөөцийг хамгаалах зорилгоор байгуулагдсан орон нутгийн тусгай хамгаалалттай хоёр газар байдаг. Говь цөлийн бүс бүслүүр нь сумын нутаг дэвсгэрийн зонхилох амьдрах орчны төрөл байдаг хэдий ч палентологи, археологийн, зэрлэг амьтдын хувьд олон чухал амьдрах орчин байдаг. Тус сум нь дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон зэрлэг амьтдын олон төрөл зүйлээрээ алдартай билээ.

Шинэжинст сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал алтайн хойлог (NT), жороо тоодог (VU), монгол хулан жороо (VU), загийн боршувуу (NT), өгөөлэй шулганаа (NT), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), соотон атигдаахай (VU), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), Козловын одой алагдаахай (DD), бордуу шишүүхэй (DD), цоохор ирвэс (EN), хулан адүү (EN), хавтгай тэмээ (EN), мазаалай (CR), аргал (EN), янгир (NT), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), цоохондой мий (DD) зэрэг болно. Алтайн хойлог, жороо тоодог, монгол хулан жороо, өгөөлэй шулганаа, ооч ёл, цоохор ирвэс, хулан адүү, хавтгай тэмээ, мазаалай, аргал, янгир ямаа, цоохор ирвэс, цоохондой мий, хар сүүлт зээр, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 18. Шинэжинст сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

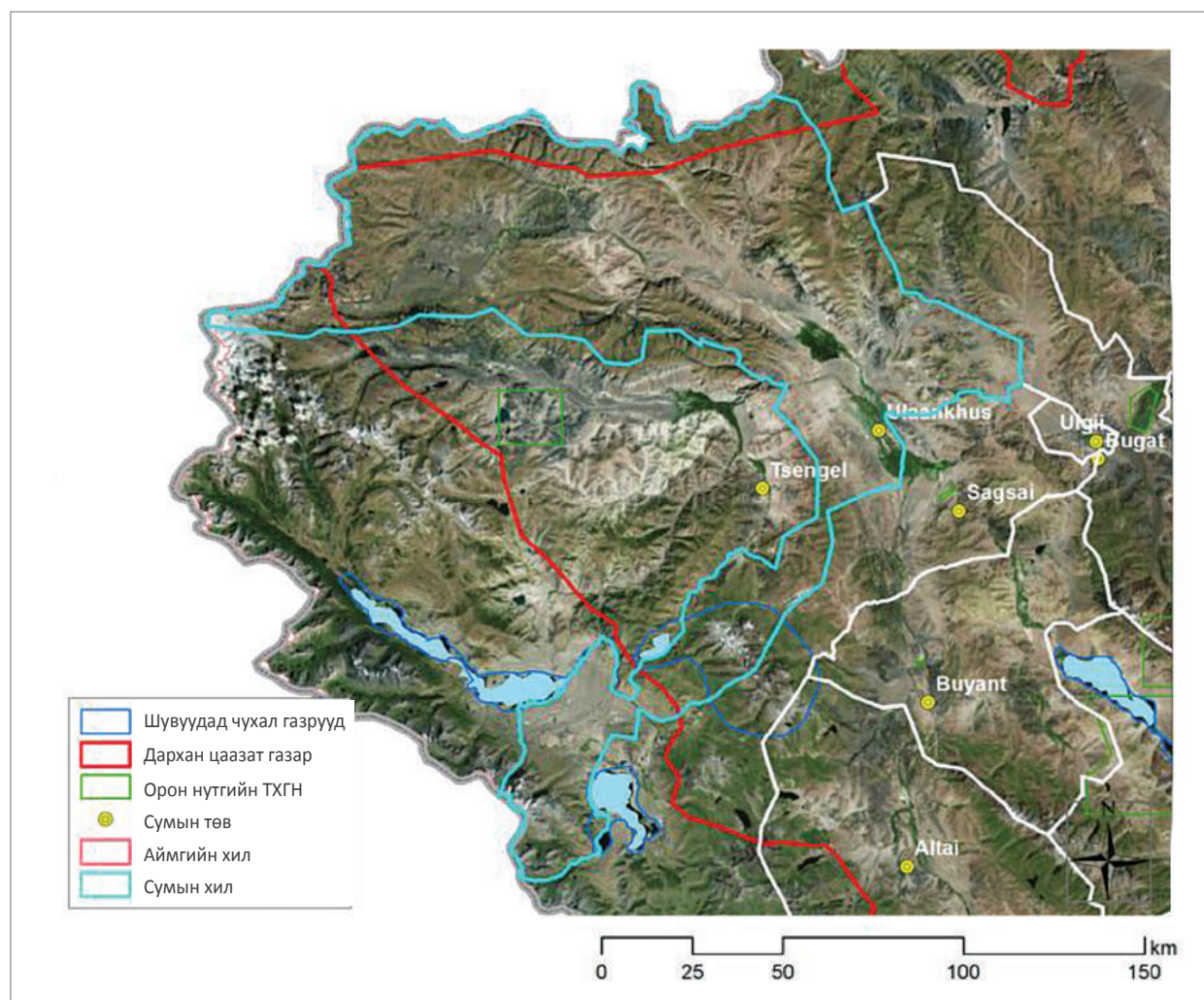
3. Баян-Өлгий аймаг

Улаанхус сум

Улаанхус сумын нутагт Алтай таван богдын байгалийн цогцолборт газар болон Сийлхэмийн нурууны байгалийн цогцолборт газрын “А” хэсэг, Цэнгэлхайрхан уулын (MN002) болон Даяннуурын шувуудад чухал газар (MN003) хэсэгчлэн оршдог. Тус суманд ой, мөнх цаст оргил, нуур, мөсөн гол зэрэг өндөр уулын бүсийн амьдрах орчин зонхилдог.

Улаанхус сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал алтайн хойлог (NT), өгөөлэй шулганаа (NT), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), халиун буга (CR), евроазийн минж (EN), ойн булга (VU), алтайн чацуулин (DD), бараан хэрэм (NT), хөвхөр олби (DD), чигчий хулгана (DD), нохой зээх (LC), цоохор ирвэс (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT), монгол хадран (VU) зэрэг болно. Алтайн хойлог, өгөөлэй шулганаа, ооч ёл, евроазийн минж, ойн булга, алтайн чацуулин, цоохор ирвэс, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 19. Улаанхус сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

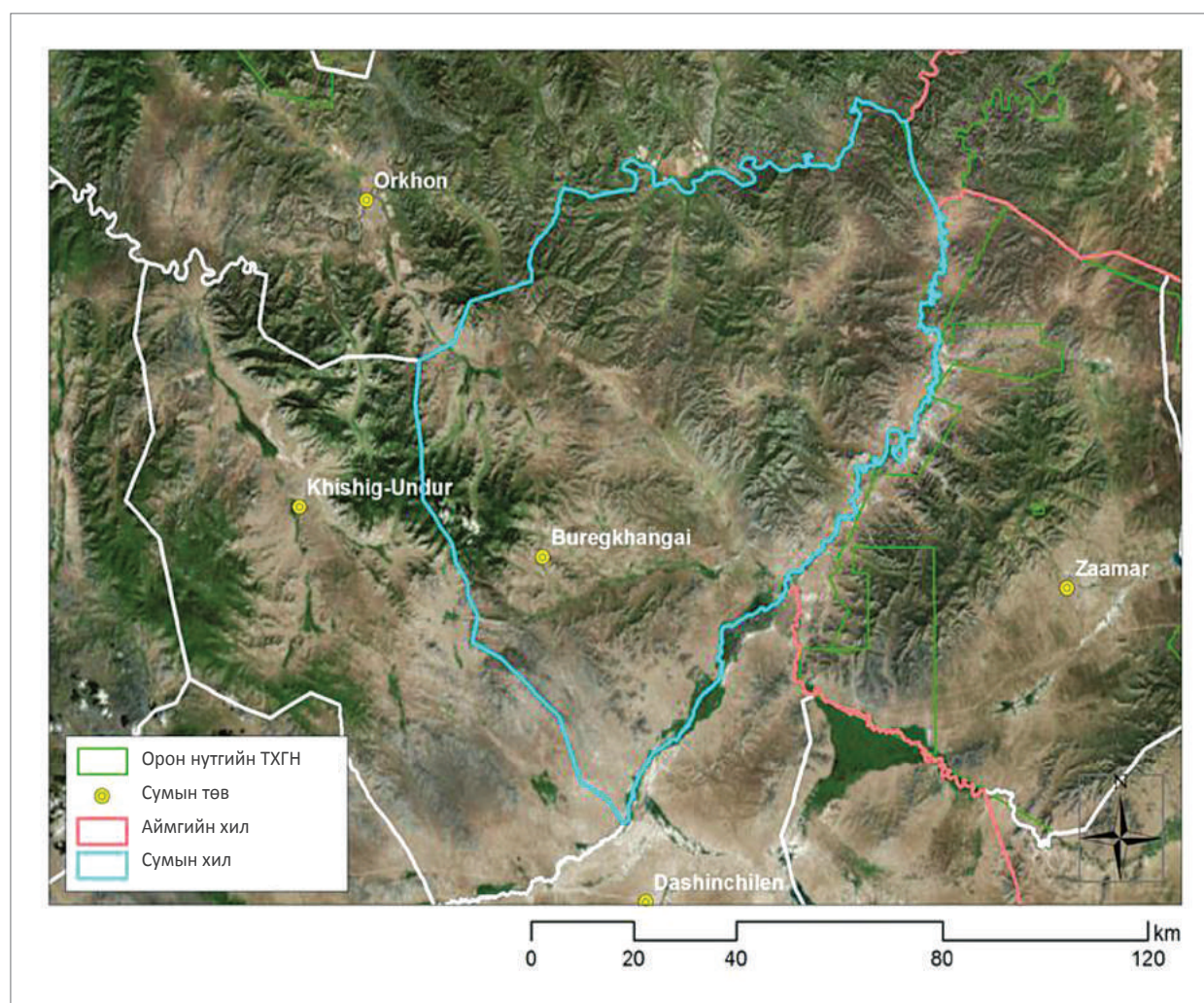
4. Булган аймаг

Бүрэгхангай

Бүрэгхангай суманд улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй.

Бүрэгхангай сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), халиун буга (CR), тарвага (EN), шилүүс мий (EN), мануул (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT), нохой зээх (LC) зэрэг болно. Нохой зээх, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 20. Бүрэгхангай сум болон зэргэлдээх сумдын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

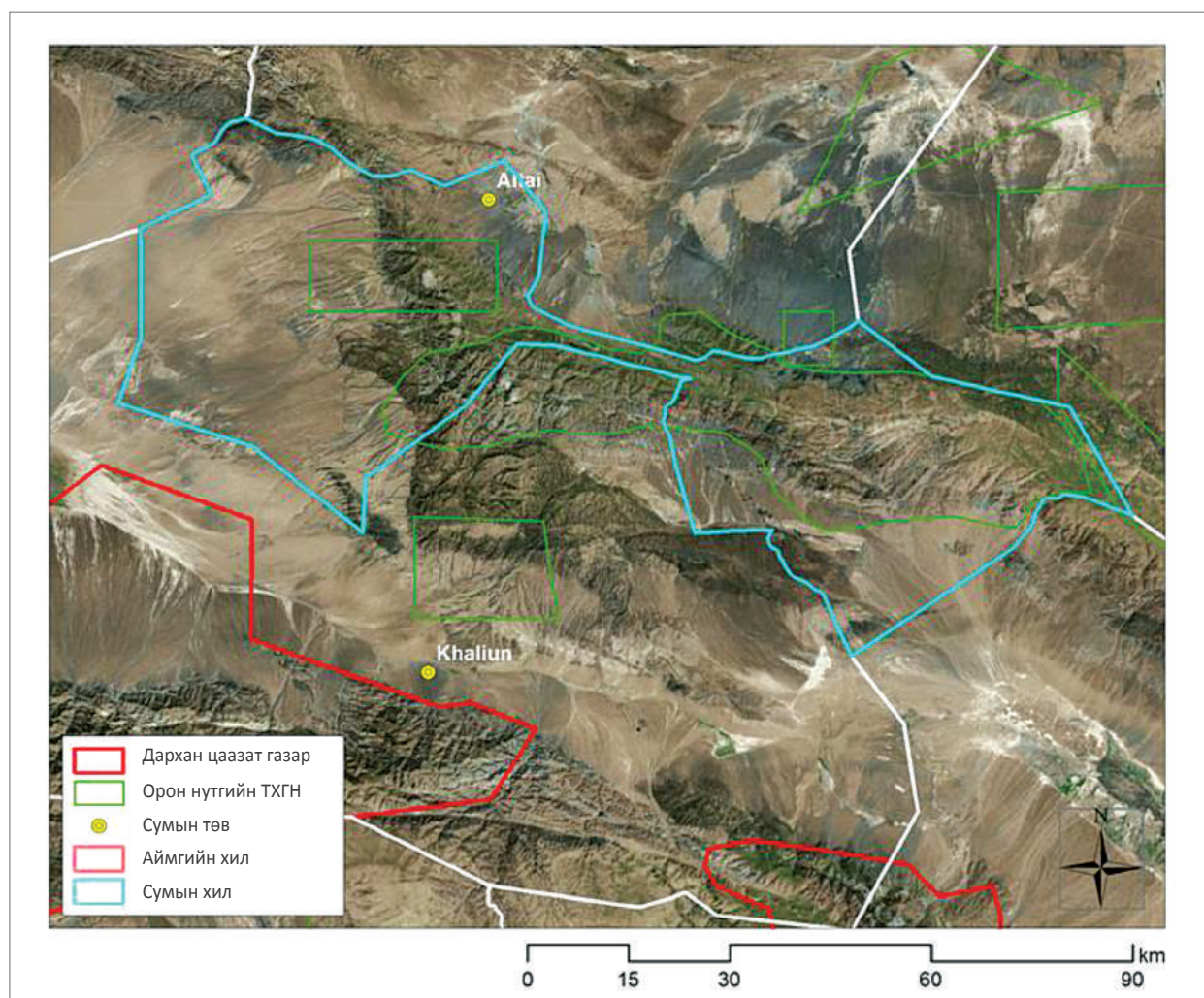
5. Говь-Алтай аймаг

Есөнбулаг сум

Есөнбулаг суманд улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй харин орон нутгийн хоёр тусгай хамгаалалттай газар байдаг. Хан Тайширын нуруунд ховор болон ховордож буй ууланд амьдардаг хэд хэдэн зүйлүүд байдаг.

Есөнбулаг сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), алтайн хойлог (NT), хулан жороо (VU), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), хар сүүлт зээр (VU), ирвэс (EN), шилүүс (NT), мануул (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Хар сүүлт зээр, ирвэс, шилүүс, ооч ёл, алтайн хойлог, хулан жороо зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 21. Есөнбулаг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

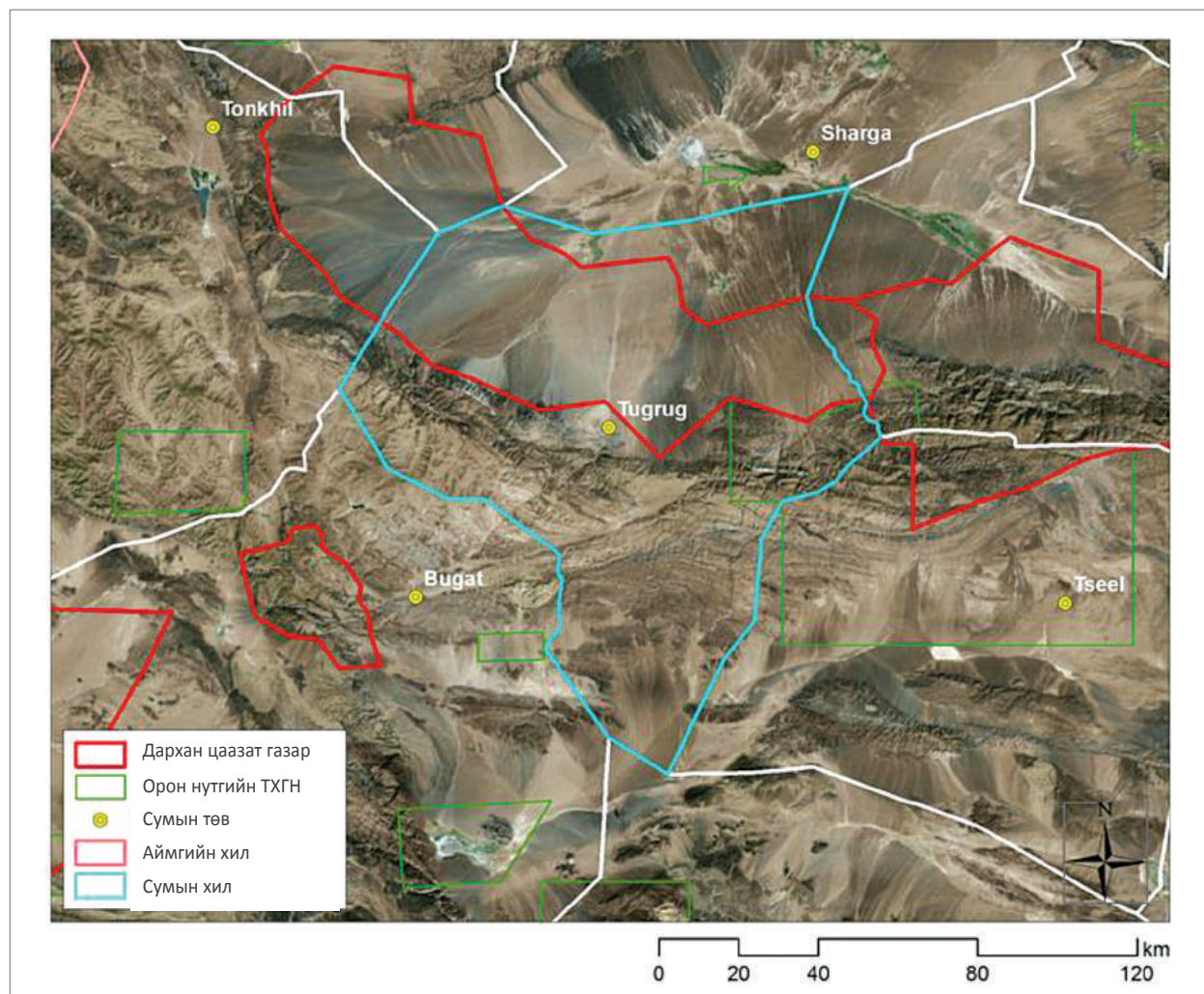

Төгрөг сум

Төгрөг сумын нутагт Шарга Манханы Байгалийн нөөц газар хэсэгчлэн оршдог ба орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагтай зэрэгцэн байршдаг. Тус суманд олон зүйлийн ховор болон ховордож буй амьтдын хувьд тохиромжтой өндөр уулын бүсээс заримдаг цөл зэрэг амьдрах орчны олон янз байдаг. Шаргын говь нь дэлхий дээр монгол бөхөнгийн хамгийн чухал сүүлчийн хоргодох газар юм. Төгрөг суманд нүүрсний нөөцтэй бөгөөд томоохон хэмжээний нүүрсний уурхай болон холбогдох дэд бүтцийн нөлөөнд эмзэг өртөмтгий.

Төгрөг сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), алтайн хойлог (NT), хулан жороо (VU), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), гозоорой зурам (EN), монгол бөхөн (EN), хар сүүлт зээр (VU), тарвага (EN), ирвэс (EN), шилүүс (NT), мануул (NT), чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, алтайн хойлог, хулан жороо, гозоорой зурам, монгол бөхөн, хар сүүлт зээр, ирвэс, шилүүс зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 22. Төгрөг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

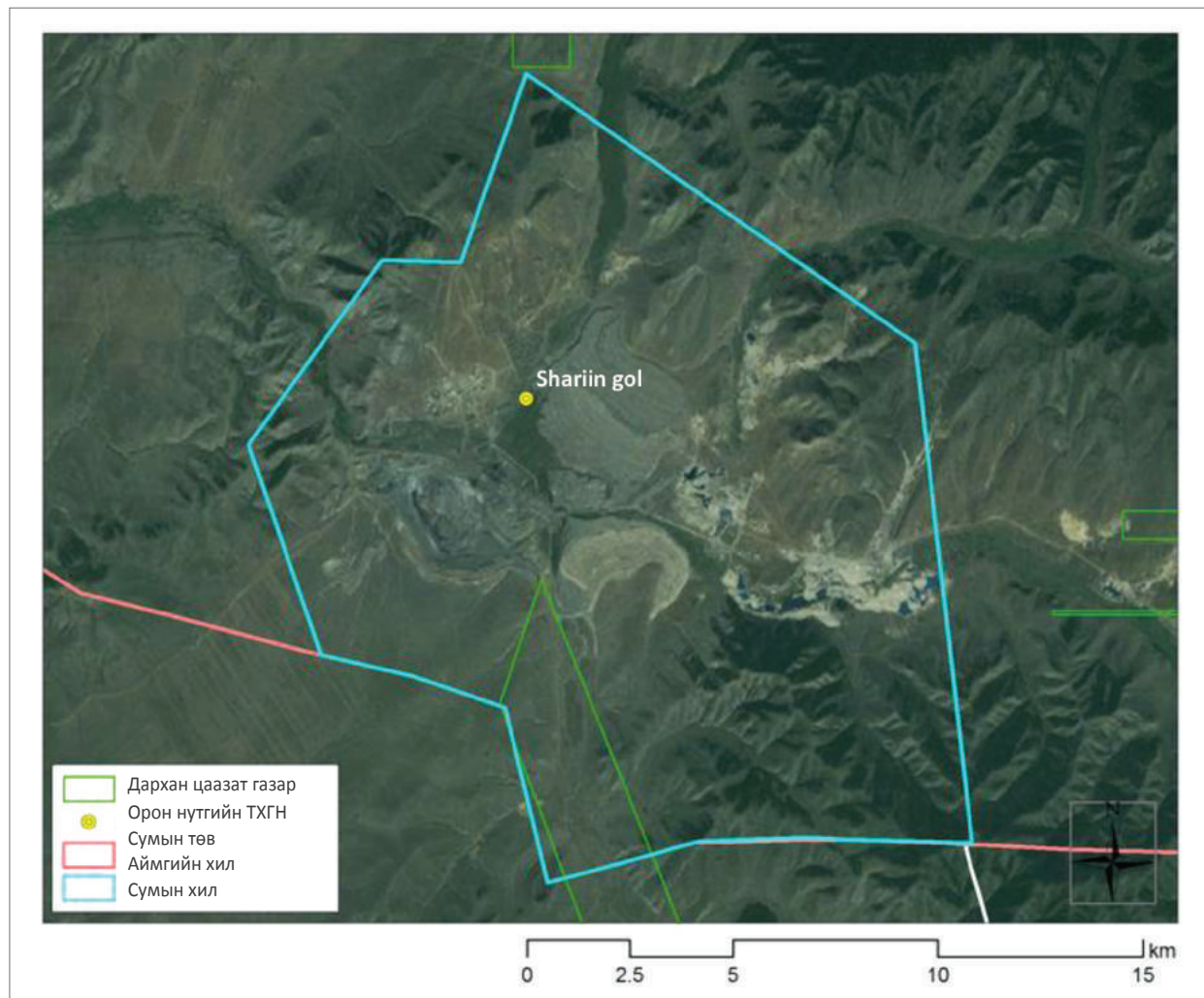
6. Дархан-Уул аймаг

Шарын гол

Шарын гол суманд улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Сумын газар нутгийг уул уурхайн олборлолтын цар хүрээтэй харьцуулахад нүүрс, алтны уул уурхайн үйл ажиллагаанд хамгийн их өртсөн сумдын нэг юм.

Шарын гол сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг боловч тэдгээр нь хүний үйл ажиллагаанд ихээхэн өртсөн байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), халиун буга (CR), , шилүүс мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Шилүүс мий нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 23. Шарын гол сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

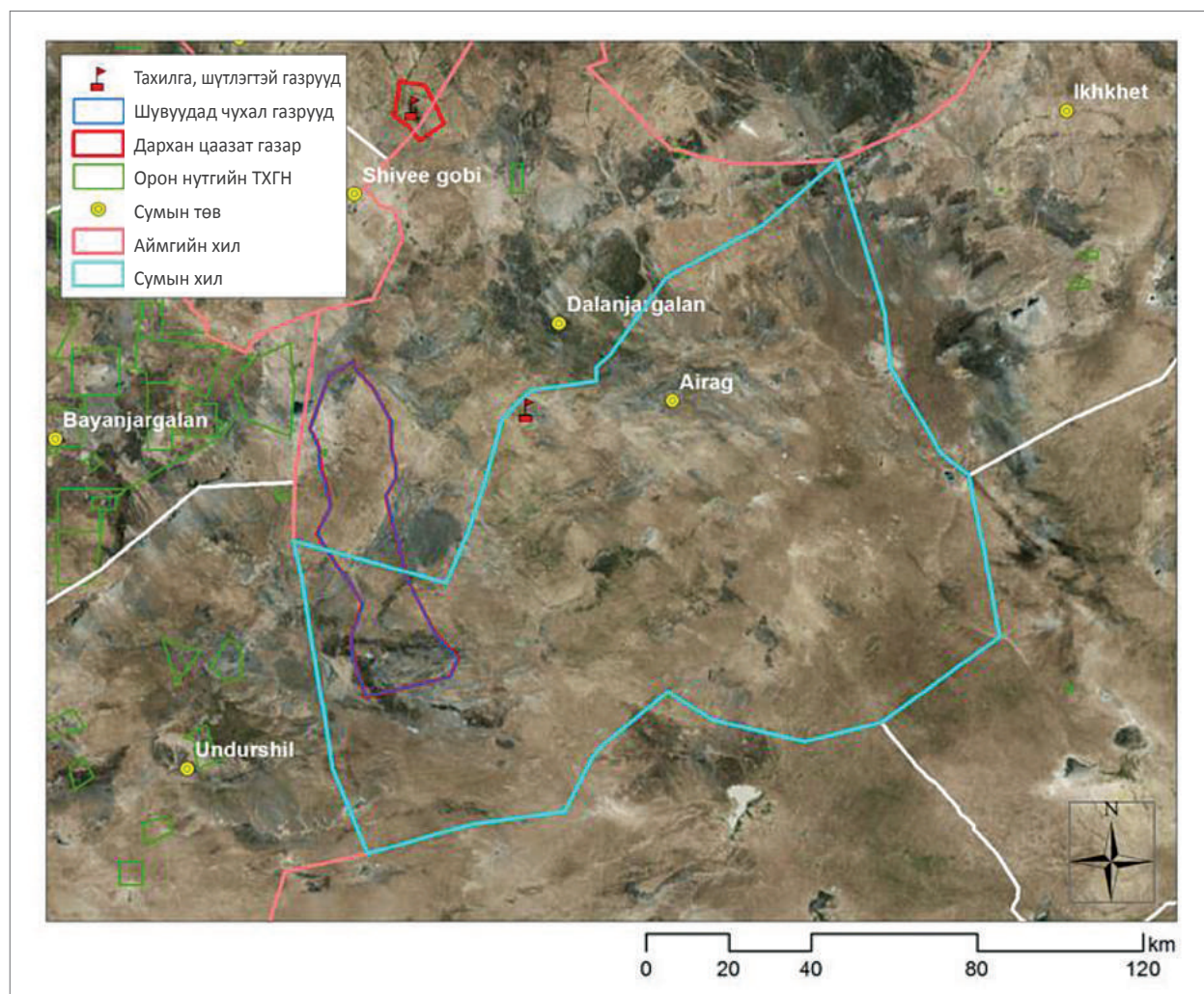
7. Дорноговь аймаг

Айраг сум

Айраг сумын нутагт Их нартын чулуу байгалийн нөөц газрын болон Их нартын чулуу шувуудад чухал газар (MN050) хэсэгчлэн оршдог. Түүнээс гадна орон нутгийн зургаан тусгай хамгаалалттай газар, Их Хонгор-Овоо тахилгат газар байдаг. Айраг сумын нутагт хайлаас мод бүхий дов толгод, хөндий, хуурай сайр зэрэг заримдаг цөлөөс, тал хээрийн олон янзын амьдрах орчинтой. Энэ нь ховордсон аргаль, янгирын зүүн өмнөд, заримдаг цөлийн бүс дэх хамгийн тохиромжтой амьдрах орчны нэг юм. Мөн түүнчлэн Их нартын чулуу нь аргаль, янгир, махчин шувууд ихтэйгээрээ алдартай билээ. Тус суманд ихэнхдээ жоншны үндсэн ордын олборлолтоос үүдэлтэй уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас бэрхшээл учирдаг.

Айраг сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), хар сүүлт зээр (VU), аргаль (EN), шилүүс мий (NT), мануул (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Тус сумын нутагт зээрд шонхорын үржлийн хамгийн чухал газруудын нэг оршдог. Хар сүүлт зээр, аргаль, шилүүс зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 24. Айраг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

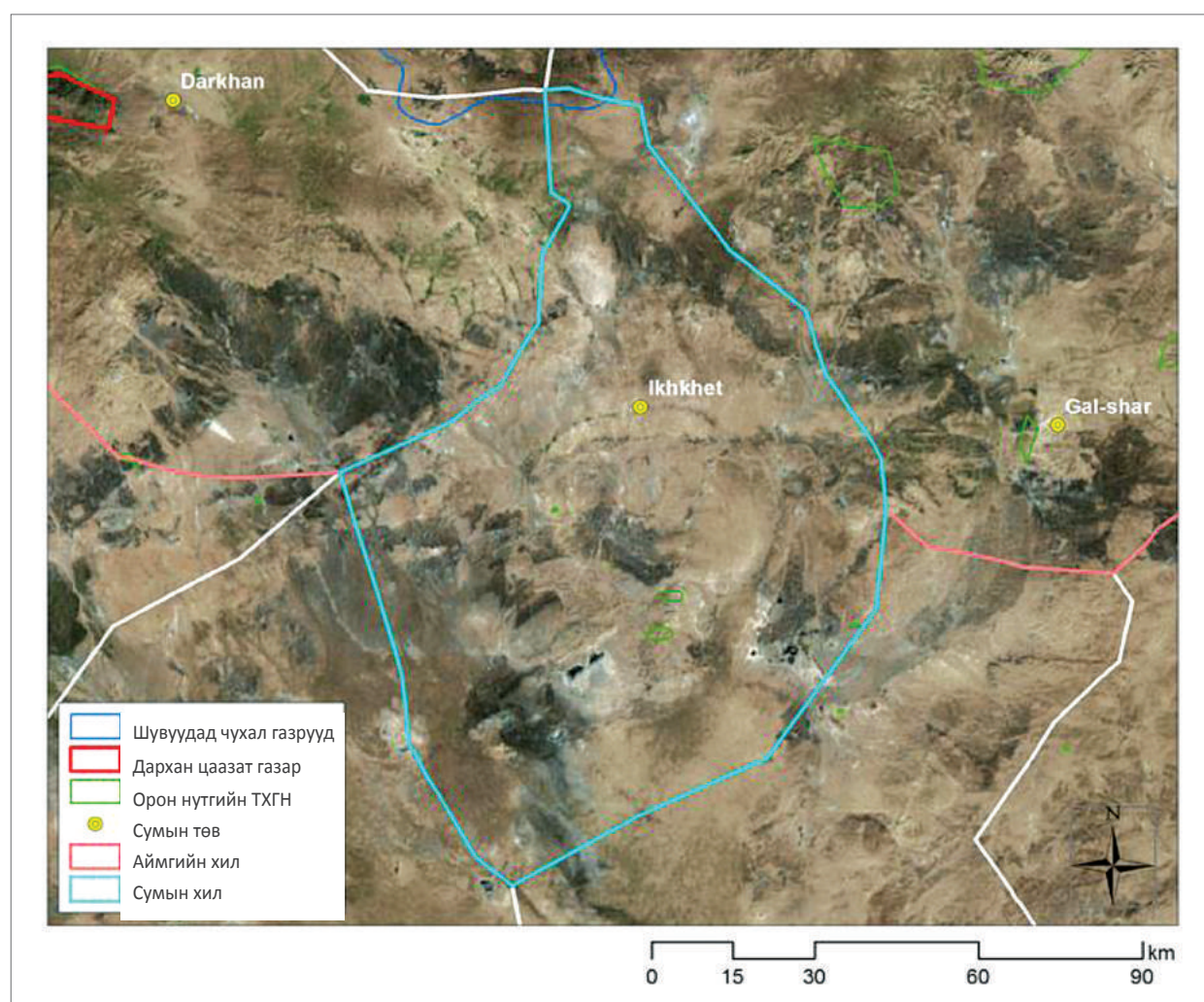

Иххэт сум

Иххэт суманд улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй ба орон нутгийн хамгаалалттай дөрвөн газар байдаг.

Иххэт сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Шилүүс мий нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 25. Иххэт сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

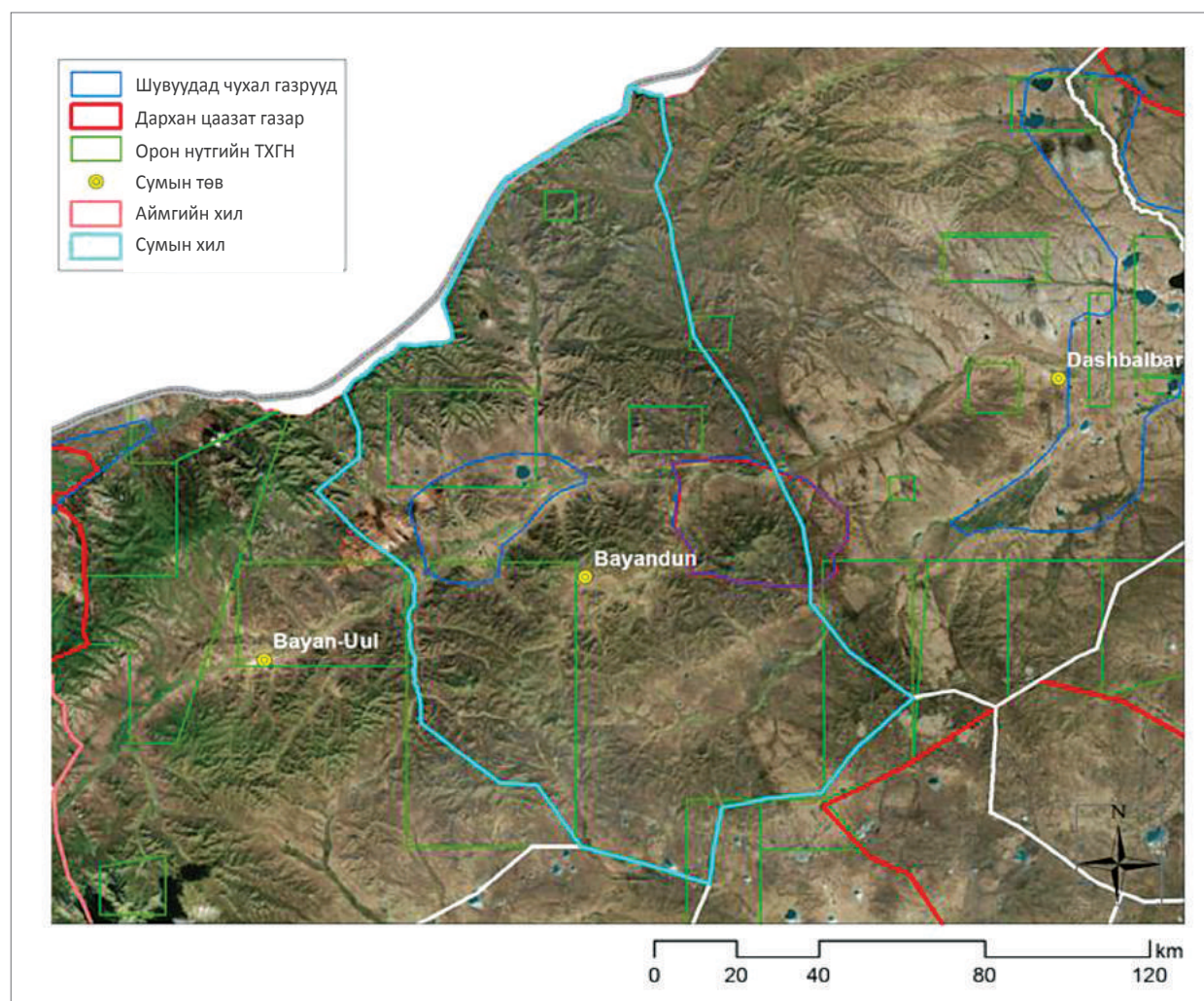
8. Дорнод аймаг

Баяндун сум

Баяндун сумын нутагт Шувуудад чухал газар (MN065) болох Угтам уулын байгалийн нөөц газар хэсэгчлэн оршдог. Мөн Улз гол ба Түргэн цагаан нуурын шувуудад чухал газар (MN064) нутагт оршдог. Тус сумын нутагт нийт найман орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг ба Улз гол үрсдэг байна. Монгол Дагуурын экологийн бүс бүслүүрийн өвөрмөц биологийн төрөл зүйл, ургамлын зүйлээр баялаг голын хөндий, эрэг орчмын нуга, нуур, бэлчээр, хээр тал, дов толгод, ойт хээртэй.

Баяндун сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (NT), цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан тогоруу (CR), цэн тогоруу (VU), хар тогоруу (VU), хархираа тогоруу (NT), азийн цууцал (VU), морин цууцал (LC), хонин тоодог (VU), усны бүх шувуу (NT), шар элэгт хөмрөг, манхин галуу (NT), хошуу галуу (NT), гээзгт нугас (NT), байгалийн нугас (VU), наран бөднө (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), халиун буга (CR), чигчий хулгана (DD), дорнын сармаахай (DD), нохой зээх (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT), хатгуурт халбаган загас (NT), амарын хадран (EN), зэвэг (VU) зэрэг болно. Цагаансүүлт нөмрөг бүргэд, цагаан тогоруу, цэн тогоруу, хар тогоруу, хонин тоодог, усны бүхшувуу, гээзгт нугас, манхин галуу, ойн шийхнүүхэй, шар элэгт хөмрөг, дорнын сармаахай зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 26. Баяндун сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

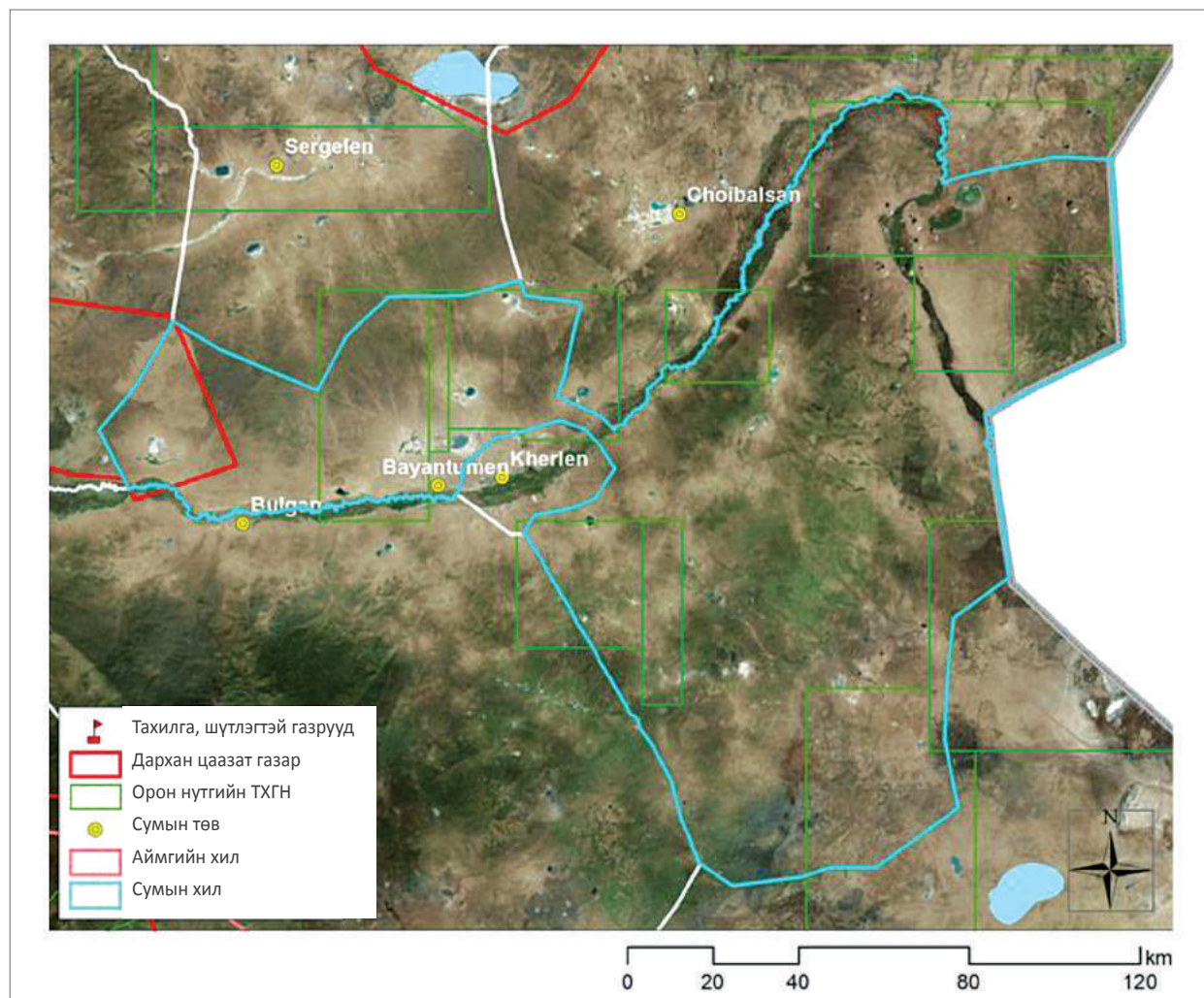

Баянтүмэн сум

Баянтүмэн сумын нутагт Тосон хулстайн байгалийн нөөц газар болон Шаазан нуурын Шувуудад чухал газар (MN06-) хэсэгчлэн оршдог. Хэрлэн гол, түүний цутгал голуудын сав газар орчмын амьдрах орчин нь ховор болон ховордож буй олон зүйлийн шувуудын нүүдлийн болон үржлийн хувьд хамгийн чухал орчныг бүрдүүлдэг байна. Мөн сумын нутаг дэвсгэрийн ихэнх хувийг тал хээрийн бүс давамгайлдаг ба цагаан зээрийн төллөлтийн хувьд чухал ач холбогдолтой газар юм. Цагаан зээрийн төллөх хамгийн таатай газруудын нэг нь тус сумын нутагт оршдог байна. Өвлийн улиралд олон тооны цагаан зээр тус сумын нутагт өвөлждөг.

Баянтүмэн сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал азийн цууцал (VU), идлэг шонхор (VU), хошуу галуу (VU), наран бөднө (LC), цэн тогоруу (VU), морин цууцал (LC), шар элэгт хөмрөг (NT) зэрэг нь болно. Азийн цууцал, цэн тогоруу, шар элэгт хөмрөг нь Монгол орны улаан номонд орсон зүйлүүд байна.

Зураг 27. Баянтүмэн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

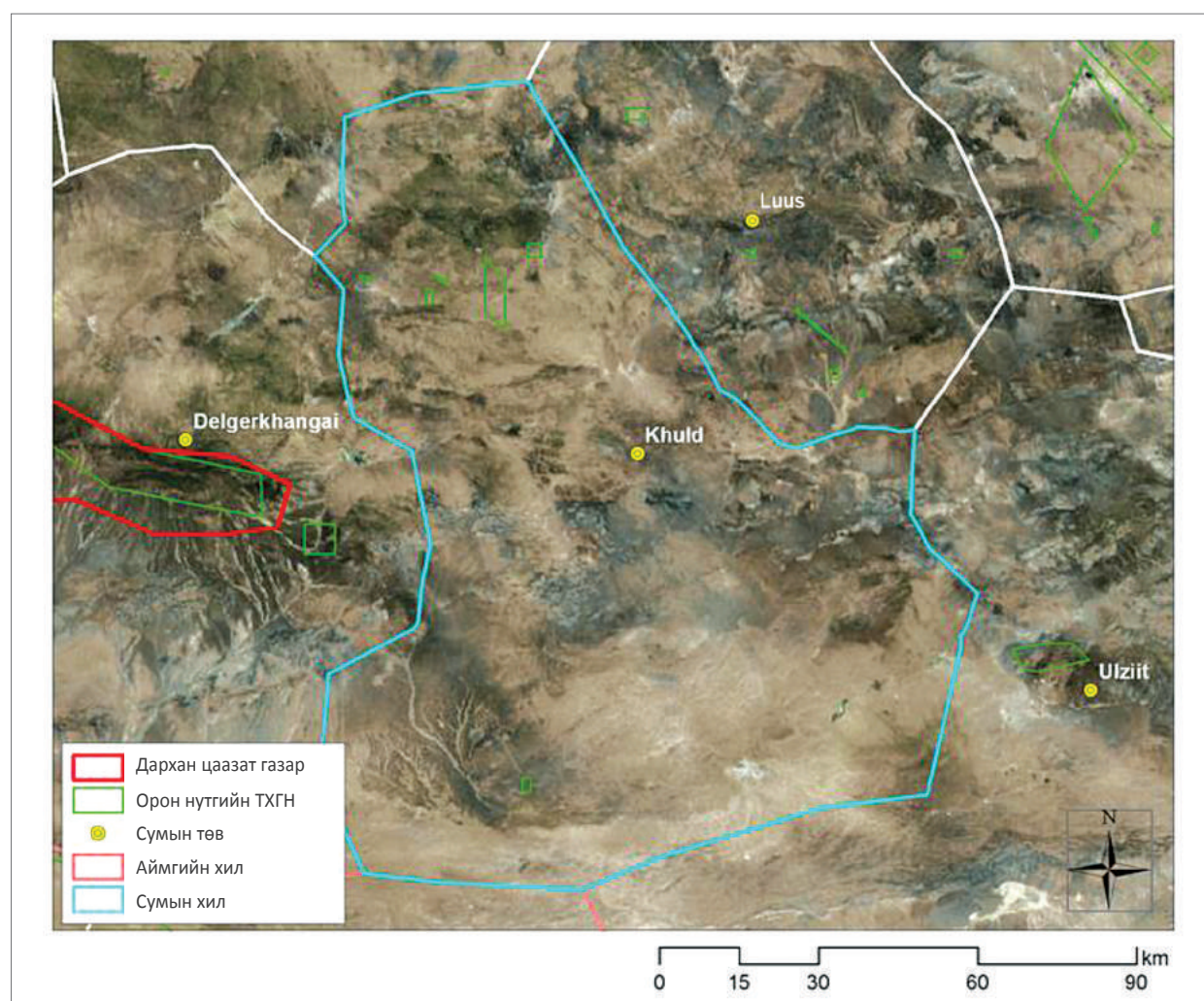
9. Дундговь аймаг

Хулд сум

Хулд суманд улсын болон олон улсын хэмжээний хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Орон нутгийн зургаан хамгаалалттай болон тахилгат газар байдаг.

Хулд сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 28. Хулд сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

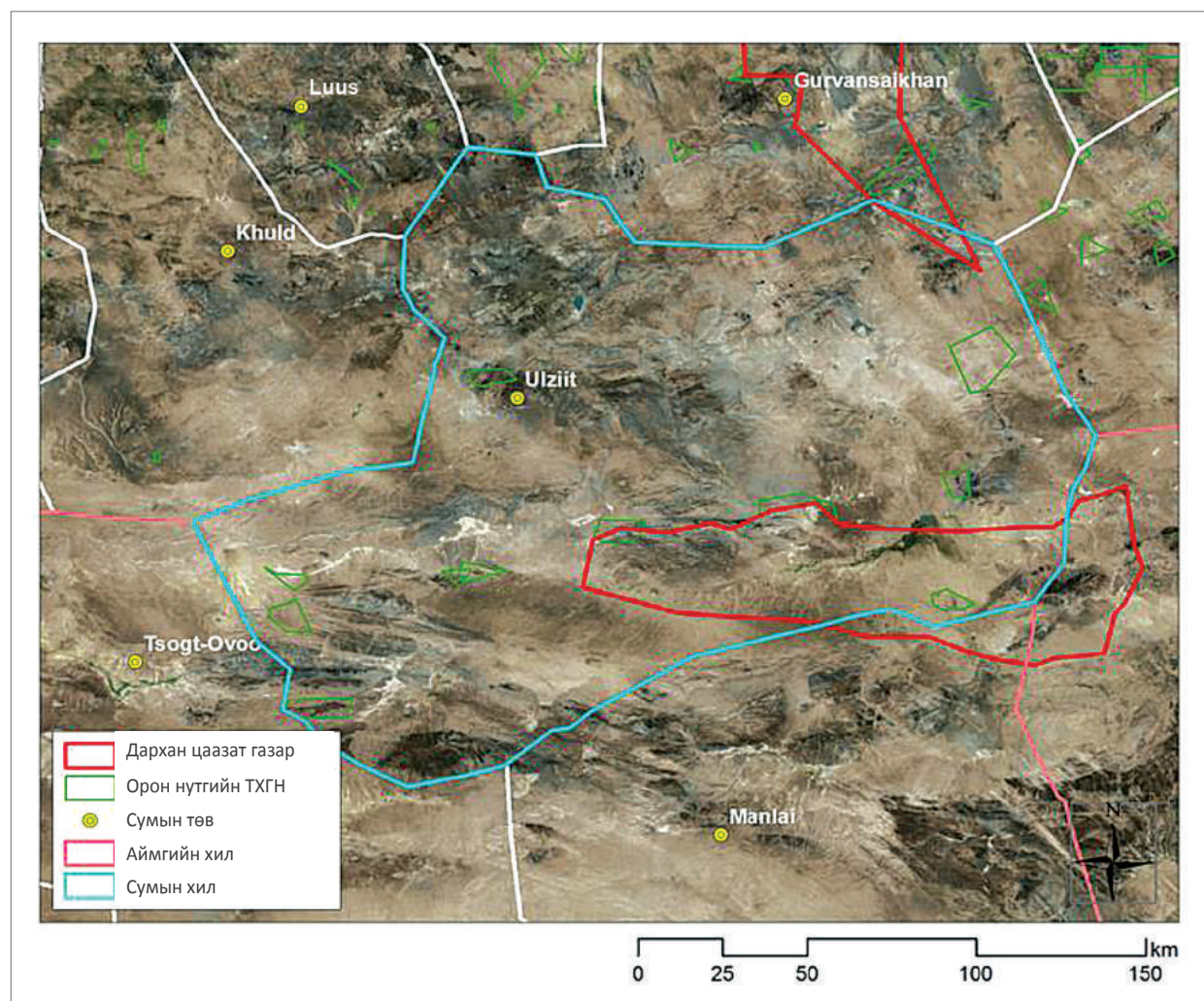

Өлзийт сум

Өлзийт сумын нутагт Их газрын чулуу болон Загийн ус байгалийн нөөц газрууд хэсэгчлэн оршдог. Их газрын чулуу, Шувуудад чухал газар нь (MN049) нүүдлийн шувуудад тохиромжтой. Энэ нь ялангуяа олон зүйлийн махчин шувуудын хувьд түр буудаллах газар юм. Байгалийн болон түүх дурсгалын ач холбогдлоор нь тогтоосон 11 орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг.

Өлзийт сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 29. Өлзийт сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

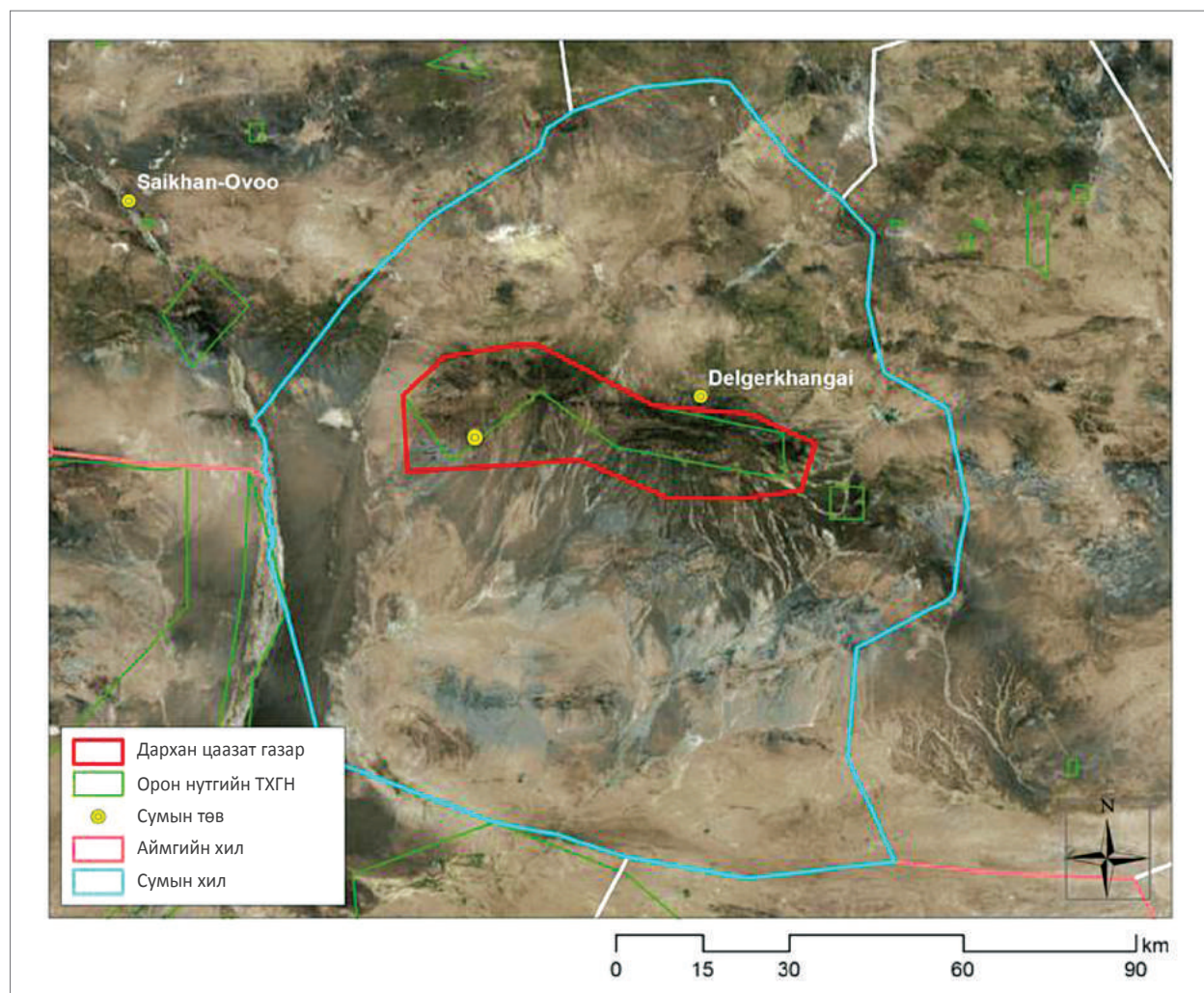

Дэлгэрхангай сум

Дэлгэрхангай сумын нутагт Дэлгэрхангай уул байгалийн нөөц газар хэмээх улсын тусгай хамгаалалттай газар, мөн орон нутгийн чанартай хамгаалалттай газар нутаг хоёр байдаг. Дэлгэрхангай уулын бүс бүслүүр нь олон зүйлийн ховор шувууд, хөхтөн амьтдын хувьд нэн тохиромжтой амьдрах орчныг бүрдүүлсэн газар юм.

Дэлгэрхангай сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 30. Дэлгэрхангай сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

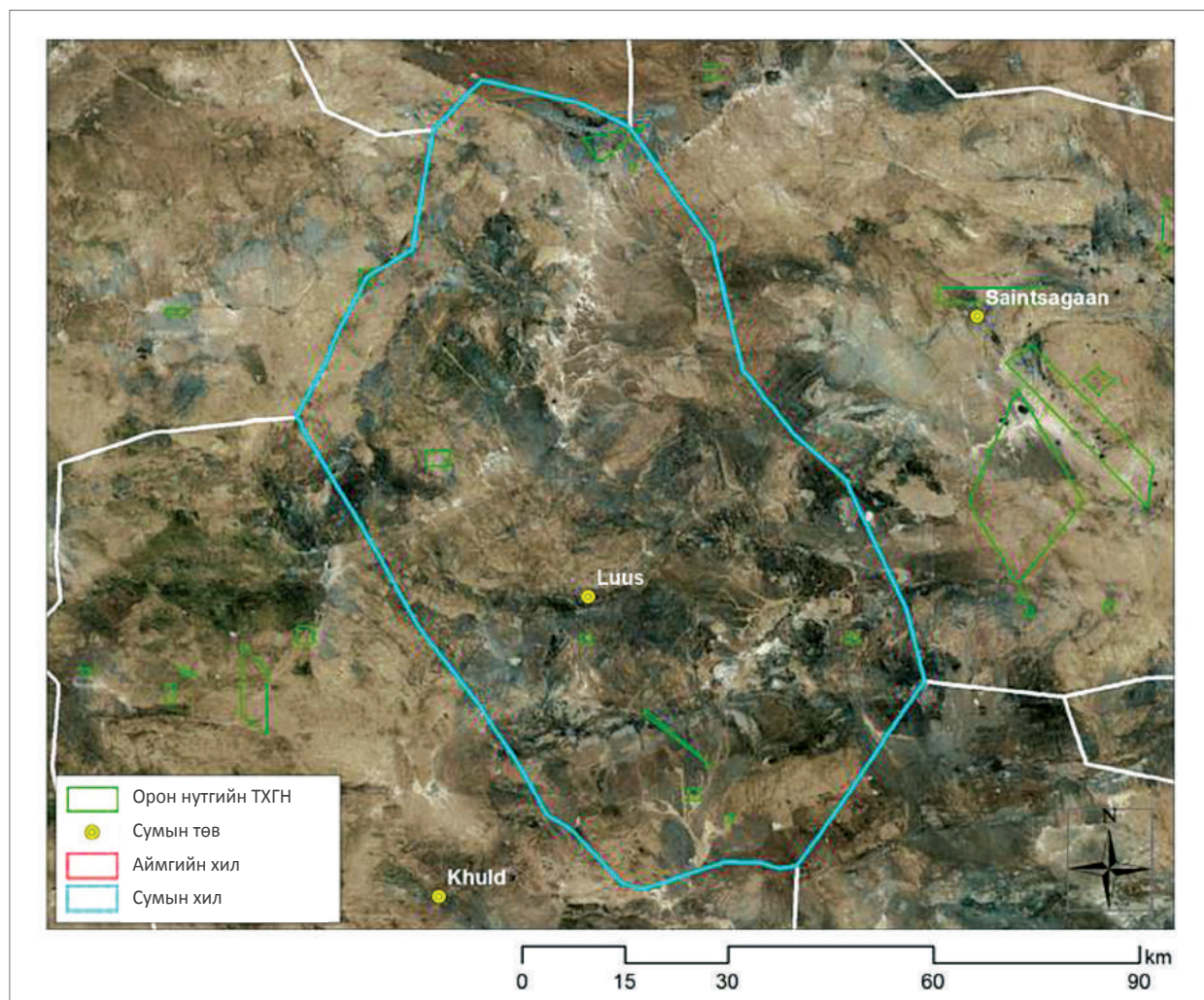

Луус сум

Луус сумын нутагт улсын болон олон улсын хэмжээний хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй хэдий ч байгалийн болон түүх дурсгалын ач холбогдлоор нь тогтоосон орон нутгийн чанартай арван тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаг.

Луус сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 31. Луус сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

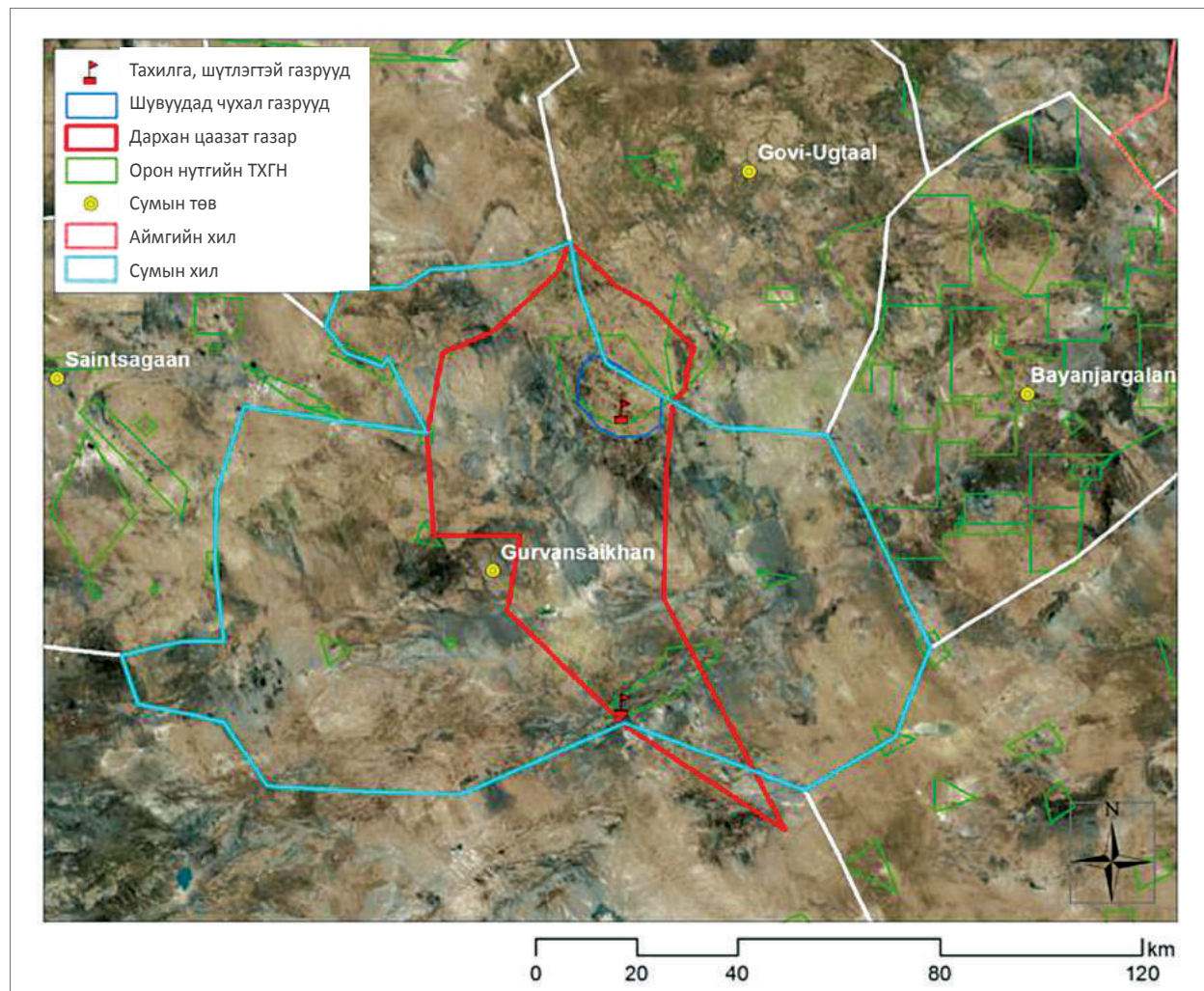

Гурвансайхан сум

Гурвансайхан сумын нутаг дэвсгэрийн ихээхэн хэсгийг Их газрын чулуу байгалийн нөөц газар болон Их газрын чулуу Шувуудад чухал газар (MN049) эзлэн оршдог. Билгэх уул, Буянт уул, Ярх уул, Тэвш уул, Баянжаргалан уул болон Ихрийн суурин зэрэг долоон орон нутгийн чанартай тусгай хамгаалалтай газар нутаг оршдог байна.

Гурвансайхан сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), аргаль (EN), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), сарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, аргаль, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 32. Гурвансайхан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

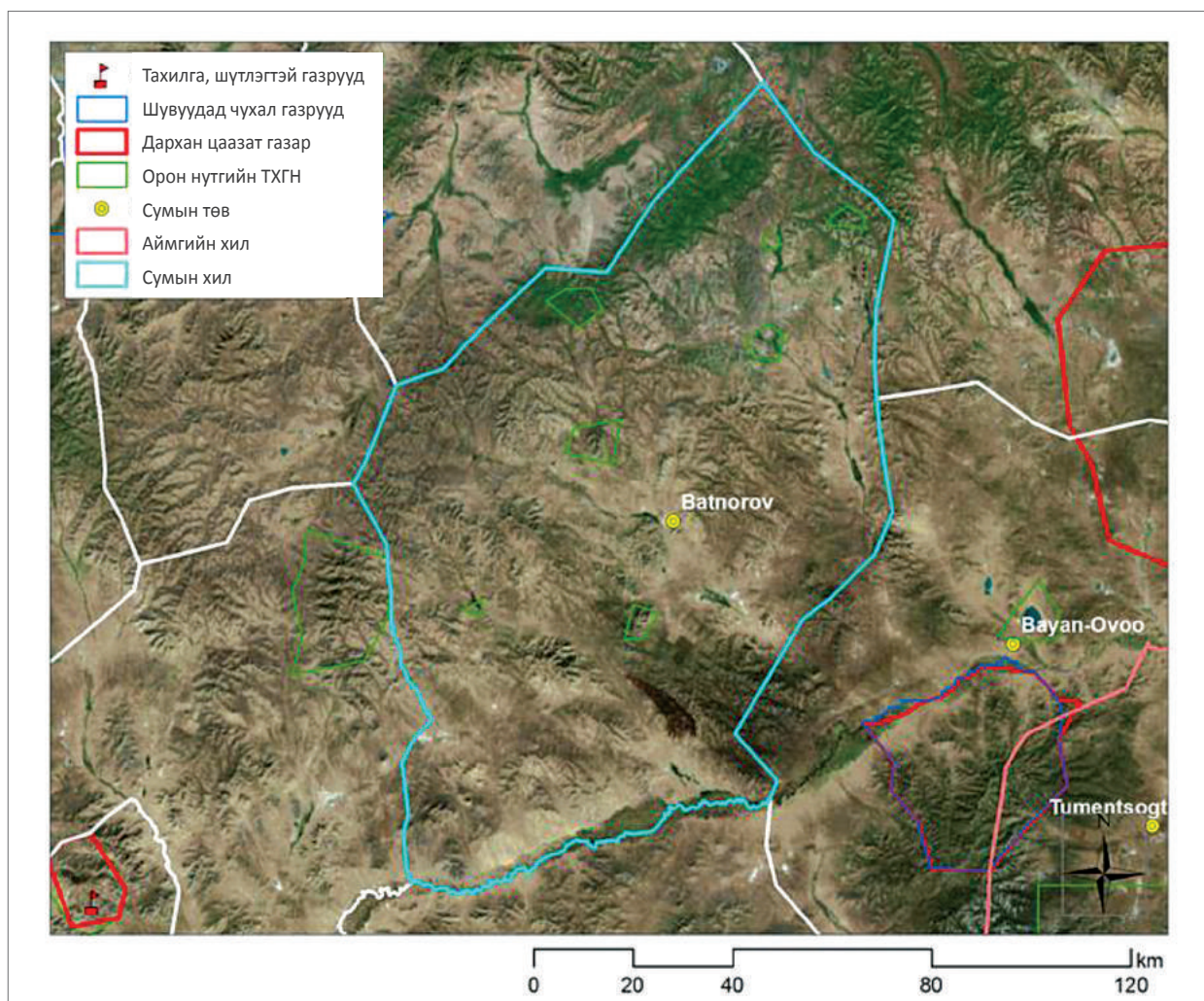
10. Хэнтий аймаг

Батноров сум

Хэнтий аймгийн Батноров сум нь Монгол улсын зүүн хойд хэсэгт оршдог бөгөөд ой мод бүхий уул толгод, хээр, Хэрлэн голын сав орчмын голын нуга хөндий, чийглэг нуга зэрэг олон төрлийн амьдрах орчны бүс бүслүүрээс бүрддэг байна.

Батноров сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цэн тогоруу (VU), хархираа тогоруу (NT), хар тогоруу (VU), усны бүхшувуу (VU), хонин тоодог (VU), манхин галуу (NT), хошуу галуу (NT), наран бөднө (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), шар элэгт хөмрөг (NT), халиун буга (CR), тарвага (EN), бараан хэрэм (NT), хөвхөр олби (DD), нохой зээх (LC), ойн хөвхөлжин (DD), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT), цагаан зээр (EN) зэрэг болно. Цагаансүүлт нөмрөг бүргэд, цэн тогоруу, хар тогоруу, хонин тоодог, усны бүх шувуу, ойн шийхнүүхэй, шар элэгт хөмрөг зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 33. Батноров сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

Бэрх тосгон

Бэрх тосгон (баг) нь Батноров сумын нутагт оршдог бөгөөд хамгийн удаан хугацаанд ажиллаж байгаа хайлуур жоншны уурхайн нэг болох Бэрхийн уурхай байрладаг байна. Бэрхийн уурхайг 1953 онд Зөвлөлт холбоот улс Монгол улстай хамтран байгуулсан байна.

Бэрх тосгоны нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), монгол тарвага (EN), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 34. Бэрх тосгоны биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

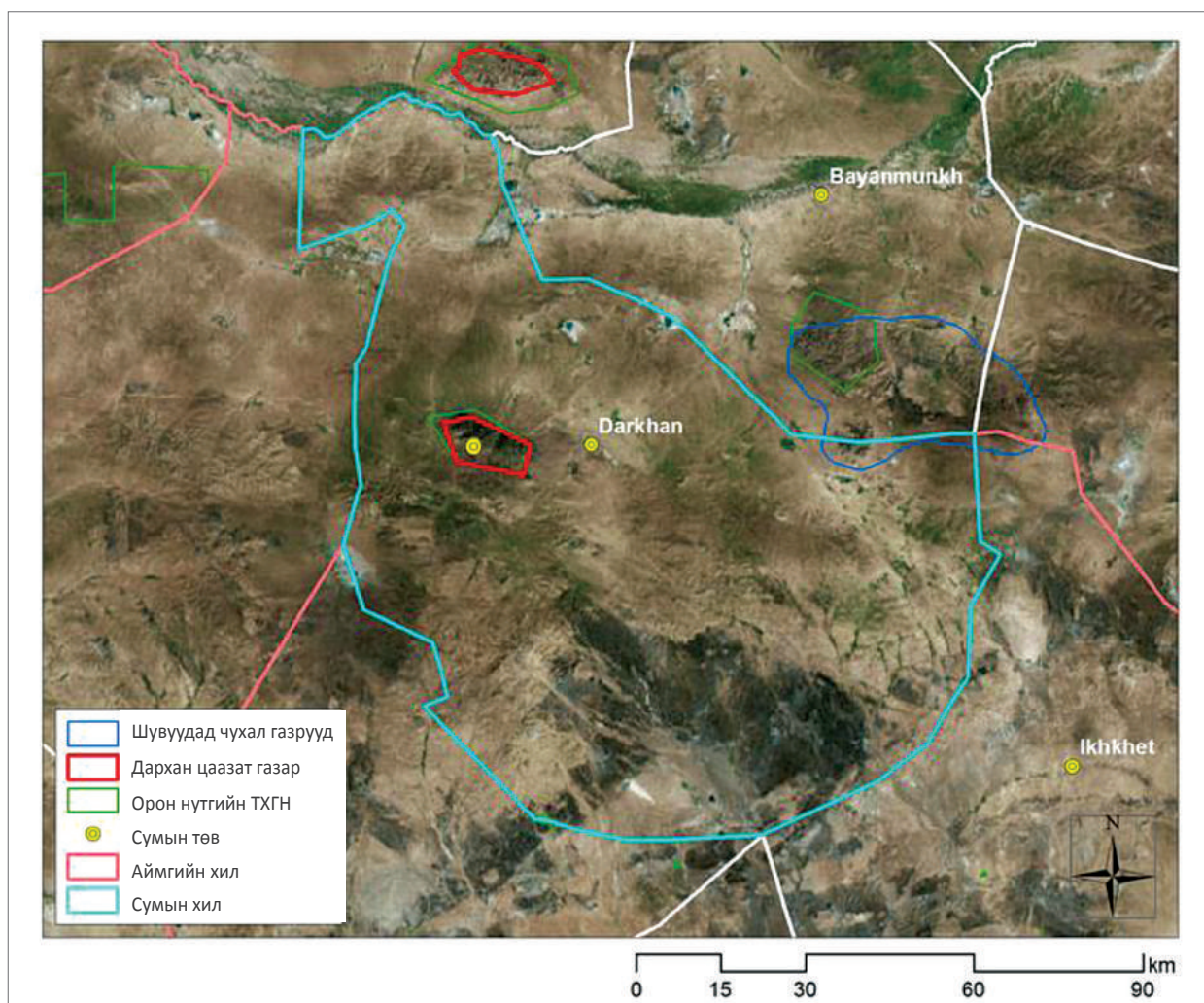

Дархан сум

Дархан сумын нутагт Дархан-Уул байгалийн нөөц газар бүхэлдээ болон Майхант уул шувуудын чухал газар (MN057) хэсэгчлэн оршдог байна.

Дархан сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээр шонхор (LC), наран бөднө (LC), халиун буга (CR), монгол тарвага (EN), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс (NT) зэрэг болно. Ооч ёл нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 35. Дархан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

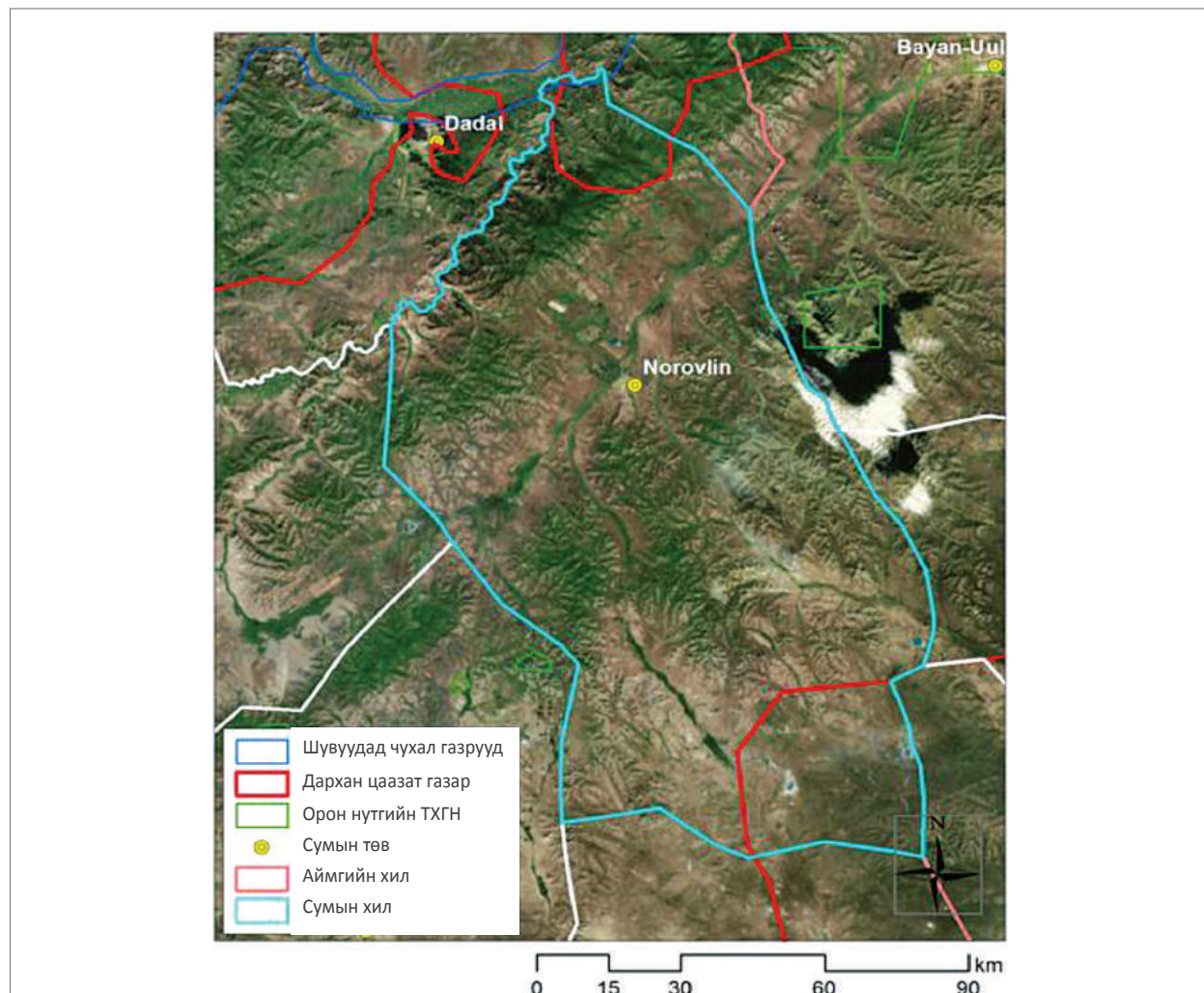

Норовлин сум

Норовлин сумын хойд хэсэгт Онон-Балжийн байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог ба урд хэсгээр Тосон Хулстайн байгалийн нөөц газар байрладаг. Одоогоор орон нутгийн чанартай тусгай хамгаалалттай газар нутаг байхгүй. Тус сум нь Хэнтийн нурууны уулархаг хээрийн болон ойт хээр, зүүн хэсгээрээ Онон голын хөндийн тал хээрээс бүрдэнэ. Тосон Хулстайн байгалийн нөөц газарт бичил уурхай болон томоохон алтны уурхай үйл ажиллагаа явуулж буй бөгөөд ESEC II төслийн хүрээнд бичил уурхайн нөхөн сэргээлтийн ажил эхлүүлээд байна.

Норовлин сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), цагаан тогоруу (CR), цэн тогоруу (VU), хар тогоруу (VU), хархираа тогоруу (NT), усны бух шувуу (NT), хонин тоодог (VU), одой галуу (VU), манхин галуу (NT), хошуу галуу (NT), байгалийн нугас (VU), наран бөднө (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), шарэлэгт хөмрөг (NT), халиун буга (CR), чигчий хулгана (DD), дорнын сармаахай (DD), нохой зээх (LC), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), хатгуурт халбаган загас (NT), зэвэг (VU) зэрэг болно. Цагаан тогоруу, одой галуу, байгалийн нугас, цэн тогоруу, хар тогоруу, усны бух шувуу, хонин тоодог, цагаансүүлт нөмрөг бүргэд, ойн шийхнүүхэй, шар элэгт хөмрөг, дорнын сармаахай зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 36. Норовлин сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

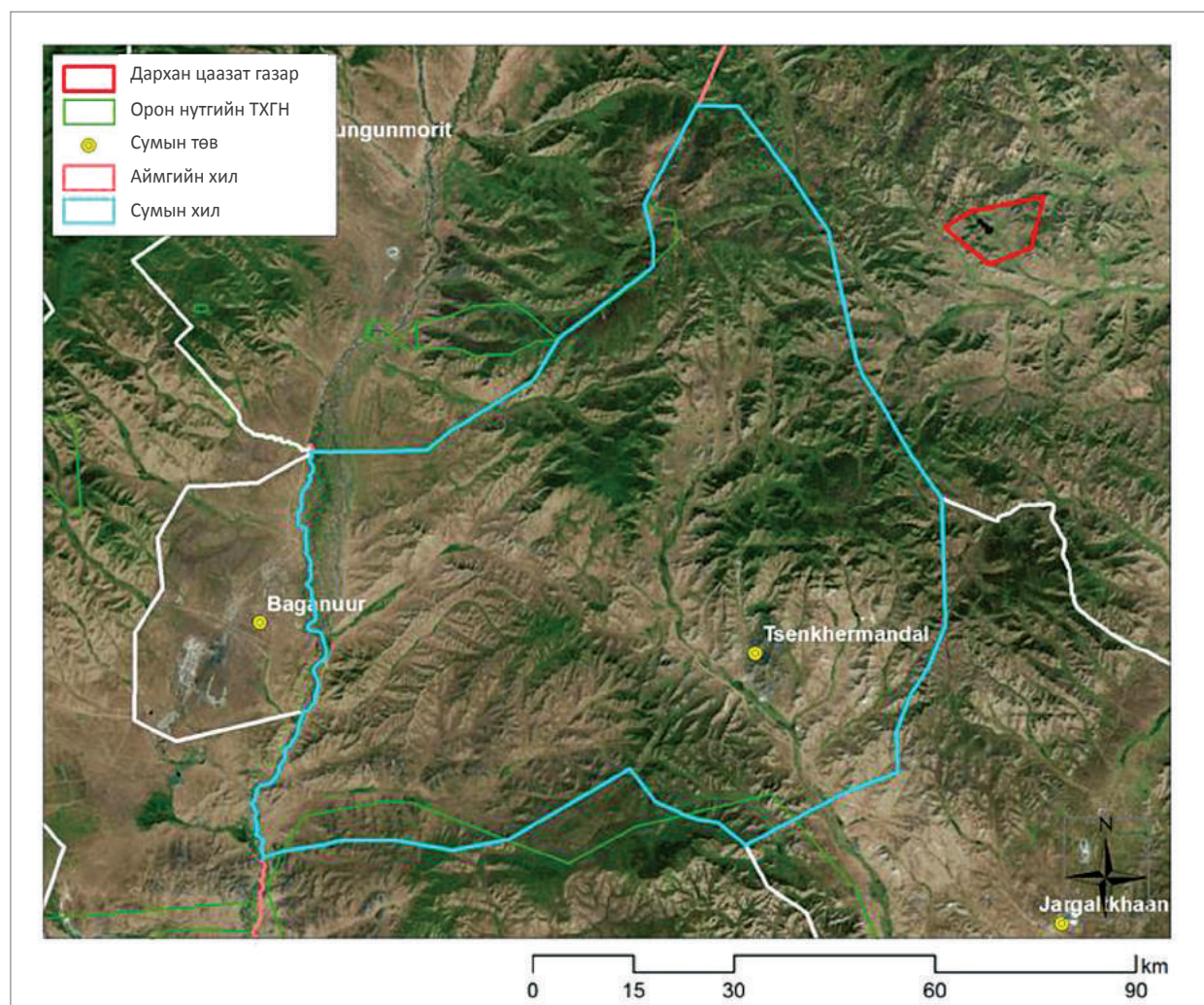

Цэнхэрмандал сум

Хэдийгээр Цэнхэрмандал суманд олон улсын болон улсын түсгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй боловч ихээхэн хэмжээний газар нутгийг эзлэх ой, тал хээр болон Хэрлэн голын үржил шим бүхий хөндий нь ховордож буй төрөл зүйлийн олон амьтдад таатай амьдрах орчин нь болдог байна. Хэрлэнбаянулаан уул орон нутгийн түсгай хамгаалалттай газар нь түс сумын урд хэсгээр оршдог.

Цэнхэрмандал сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал хан бүргэд (VU), цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цэн тогоруу (VU), хархираа тогоруу (NT), манхин галуу (NT), хошуу галуу (NT), шар элэгт хөмрөг (NT), халиун буга (CR), монгол тарвага (EN), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), зэвэг (VU) зэрэг болно. Хан бүргэд, цагаансүүлт нөмрөг бүргэд, цэн тогоруу, хархираа тогоруу, шар элэгт хөмрөг зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 37. Цэнхэрмандал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

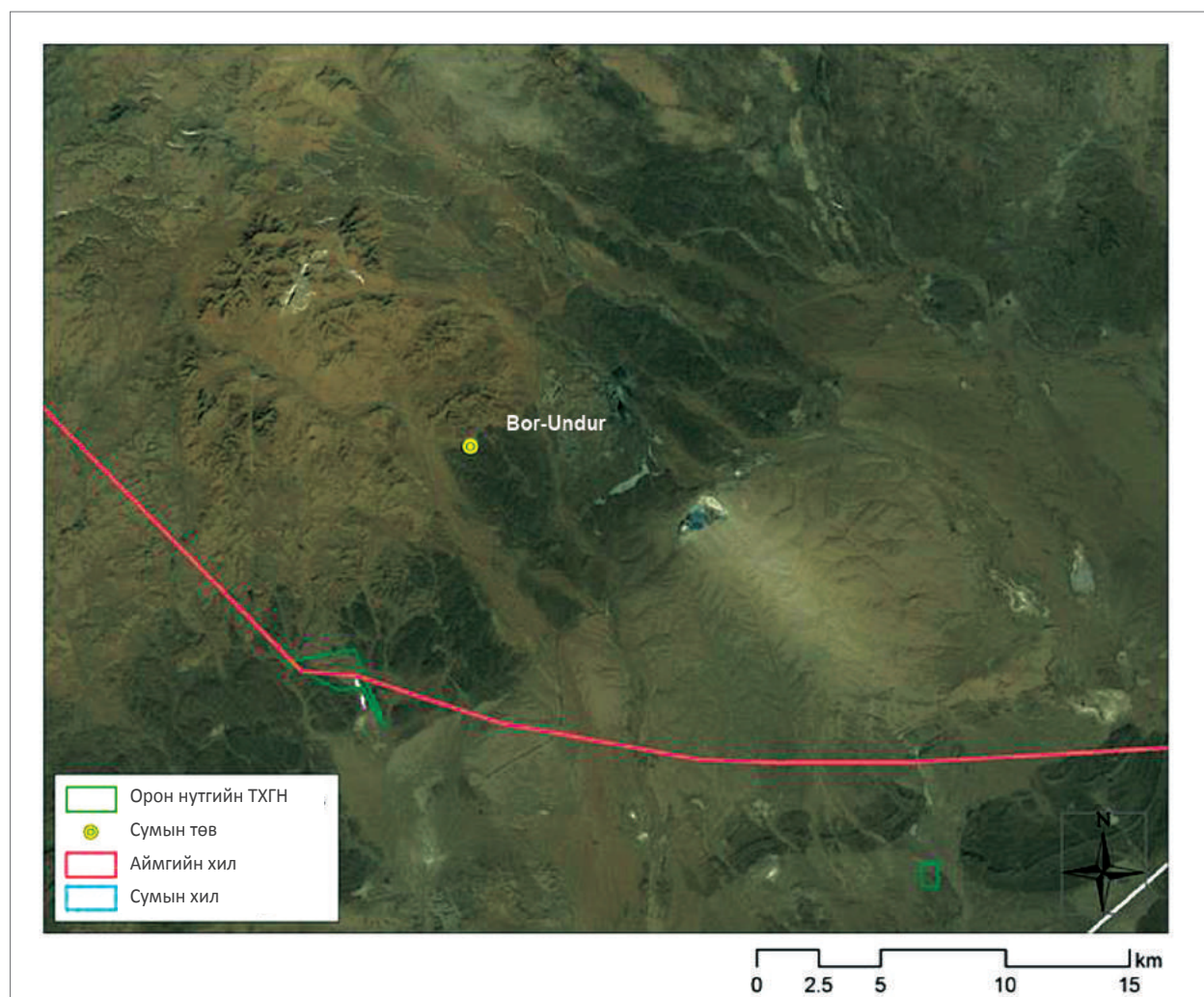

Бор-Өндөр сум

Бор-Өндөр сум нь харъяаллын хувьд Дархан сумын хэсэг байсан бөгөөд 2012 оноос засаг захиргааны тусдаа нэгж болон үүсэн бий болсон. 1973 онд байгуулагдсан хайлуур жоншны уурхайгаараа алдартай. Бор Өндөр сумын ойр орчмын газар нутаг нь өвс, буттаар хучигдсан дов толгод бүхий тал хээрийн бүс зонхилсон байдаг. Тус суманд орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаггүй ба аймаг, сумын тахилгат газар ч байдаггүй. Бүс нутгийн хэмжээнд ховордож байгаа амьтан, ургамлын хэд хэдэн зүйл бүртгэгдсэн.

Бор-Өндөр сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), монгол тарвага (EN), цагаан зээр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), шар үнэг (NT), хярс (NT) зэрэг болно. Ооч ёл нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 38. Бор-Өндөр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

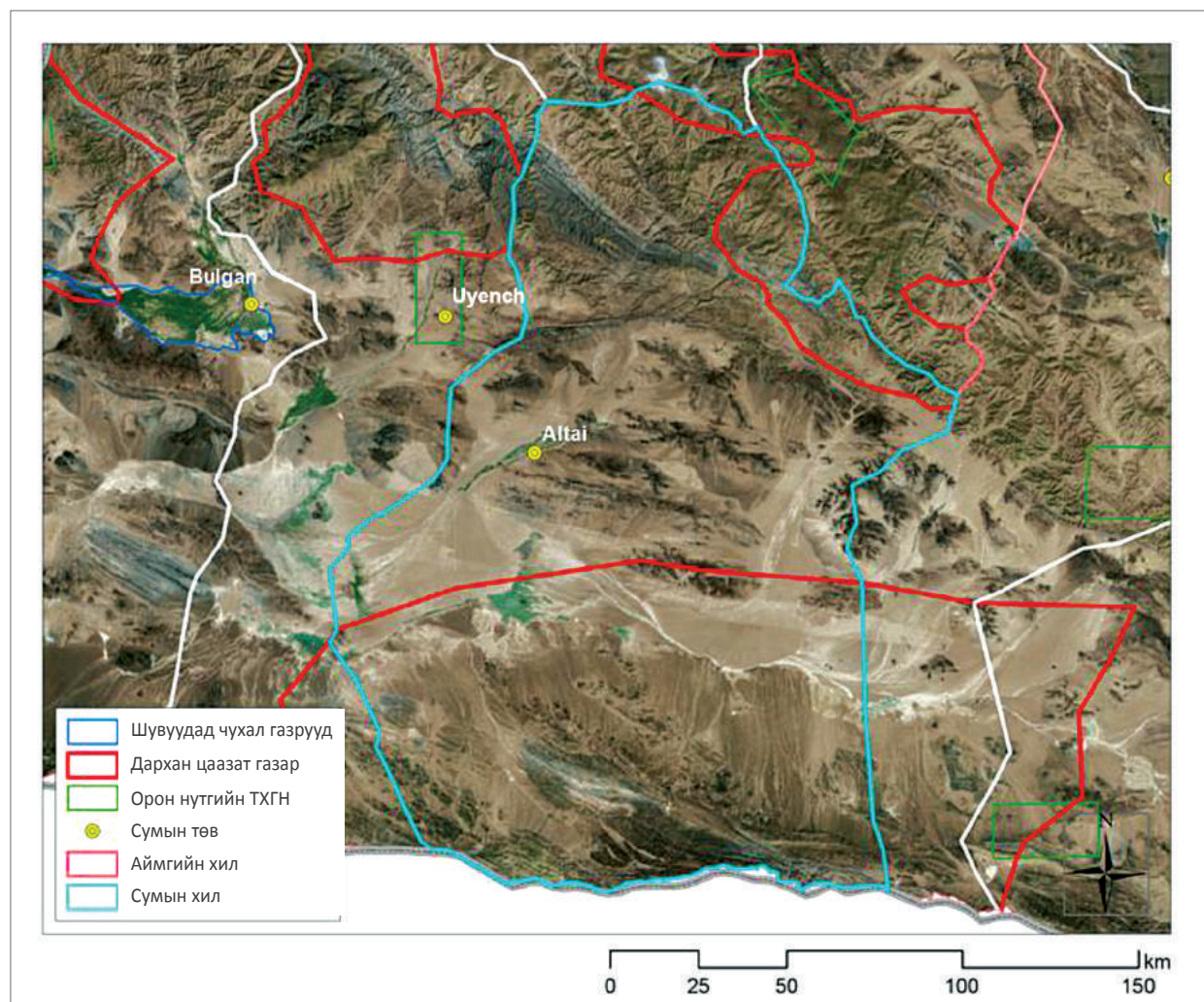
11. Ховд аймаг

Алтай сум

Алтай сум нь Ховд аймгийн хамгийн том сумдын нэг бөгөөд цөл, цөлөрхөг хээр, уулын хээр, уулын бүс бүслүүр зэрэг олон янзын амьдрах орчны хэв шинжүүдтэй. Говийн их дархан цаазат газар, Мянган Угалзат байгалийн нөөц газар гэсэн аль аль нь дэлхийн хэмжээнд ховор, ховордсон ан амьтад, ургамлаараа алдартай хоёр улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагтай. Тус суманд орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаггүй.

Алтай сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал алтайн хойлог (NT), жороо тоодог (VU), хулан жороо (VU), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), таван хуруут одой атигдаахай (EN), гурван хуруут атигдаахай (EN), сүхайн чичүүл (EN), саарал шишүүхэй (DD), монгол тарвага (EN), халиун буга (CR), цоохор ирвэс (EN), хулан адуу (EN), тахь адуу (EN), хавтгай тэмээ (EN), аргаль (EN), янгир (NT), хар сүүлт зээр (VU), цоохор ирвэс (EN), шилүүс мий (NT), мануул (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэвэг зэрэг болно. Ооч ёл, алтайн хойлог, жороо тоодог, хулан жороо, гурван хуруут атигдаахай, сүхайн чичүүл, цоохор ирвэс, хулан адуу, тахь адуу, хавтгай тэмээ, аргаль, янгир, хар сүүлт зээр зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 39. Алтай сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

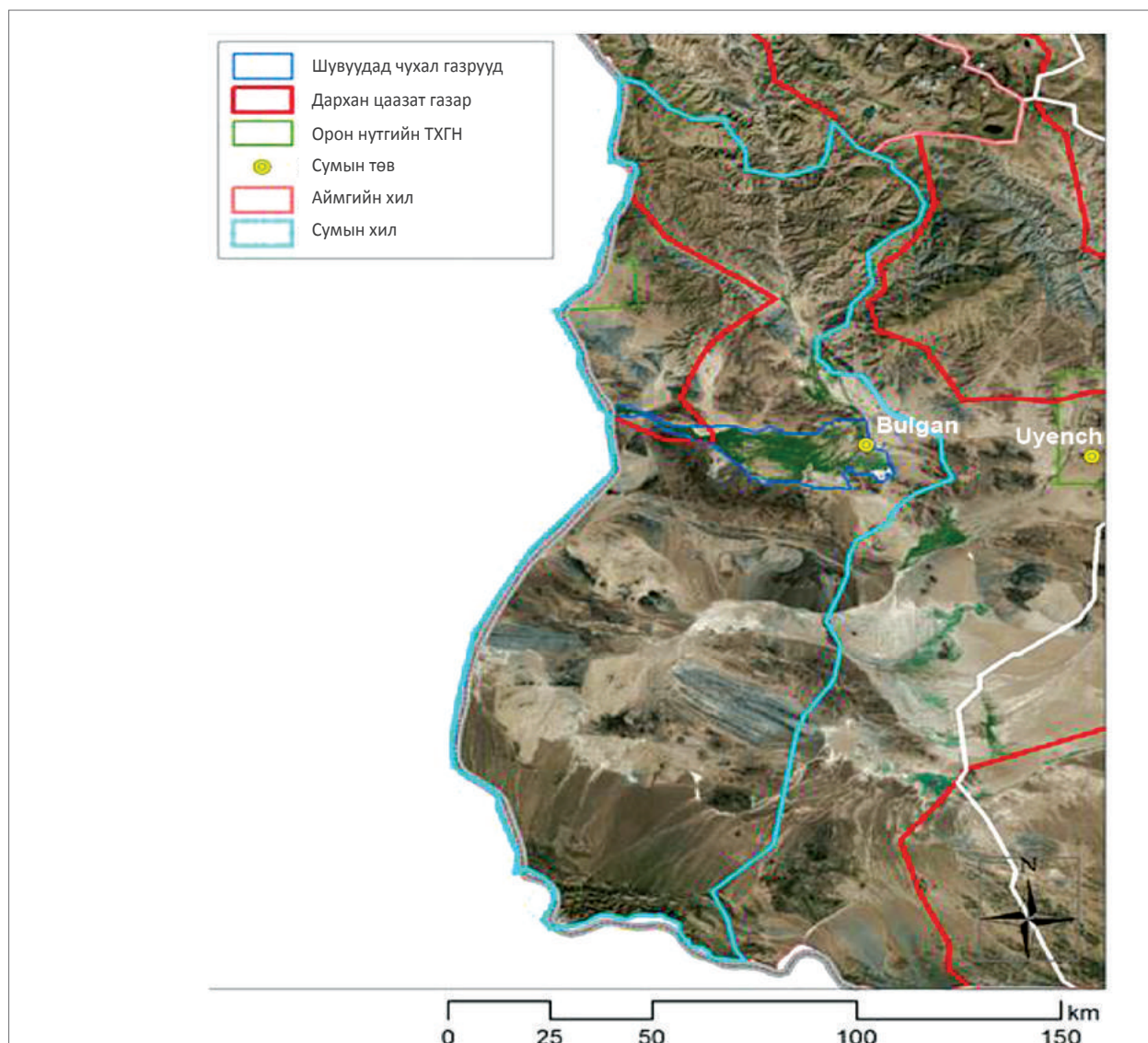

Булган сум

Булган сум нь Монгол Улсын баруун урд хэсэгт оршдог. Сумын нутаг дэвсгэр нь хойд хэсгээрээ Монгол Алтайн уулс, өмнөд хэсгээрээ Зүүнгарын говийн хооронд сунаж тогтсон. Тус сумын нутагт Булган голын шувуудад чухал газар (MN004) гэсэн ангилалд орсон Их Онгог байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог ба үзэсгэлэнт Булган гол урсдаг. Булган сумын нутагт ховор, ховордсон амьтдын олон чухал амьдрах орчин байдаг. Ялангуяа Булган голын сав газрын амьдрах орчин нь олон ховор ан амьтдын төрөл зүйлийг тэтгэн, нүүдлийн шувуудын түр буудаллах чухал газрын үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

Булган сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал алтайн хойлог (NT), зэрлэг гургуул (NT), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), хан бүргэд (VU), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), хошуу галуу (VU), загийн боршувуу (NT), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), гурван хуруут атигдаахай (EN), сүхайн чичүүл (NT), саарал шишүүхэй (DD), ойн унтаахай (DD), монгол тарвага (EN), халиун буга (CR), төв азийн голын минж (EN), хулан адуу (CR), хар сүүлт зээр (VU), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс үнэг (NT), шар үнэг (NT), цоохондой мий (NT), зүүнгарын сугас (EN), бух сугас (NT) зэрэг болно. Алтайн хойлог, зэрлэг гургуул, ооч ёл, хан бүргэд, загийн бор шувуу, гурван хуруут атигдаахай, сүхайн чичүүл, төв азийн гоын минж, ойн унтаахай, хулан адуу, хар сүүлт зээр, цоохондой мий, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 40. Булган сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

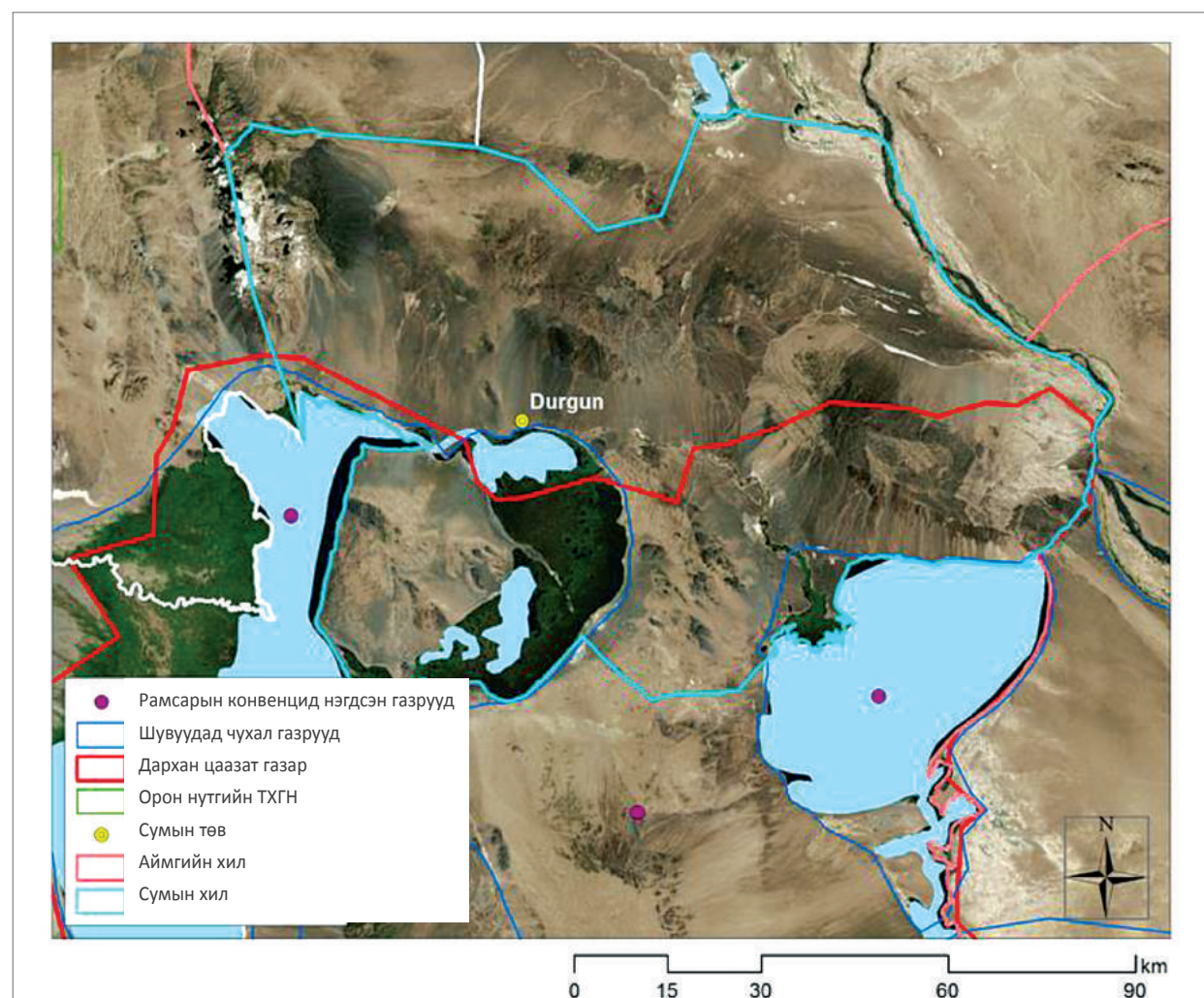

Дөргөн сум

Дөргөн сум нь биологийн төрөл зүйл болон тэдгээрийг тэтгэх амьдрах орчны төрлөөр баялаг байдаг. Тус сумын нутагт Хар-Ус нуурын шувуудад чухал газар (MN014) гэсэн ангилалд орсон Хар-Ус нуурын байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог. Хар-Ус нуур нь устах аюулд өртөөд буй борцгор хотонгийн хувьд нэн чухал Монгол улсын Рамсарын газруудын нэг юм. Чоно харайхын гол нь энэхүү хотгорт орших Хар-Ус, Хар, Дөргөн Нууруудын геоморфологи, усны биологийн төрөл зүйлийг тэнцвэржүүлэхэд гол үүрэг гүйцэтгэдэг усны чухал систем юм. Сумын нутаг дэвсгэр бараг бүхэлдээ ховордож буй олон зүйлүүдийн хувьд нэн чухал газар юм.

Дөргөн сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал борцгор хотон (CR), реликт цахлай (EN), усны нөмрөг бүргэд (EN), цагаансүүл нөмрөг бүргэд (NT), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цэн тогоруу (VU), хархираа тогоруу (NT), усны бүхшувуу (NT), манхин галуу (NT), хошуу галуу (NT), гээзэгт нугас (NT), байгалийн нугас (VU), цагаан толгойт ямаан сүүлт (EN), хуруут хун (NT), зэрлэг гургүүл (NT), явган түнжин (DD), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), хар сүүлт зээр (VU), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Борцгор хотон, цагаан толгой ямаан сүүлт, реликт цахлай, цэн тогоруу, усны бүх шувуу, байгалийн нугас, гээзэгт нугас, усны нөмрөг бүргэд, цагаансүүл нөмрөг бүргэд, хуруут хун, зэрлэг гургүүл, хар сүүлт зээр, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 41. Дөргөн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

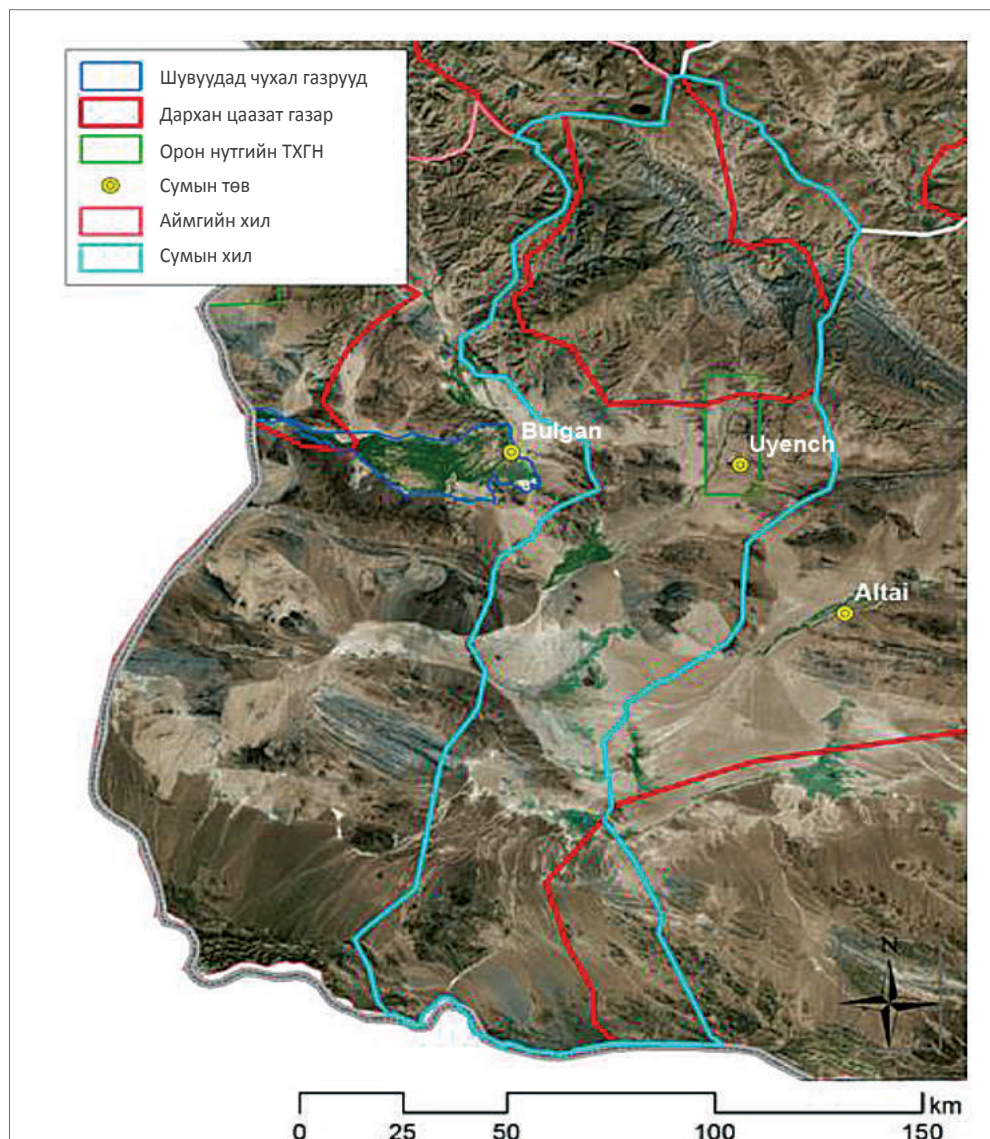

Үенч сум

Үенч сумын нутаг дэвсгэр нь хойд хэсэгтээ Монгол Алтайн уулс, өмнөд хэсгээрээ Зүүнгарын говийн хооронд сунаж тогтсон. Тус сумын өмнөд хэсгээр Говийн их дархан цаазат газар хэсэгчлэн орших ба хойд хэсэгт Мөнхайрхан уул байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог. Үзэсгэлэнт Үенчийн хавцлыг хамгаалах зорилгоор орон нутгийн тусгай хамгаалалтанд авсан байна.

Үенч сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), жороо тоодог (VU), хонин тоодог (VU), монгол хулан жороо (VU), загийн боршувуу (NT), усны бүхшувуу (NT), бичил одой бүх (NT), манхин галуу (NT), алтайн хойлог (NT), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), гурван хуруут атигдаахай (EN), сухайн чичүүл (EN), саарал шишүүхэй (DD), аргаль (EN), янгир ямаа (NT), хулан адуу (EN), хар сүүлт зээр (VU), цоохор ирвэс (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), нохой сугас (VU), монгол хадран (VU), шивэр хадран (NT) зэрэг болно. Жороо тоодог, монгол хулан жороо, загийн боршувуу, ооч ёл, хонин тоодог, алтайн хойлог, манхин галуу, гурван хуруут атигдаахай, сухайн чичүүл, аргаль, янгир, хулан адуу, хар сүүлт зээр, цоохор ирвэс, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 42. Үенч сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

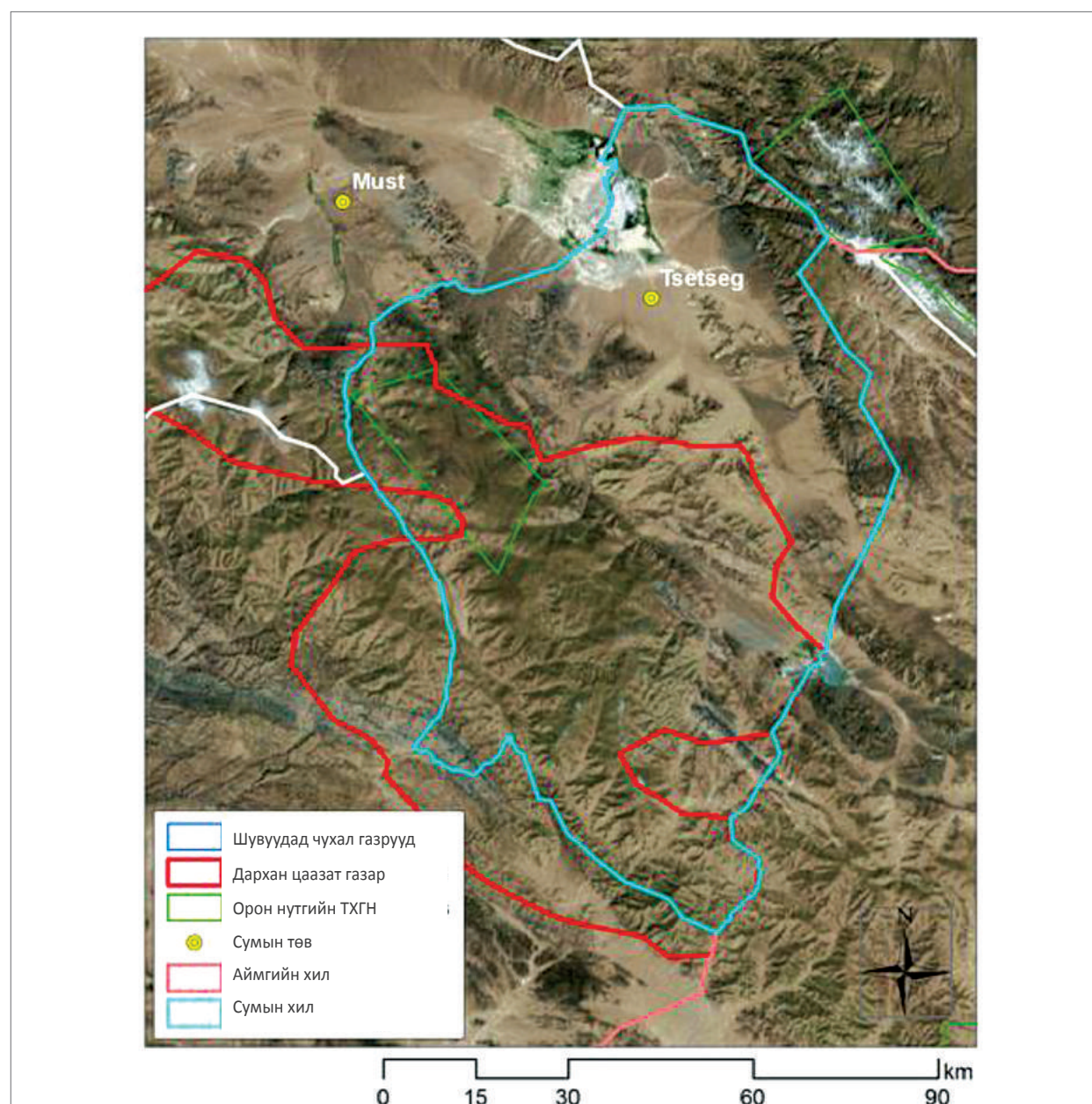

Цэцэг сум

Цэцэг сумын нутаг дэвсгэрийн ихэнх нь уулархаг ба газар нутгийн 50 орчим хувийг Мянган угалзтын нурууны байгалийн цогцолборт газар эзэлдэг байна. Энэхүү байгалийн цогцолборт газрын дотор орон нутгийн тусгай хамгаалалттай нэг газар байдаг. Цэцэг сум нь өндөр уулын бүсийн ховор төрөл зүйлийн хувьд нэн чухал газар юм.

Цэцэг сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), алтай хойлог (NT), монгол хулан жороо (VU), загийн боршувуу (NT), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), цоохор ирвэс (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, алтайн хойлог, монгол хулан жороо, загийн боршувуу, цоохор ирвэс, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 43. Цэцэг сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

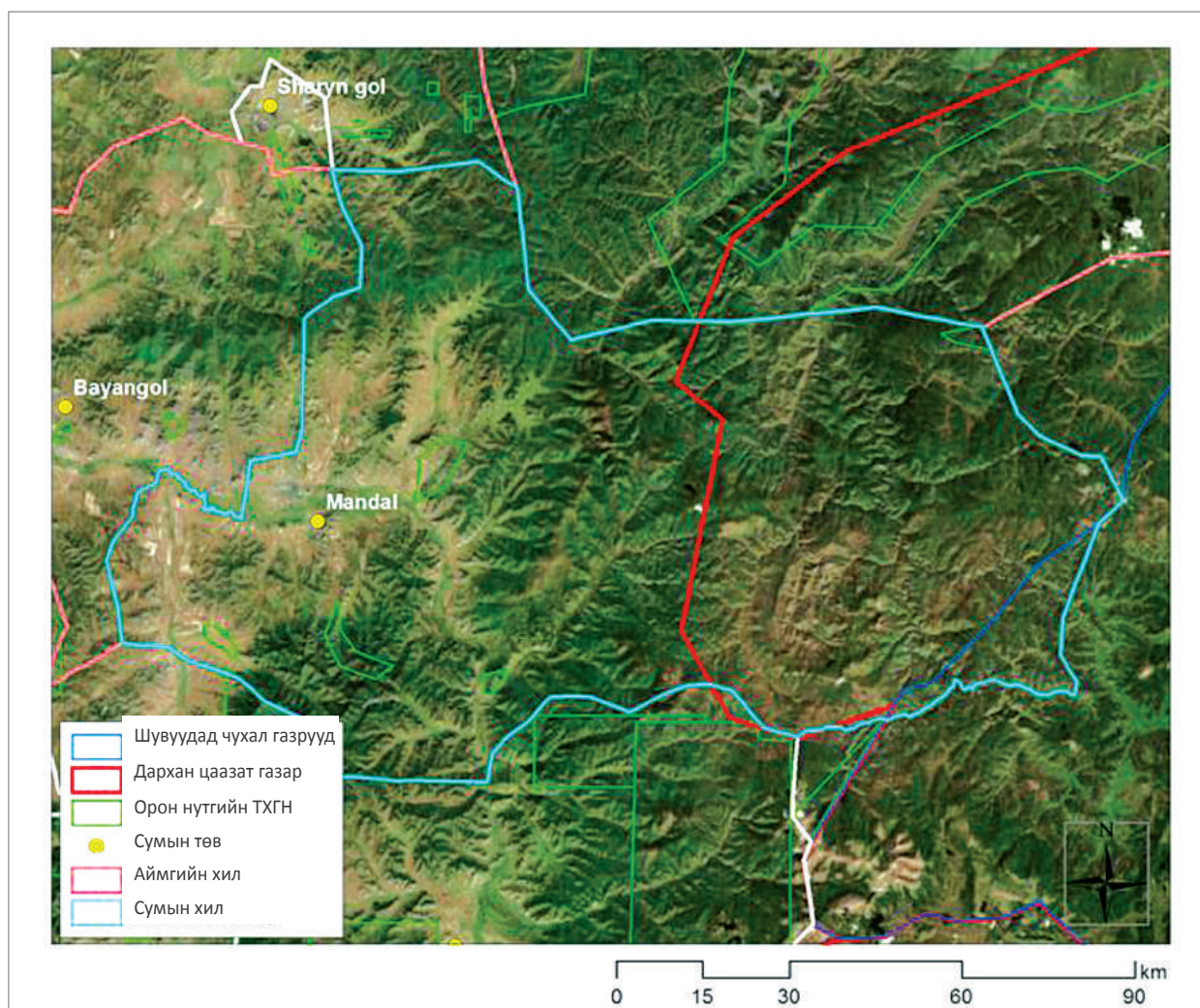
12. Сэлэнгэ аймаг

Мандал сум

Мандал суманд тайга, хээр талын бүс зэрэг төрөл бүрийн амьдрах орчны хэв шинжүүдтэй. Мөн Мандал сум нь Монгол орны хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн гол бүс нутаг. Нутаг дэвсгэрийнх нь ихэнх хэсгийг Хэнтийн нурууны салбар уулсын ой эзэлдэг байна. Сумын зүүн хэсэгт Хан-Хэнтийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг хэсэгчлэн оршдог. Мөн орон нутгийн дөрвөн тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаг. Мандал сумын зүүн өмнөд хэсэгт Хан-Хэнтийн тусгай хамгаалалттай газарт шувуудад чухал газар (MN055) ангилалд хамрагдсан газар хэсэгчлэн оршдог. Тус суманд мод бэлтгэдэг хэд хэдэн компаниуд үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд тэдний зарим нь 1960-аад оны эхээр байгуулагдсан байна. Хараа голын сав газар нь загасны үржлийн хувьд нэн чухал ач холбогдолтой юм. Зүүнхараа хотын ойролцоо голын сав газрын амьдрах орчин ихээхэн муудсан тул нэн даруй нөхөн сэргээх шаардлагатай болоод байна.

Мандал сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), ойн шийхнүүхэй (NT), баданга хүдэр (EN), халиун буга (CR), ойн булга (VU), чигчий хулгана (DD), алтайн чацүүлин (DD), ойн хөвхөлжин (DD), дорнын сармаахай (DD), монгол тарвага (EN), нохой зээх (LC), хүрэн баавгай (DD), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Ойн шийхнүүхэй, ойн булга, дорнын сармаахай, баданга хүдэр, хүрэн баавгай, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 44. Мандал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

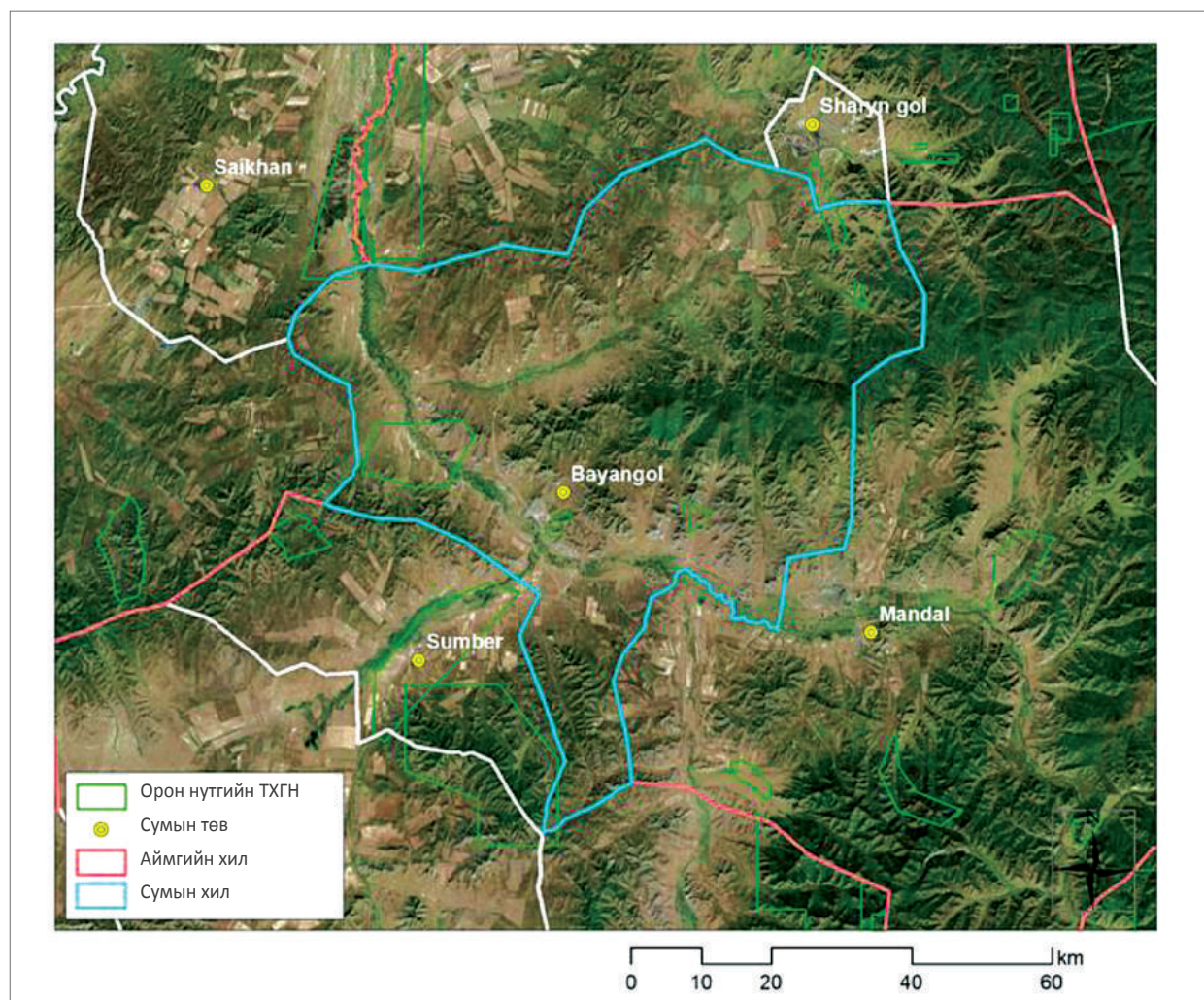

Баянгол сум

Баянгол сумын нутагт олон улсын болон улсын түсгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Орон нутгийн таван түсгай хамгаалалттай газар байдаг. Ой, хээр, гол мөрөн, тайга, уулын бүс бүслүүрийн олон төрлийн амьдрах орчны хэв шинжтэй. Хараа голын сав газар нь загасны үржлийн хувьд нэн чухал ач холбогдолтой.

Баянгол сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), хонин тоодог (VU), ойн шийхнүүхэй (NT), баданга хүдэр (EN), халиун буга (CR), ойн булга (VU), чигчий хулгана (DD), алтайн чацуулин (DD), ойн хөвхөлжин (DD), голын халиу (DD), монгол тарвага (EN), нохой зээх (LC), хүрэн баавгай (DD), шилүүс мий (NT) мануул мий (NT) саарал чоно (NT) хярс (NT) шар үнэг (NT) зэрэг болно. Хонин тоодог, ойн шийхнүүхэй, ойн булга, алтайн чацуулин, баданга хүдэр, голын халиу, хүрэн баавгай, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 45. Баянгол сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

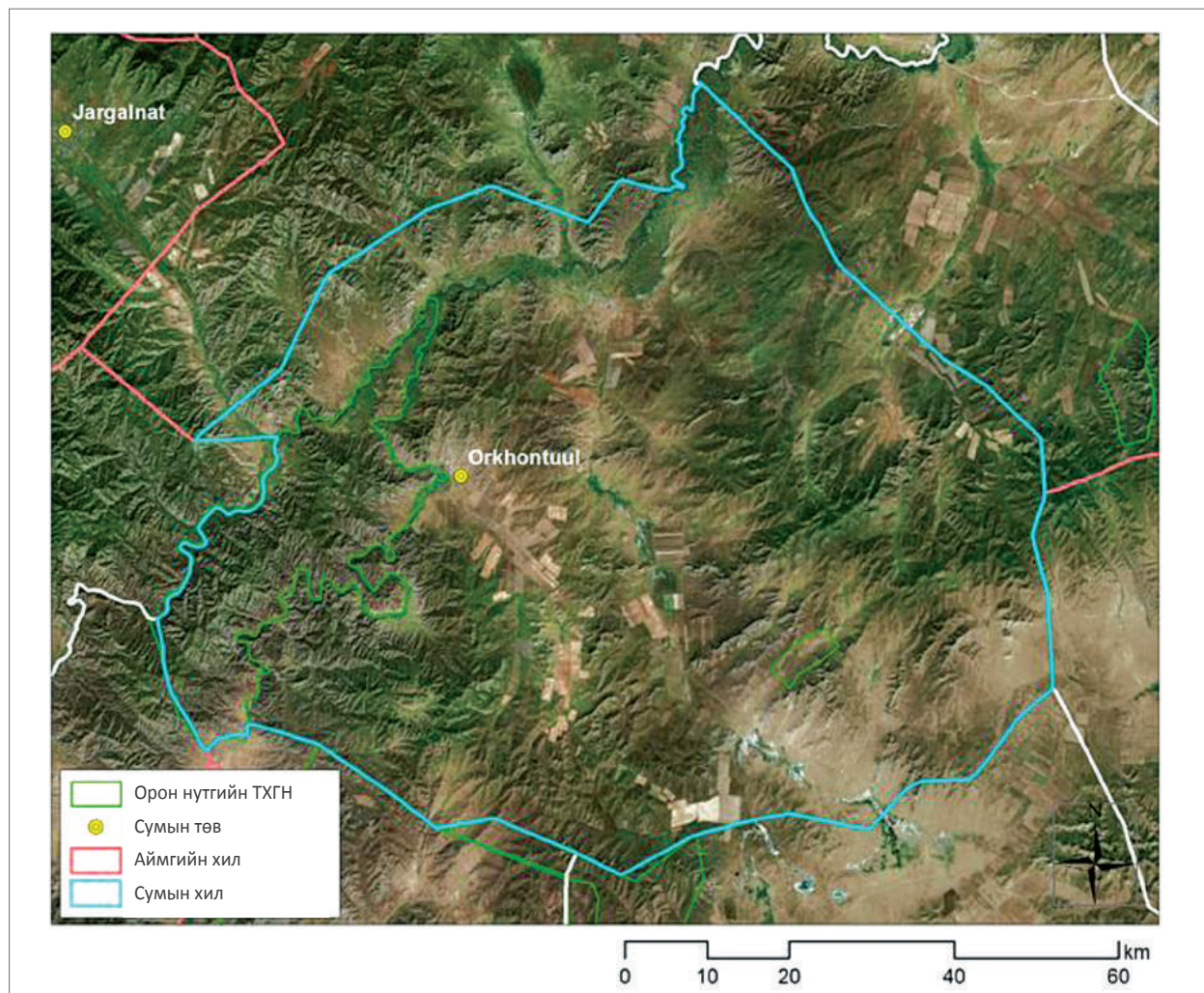

Орхонтуул сум

Орхонтуул сумын нутагт олон улсын болон улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Орон нутгийн хоёр тусгай хамгаалалттай газар нутагтай. Тус суманд бэлчээр, тал хээр, ой, голын сав газрын ус, намгархаг газар зэрэг төрөл бүрийн амьдрах орчны хэв шинжтэй.

Орхонтуул сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), усны нөмрөг бүргэд (EN), цагаансүүлт нөмрөг бүргэд (NT), идлэг шонхор (VU), манхин галуу (NT), наран бөднө (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), халиун буга (CR), монгол тарвага (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), бүх сугас (NT), давжаа сугас (VU), шивэр хадран (NT) зэрэг болно. Усны нөмрөг бүргэд, цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд, ойн шийхнүүхэй, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 46. Орхонтуул сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

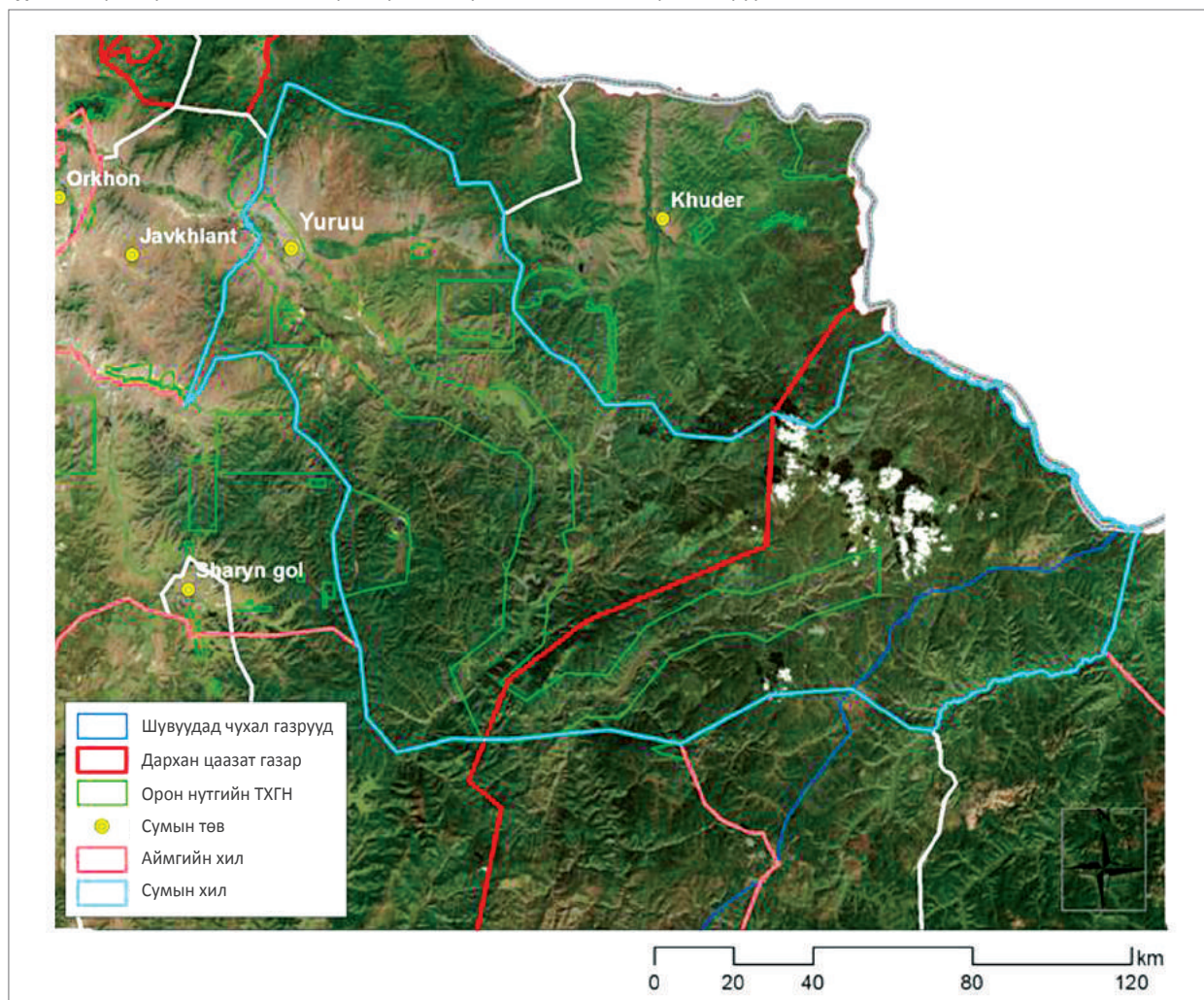

Ерөө сум

Ерөө сум нь Сэлэнгэ аймгийн хамгийн том сумдын нэг. Тус суманд хээр, ойт хээр болон тагийн бүс бүслүүр зэрэг төрөл бүрийн амьдрах орчны хэв шинжтэй. Газар нутгийнх нь ихэнх хэсэг нь ой модоор хучигдсан. Ой, тайгынх нь ихэнх хувь нь хүний үйл ажиллагаанд өртөөгүй. Гэсэн хэдий ч томоохон хэмжээний төмрийн хүдрийн уурхай, хууль бүс алт олборлолт, хууль бусаар мод бэлтгэх зэрэг нь байгаль орчинд ихээхэн аюул учруулж байна. Мод бэлтгэдэг зарим томоохон компаниуд тус сумын нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг. Ерөө суманд олон тооны ховор болон ховордож буй амьтан, ургамлын төрөл зүйл байдаг. Ерөө гол нь энэ бүс нутагт ховордсон тул загас болон бусад олон зүйлийн загасны хувьд нэн чухал газар юм. Ерөө сумын нутагт Хан-Хэнтийн шувуудад чухал газар (MN055) гэсэн ангилалд хамрагдсан Хан-Хэнтийн дархан цаазат газар хэсэгчлэн оршдог. Тус суманд орон нутгийн долоон тусгай хамгаалалттай газар байдаг. Ерөө голын сав газар нь бүхэлдээ орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газарт ордог байна. Гэсэн хэдий ч алтны шороон ордны ихэнх олборлолт энд явагддаг.

Ерөө сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болонх ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал хан бүргэд (VU), цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд (NT), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), хонин тоодог (VU), манхин галуу (NT), наран бөднө (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), баданга хүдэр (EN), халиун буга (CR), монгол тарвага (EN), бараан хэрэм (NT), хөвхөр олби, шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), шивэр хадран (NT) зэрэг болно. Хонин тоодог, цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд, баданга хүдэр, ойн шийхнүүхэй, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 47. Ерөө сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

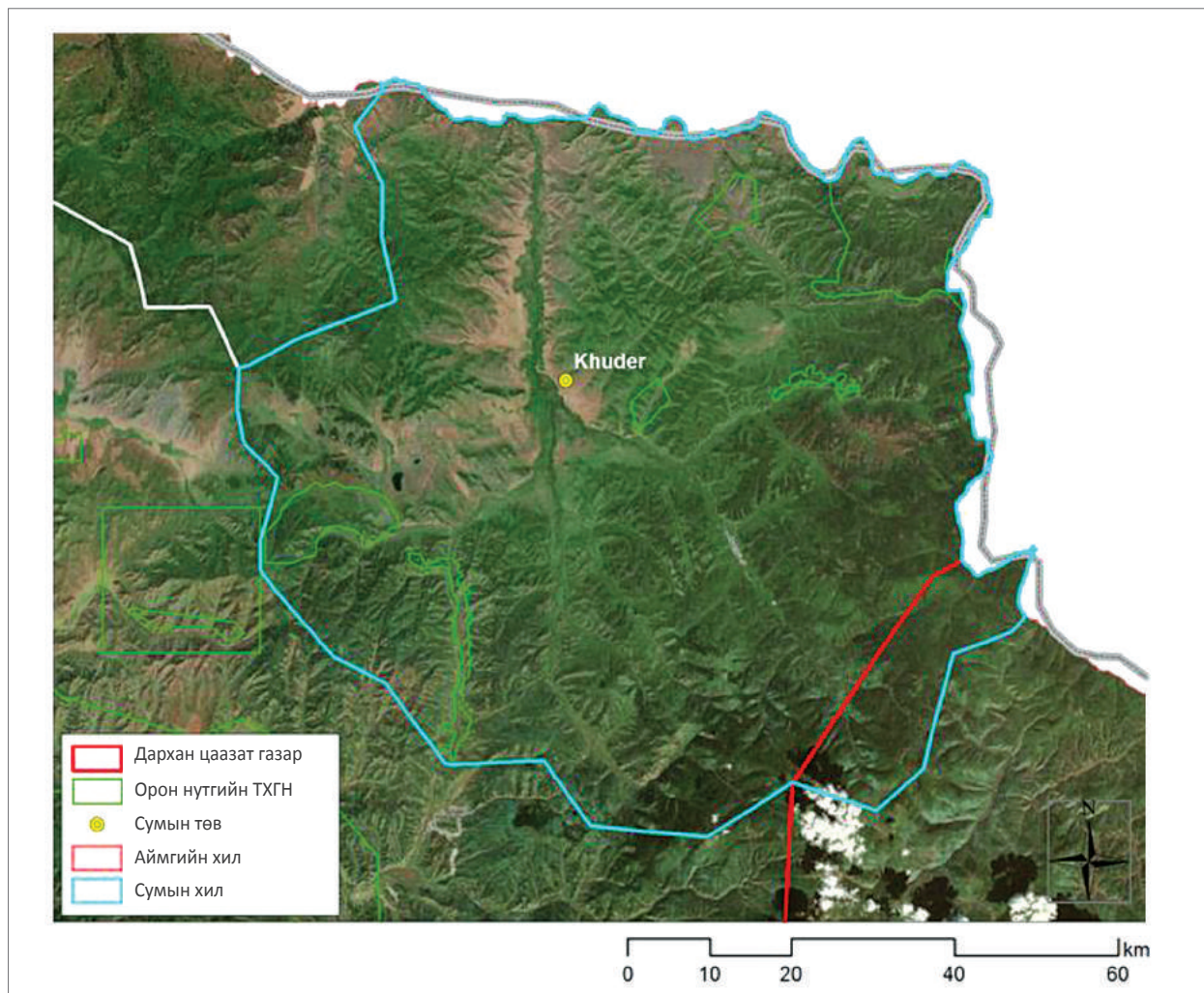

Хүдэр сум

Хүдэр сум нь хойд хэсгээрээ ОХУ-тай хиллэдэг. Хүдэр сумын нутагт олон улсын болон улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Гэсэн хэдий ч орон нутгийн зургаан тусгай хамгаалалттай газар нутаг оршдог. Газар нутгийн ихэнх хэсэг нь Хэнтий нурууны ойгоор хучигдсан бөгөөд олон ховор, нэн ховор ойн төрөл зүйлийн чухал амьдрах орчин болдог байна. Сүүлийн жилүүдэд төмрийн хүдрийн уул уурхайг хөгжүүлэх сонирхол бий болж байгаа нь голын системийг бохирдуулах бэрхшээл учруулаад байна.

Хүдэр сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал хан бүргэд (EN), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд (NT), ойн шийхнүүхэй (NT), баданга хүдэр (EN), хонин тоодог (VU), манхин галуу (NT), наран бөднө (LC), халиун буга (CR), бараан хэрэм (NT), хөвхөр олби (DD), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Хан бүргэд, цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд, ойн шийхнүүхэй, баданга хүдэр, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 48. Хүдэр сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

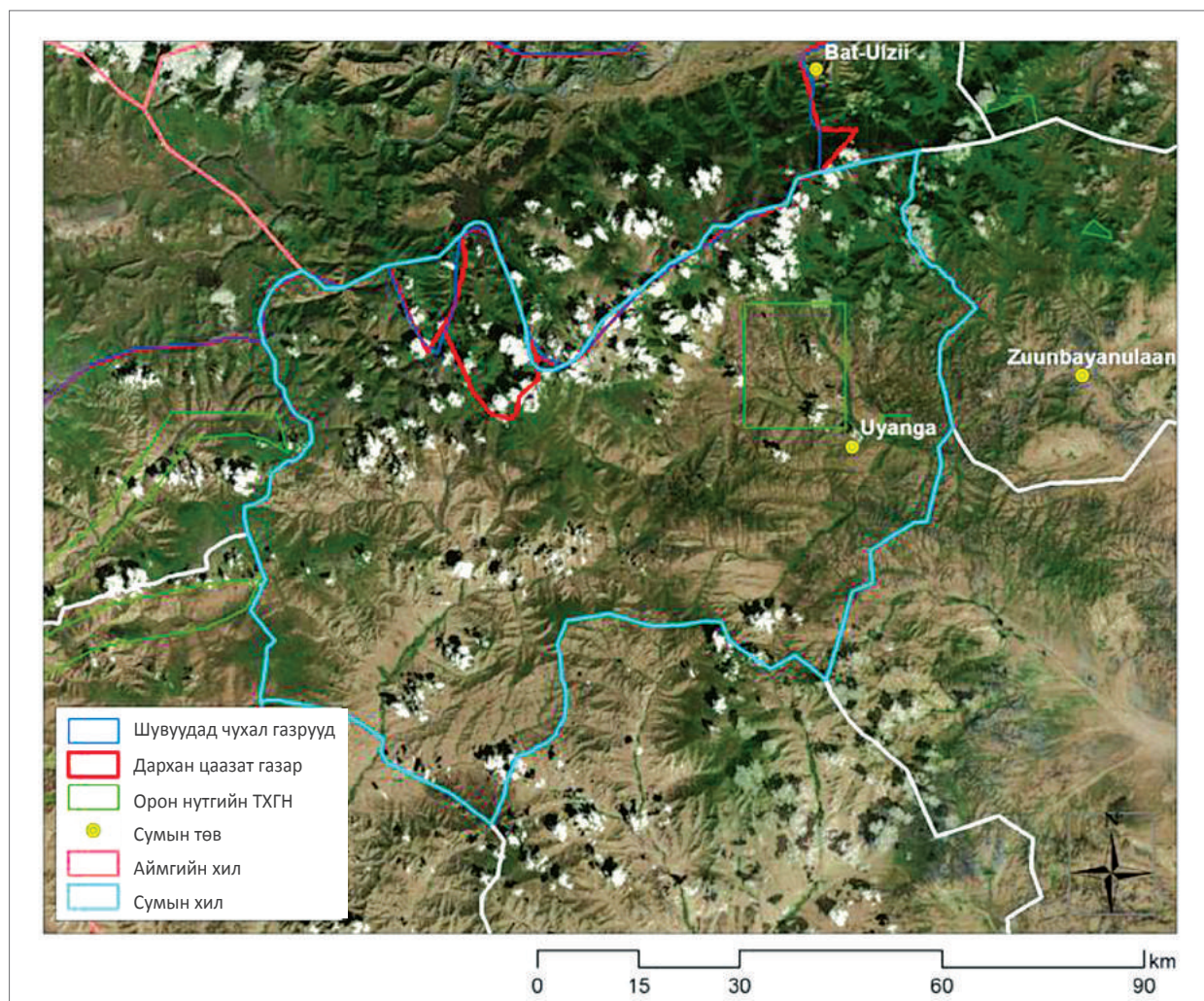
13. Өвөрхангай аймаг

Уянга сум

Сумын хойд хэсэгт Хангайн нурууны Шувуудад чухал газар (MN030) гэсэн ангилалд хамаарах Хангайн нурууны байгалийн цогцолборт газар оршдог. Мөн тус суманд Хүйсийн найман нуур байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог. Онги голын эхийг хамгаалах зорилгоор байгуулагдсан орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаг. Онги голын сав газар олон жилийн түрш жижиг, дунд алтны уурхайнууд зүй зохисгүй үйл ажиллагаа явуулсны улмаас усны бохирдол, газрын доройтол зэрэг ноцтой асуудал үүсгээд байна.

Уянга сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), ойн шийхнүүхэй (NT), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, ойн шийхнүүхэй, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 49. Уянга сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

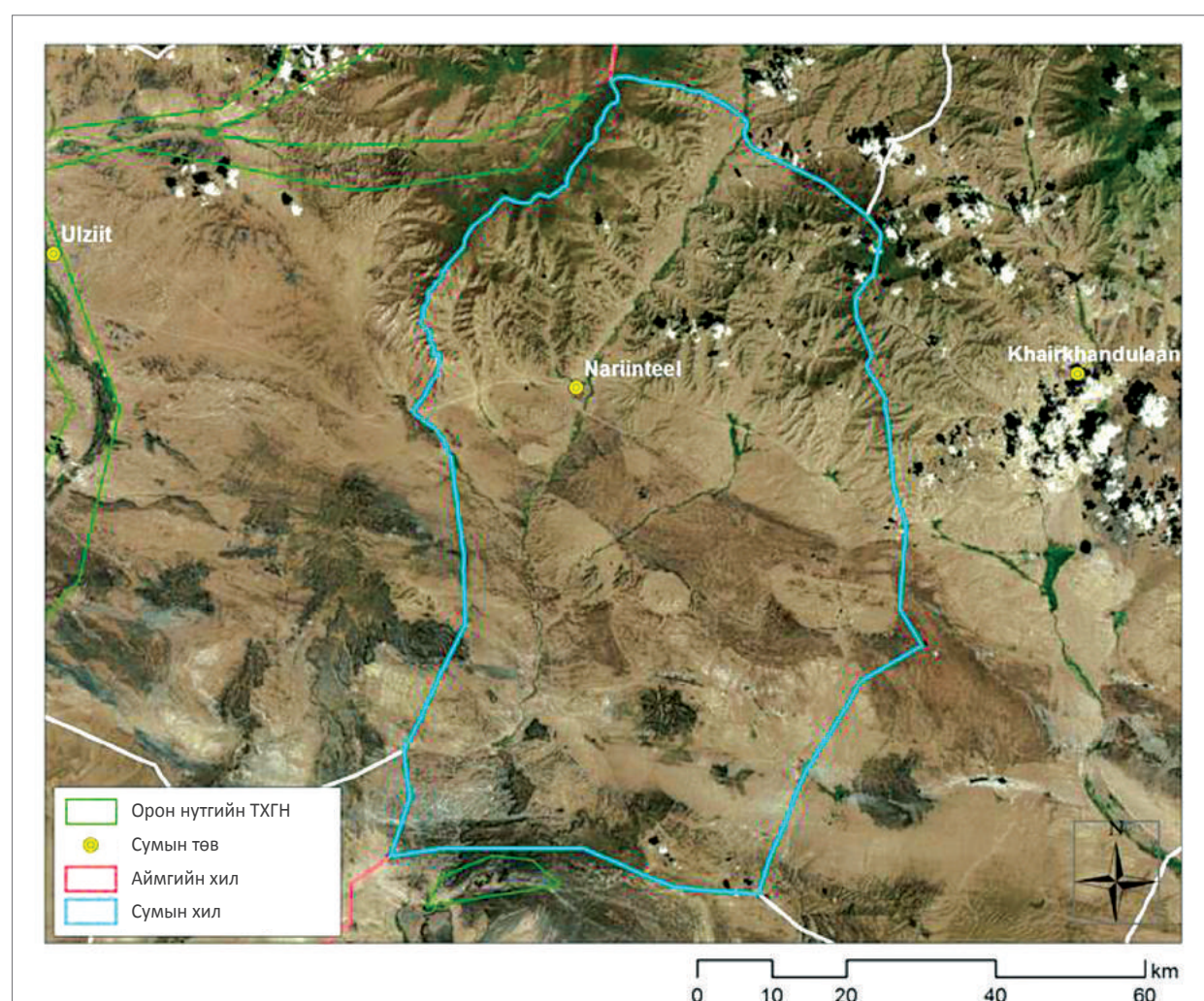

Нарийнтээл сум

Нарийнтээл сумын нутагт олон улсын болон улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Гэсэн хэдий ч, зарим ховор болон ховордож буй зүйлүүдэд тааламжтай амьдрах орчин бүрдүүлдэг мод, буттай бэлчээр болон хад, чулуу бүхий боржин чулуун уул олон байдаг.

Нарийнтээл сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 50. Нарийнтээл сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

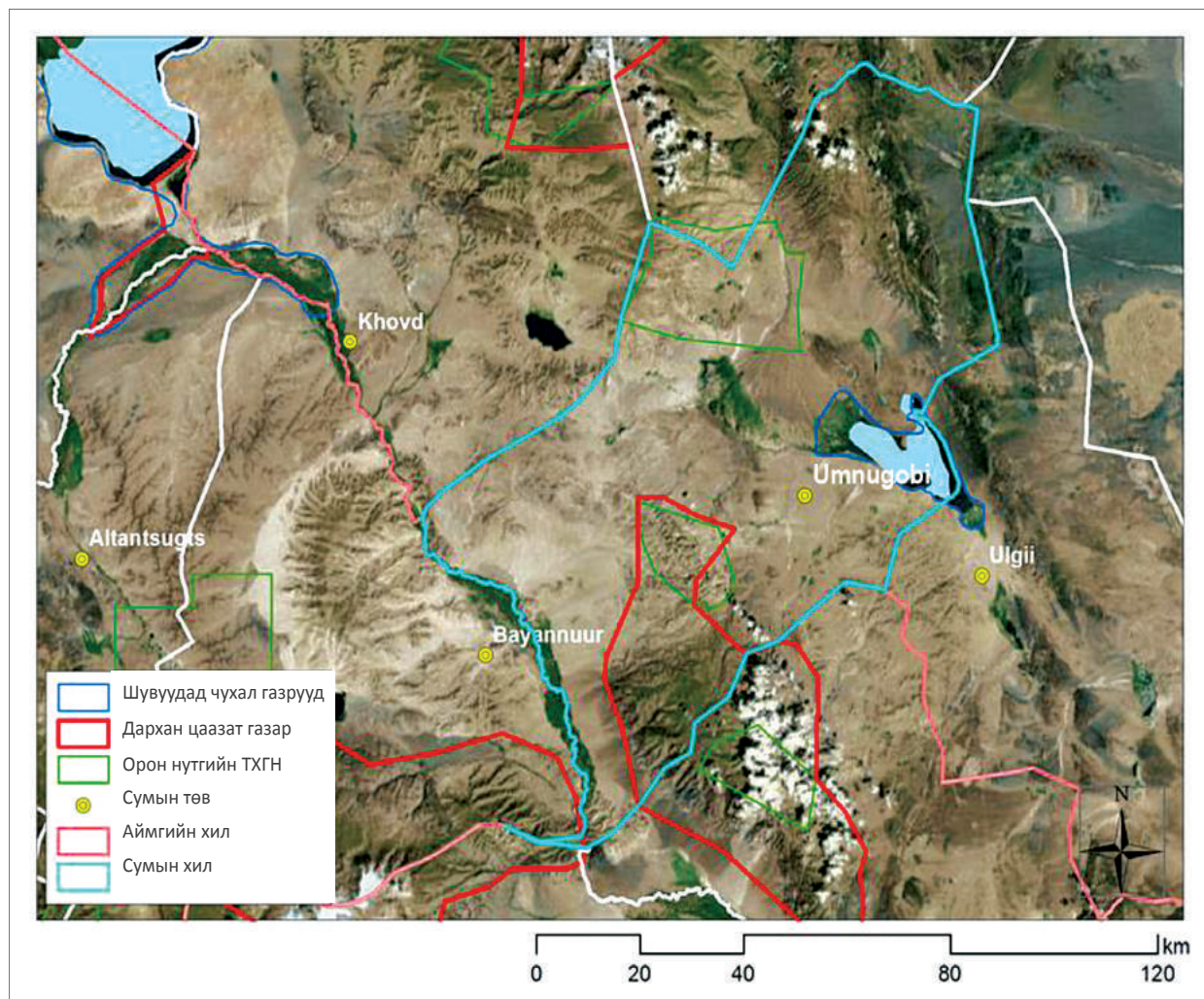
14. Увс аймаг

Өмнөговь сум

Өмнөговь сумын өмнөд хэсэгт Алтан Хөхийн уул байгалийн цогцолборт газар оршдог бөгөөд энэ нь мөн орон нутгийн чанартай тусгай хамгаалалттай газар болон тахилгат, шүтээн уул юм. Тус сумын нутагт орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар хоёр байдаг. Увсын Хар-Ус нуурын Шувуудад чухал газар (MN011) ангилалд хамрагдсан газрын ихэнх хэсэг нь тус суманд байрладаг байна. Өмнөговь сум нь биологийн төрөл зүйл болон тэдгээрийн амьдрах орчны төрөл бүрийн хэв шинжээр баялаг. Хар-Ус нуур нь зуны улиралд болон шувуудын нүүдлийн үеэр олон ховор шувуудын хувьд тааламжтай газар болдог.

Өмнөговь сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал борцгор хотон (CR), усны нөмрөг бүргэд (EN), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), жороо тоодог (VU), усны бүх шувуу (NT), бичил одой бүх шувуу (NT), хошуу галуу (NT), цагаан толгой ямаан сүүлт (EN), гээгт нугас (NT), шилүүс мий (NT), мануул, саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), шивэр хадран (NT) зэрэг болно. Цоохор ирвэсийг сумын уулархаг хэсгээр байдаг гэж мэдээлдэг боловч энэхүү мэдээллийг баталгаажуулах хэрэгтэй. Борцгор хотон, усны нөмрөг бүргэд, цагаан толгойт ямаан сүүлт, жороо тоодог, усны бүхшувуу, гээгт нугас, шар элэгт хөмрөг, шилүүс мий нь Монгол улсын улаан номонд орсон.

Зураг 51. Өмнөговь сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

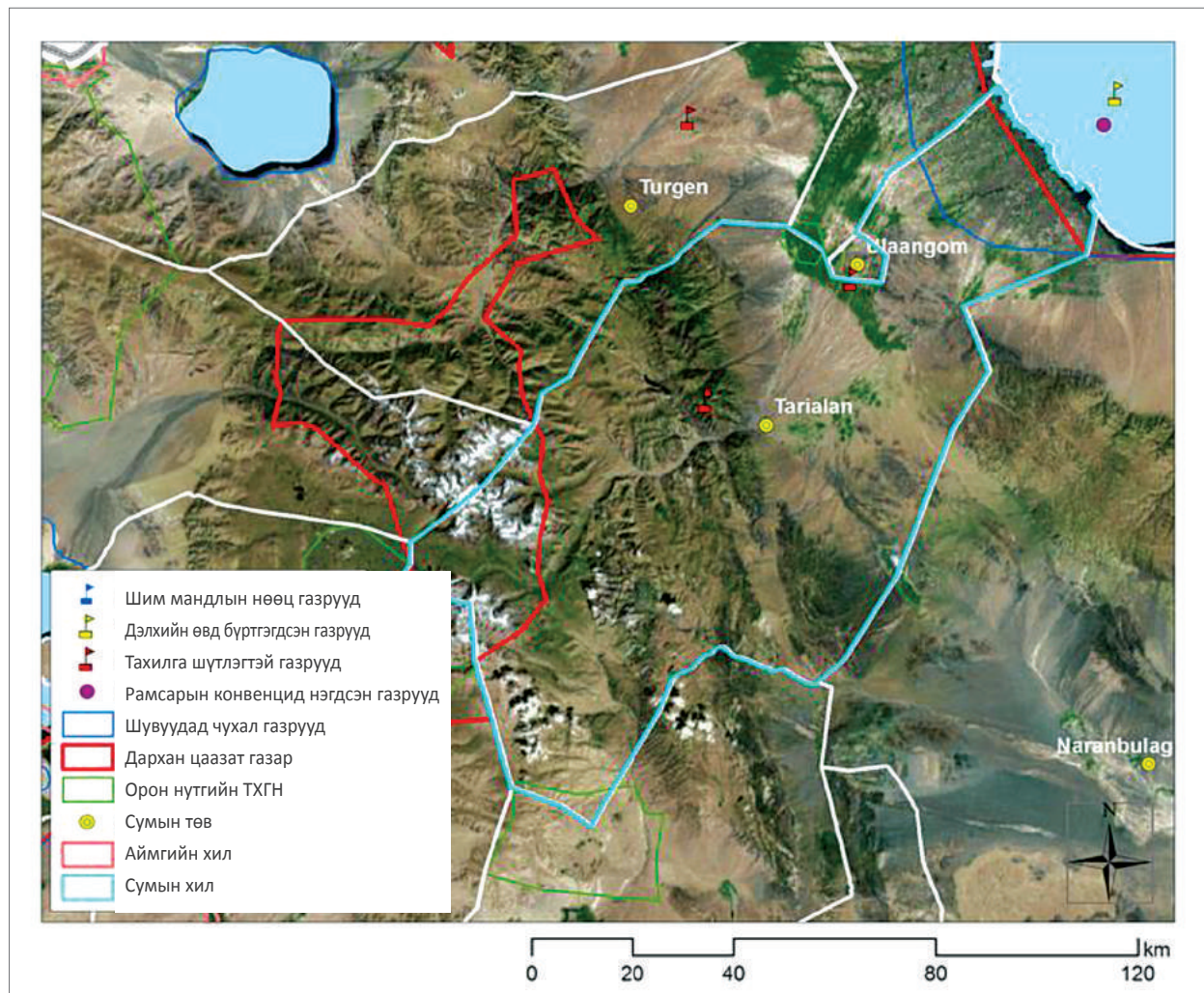

Тариалан сум

Тариалан сумын нутагт Увс нуурын дархан цаазат газар, Түргэн уулын дархан цаазат газар болон Увс нуурын шувуудад чухал газар (MN009) байдаг. Түргэн уул нь улсыг тахилгат дагшин газар юм. Алтайн уулс, Увс нуурын хотгорт ойрхон байрладаг тул тус суманд олон төрлийн нүүдлийн ховор болон устах аюулд орсон шувуу, хөхтөн амьтад байдаг.

Тариалан сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), усын бүхшувуу (NT), бичил одой бүхшувуу (NT), цагаан толгойт ямаан сүүлт (EN), хошуу галуу (NT), хуруут хүн (NT), хархираа тогоруу (NT), алтайн чацуулин (DD), нохой зээх (LC), халиун буга (CR), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Цагаан толгойт нугас, ооч ёл, дэглий, хүн, хархираа тогоруу, сохор номин, шилүүс нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 52. Тариалан сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

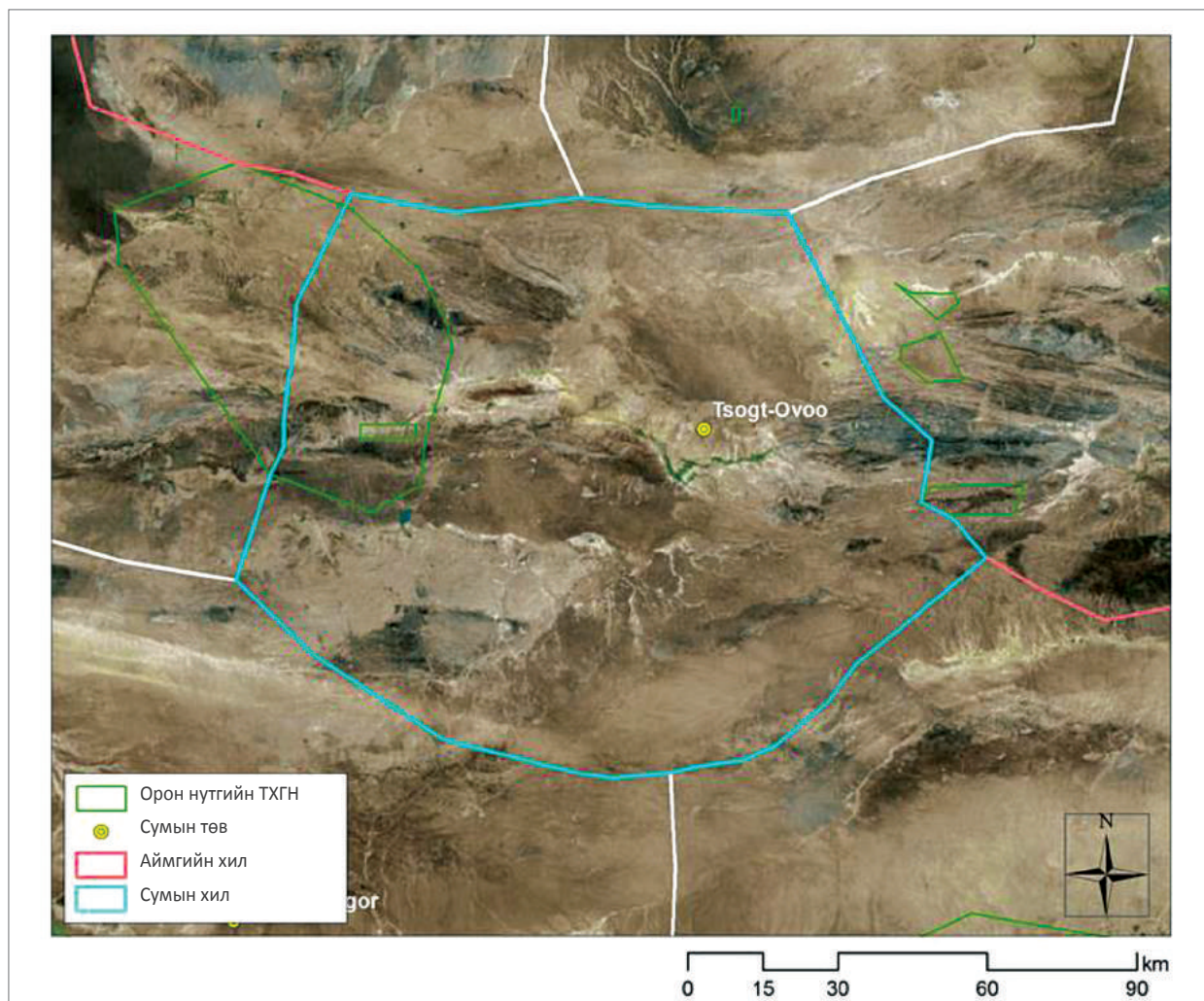
15. Өмнөговь аймаг

Цогт-Овоо

Цогт-Овоо суманд улсын болон олон улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Тус сумын нутагт соёл, дурсгалын чухал ач холбогдолтой газруудыг хамгаалах зорилгоор байгуулагдсан Аргалантын хоолой гэдэг орон нутгийн тусгай хамгаалалттай нэг газар байдаг. Сумын нутаг дэвсгэрийн ихэнх нь дов толгод, элсэн хөндий бүхий заримдаг цөл бөгөөд өндөр уул байдаггүй. Гэсэн хэдий ч тус суманд ховор болон ховордож буй төрөл зүйлийн ан амьтад цөөнгүй байдаг.

Цогт-Овоо сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал могойч загалай (EN), ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), жороо тоодог (VU), монгол хулан жороо (VU), загийн боршувуу (NT), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), бордуу шишүүхэй (DD), хулан адуу (EN), хар сүүлт зээр (VU), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Жороо тоодог, монгол хулан жороо, загийн боршувуу, могойч загалай, ооч ёл, хулан адуу, хар сүүлт зээр зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 53. Цогт-Овоо сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

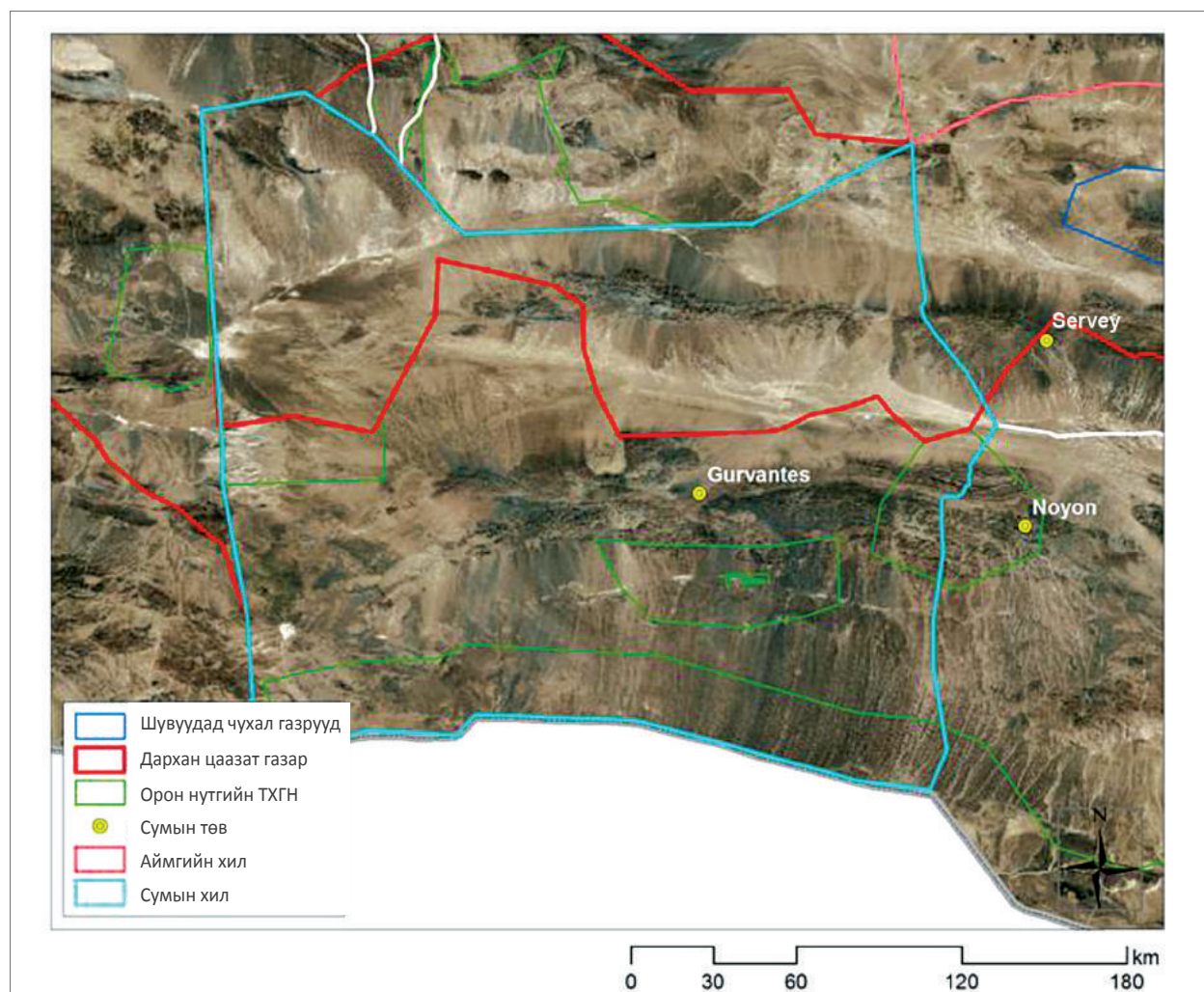

Гурвантэс

Гурвантэс сум нь тус аймгийн хамгийн том сумын нэг ба Говь гурван сайхан байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог. Тус суманд байгаль, түүх, соёлын чухал ач холбогдолтой газруудыг хамгаалах зорилгоор байгуулагдсан таван орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг. Гурвантэс сумын нутаг дэвсгэр төрөл бүрийн амьдрах орчны хэв шинжтэй, сумын хойд хэсгээр Алтайн уулс, нутгийн өмнөд хэсэгт заримдаг говь цөл оршдог. Олон ховор болон ховордсон зүйл энэ суманд байдаг.

Гурвантэс сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), жороо тоодог (VU), монгол хулаг жороо (VU), загийн боршувуу (NT), соотон атигдаахай (EN), таван хуруут атигдаахай (DD), өөхөн сүүлт атигдаахай (DD), говийн атигдаахай (DD), одой атигдаахай (DD), гозоорой зурам (EN), бордуу шишүүхэй (DD), цагаан зээр (EN), хулан адуу (EN), хар сүүлт зээр (VU), шилүүс мий (NT), цоохор ирвэс (EN), мануул мий (NT), цоохондой мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Жороо тоодог, монгол хулан жороо, загийн боршувуу, ооч ёл, соотон атигдаахай, одой атигдаахай, гозоорой зурам, хулан адуу, хар сүүлт зээр, цоохондой мий, цоохор ирвэс, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 54. Гурвантэс сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

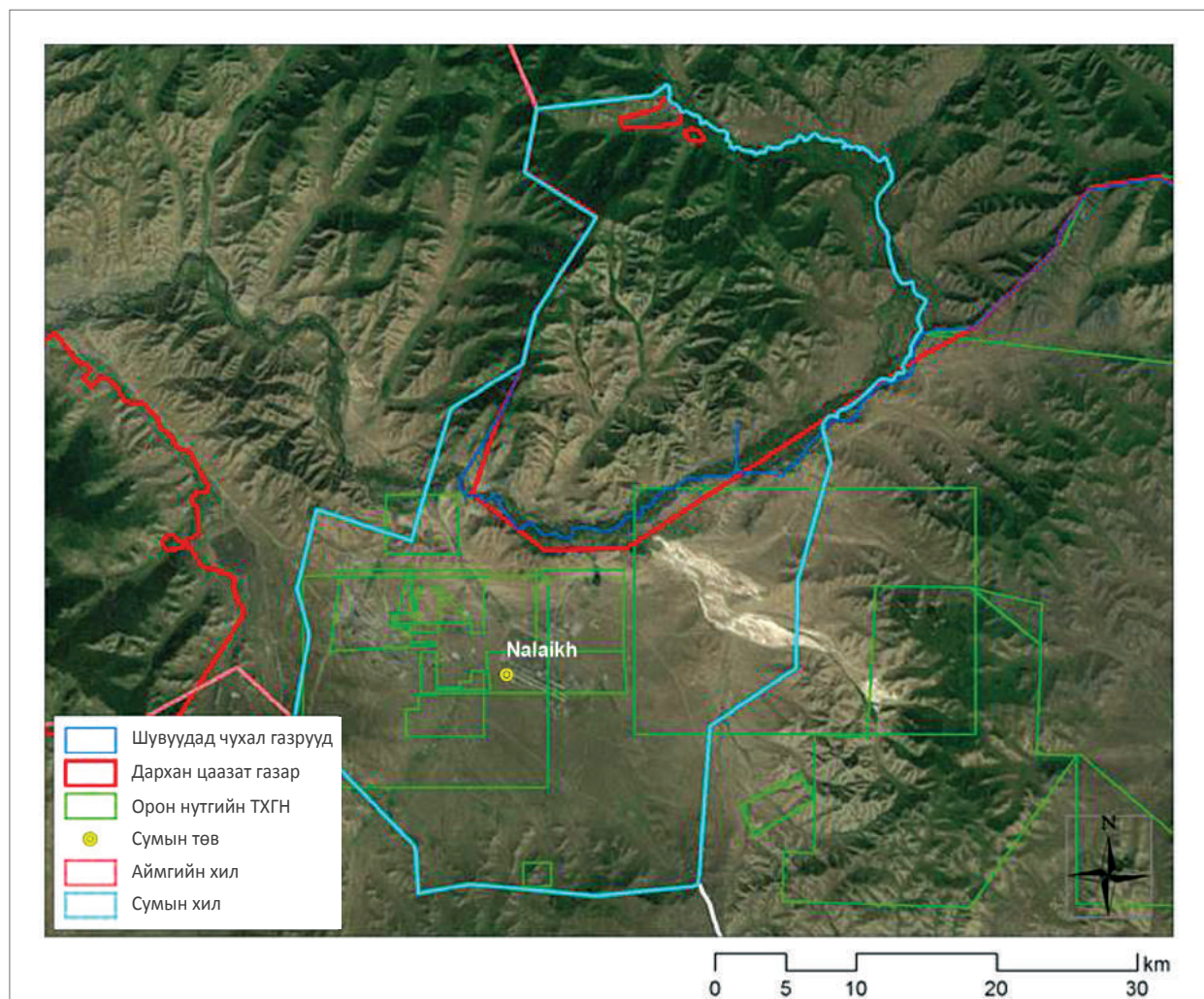
16. Улаанбаатар хот

Налайх дүүрэг

Налайх дүүрэг нь Улаанбаатар хотоос зүүн зүгт 25 км-ын зайтай оршдог. Хэдийгээр Налайх дүүрэг нь Улаанбаатар хотын есөн дүүргийн нэг боловч техникийн хувьд бие даасан хот юм. Тус дүүрэг нь нүүрсний том уурхай бий болсноос хойш байгуулагдсан. Налайхад Горхи-Тэрэлжийн Шувуудад чухал газар (MN056) гэсэн ангилалд орсон Горхи Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газар хэсэгчлэн оршдог байна. Хэд хэдэн орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг. Налайх дүүргийн нутагт олон ховордсон амьтан, ургамлын амьдрах орчин болсон ихээхэн хэмжээний ой, гол, тал хээр, уулын хээрийн зэрэг төрөл бүрийн хэв шинжтэй.

Налайх дүүргийн нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал ооч ёл (VU), нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), шар элэгт хөмрөг (NT), халиун буга (CR), баданга хүдэр (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), бүх сугас (NT), шивэр хадран (NT) зэрэг болно. Ооч ёл, шар хөмрөг, хүдэр зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 55. Налайх дүүргийн биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

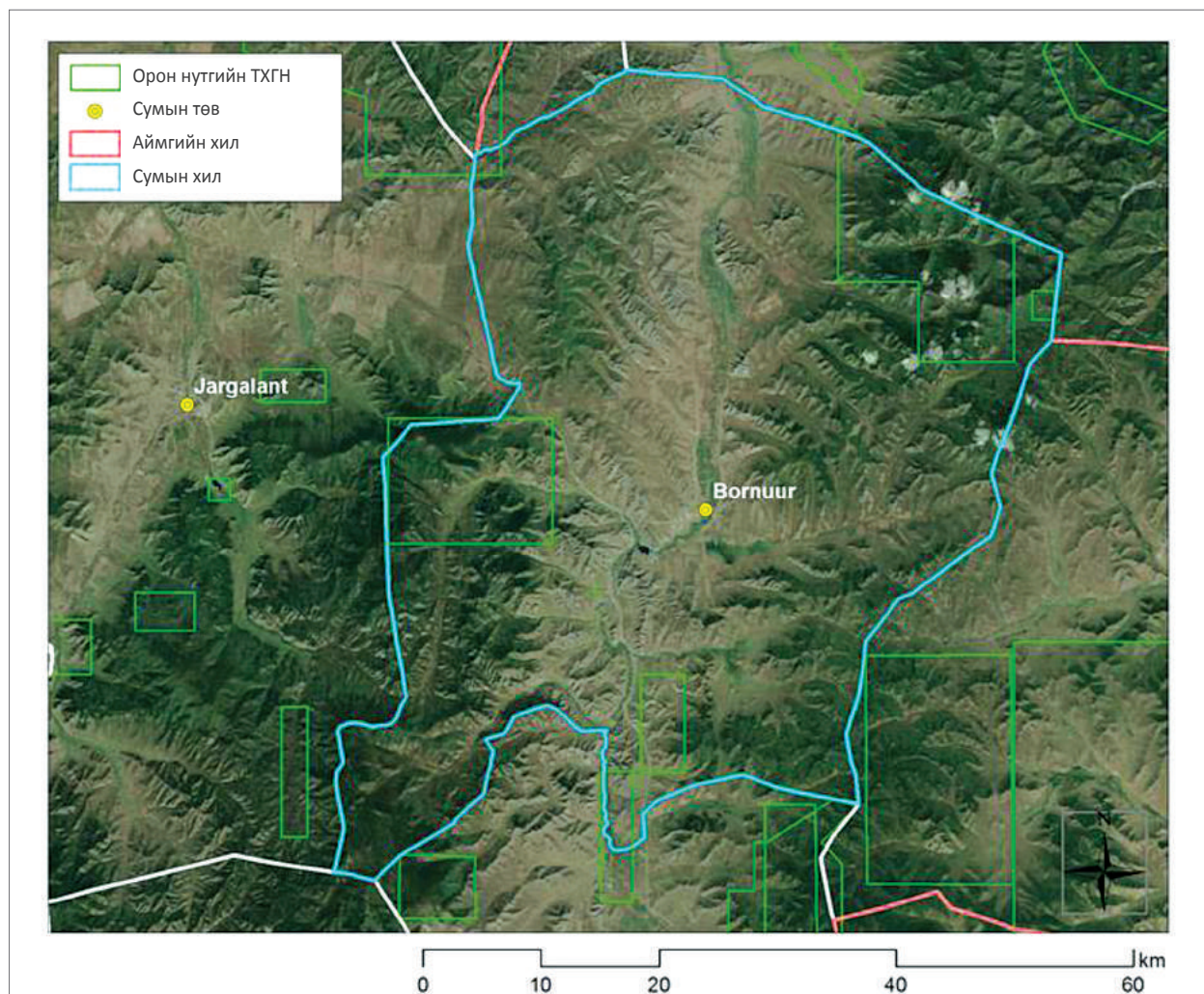
18. Төв аймаг

Борнуур сум

Борнуур суманд олон улсын болон үндэсний хэмжээний тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Гэсэн хэдий ч, соёлын болон байгалийн ач холбогдлоор байгуулагдсан таван орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг. Сумын зарим хэсэгт ихэвчлэн улаан буудай, хүнсний ногоо тариалж, хөдөө аж ахуйн зориулалтаар ашигладаг байна. Сумын баруун болон зүүн хэсгээр орших ой зарим ховордсон зүйлийн амьтан ургамлын амьдрах тааламжтай орчин болдог. Борнуурт намар олон тооны өвөгт тогоруу цуглардаг.

Борнуур сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), цагаан зээр (EN), монгол тарвага (EN), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 56. Борнуур сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

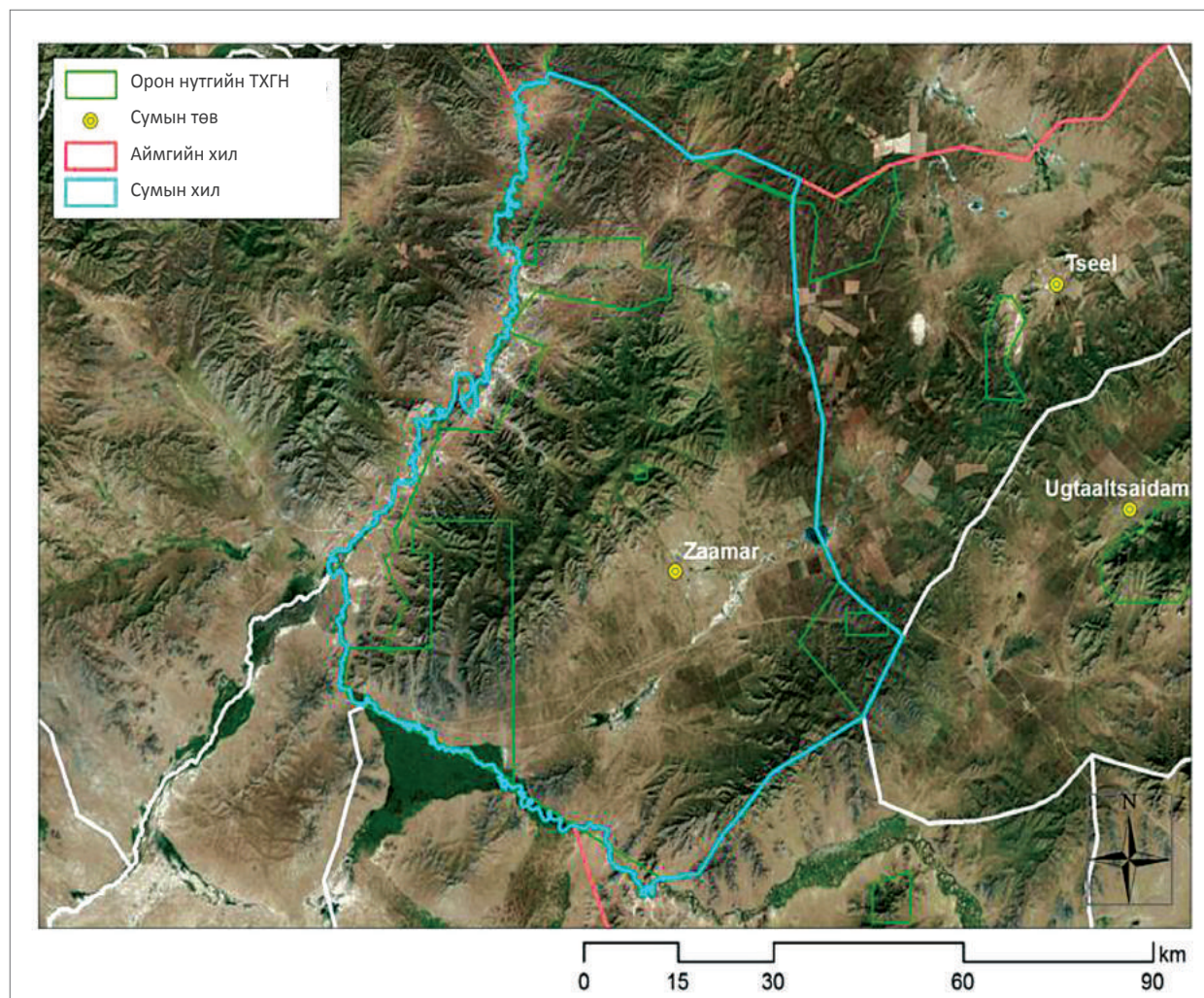

Заамар сум

Заамар суманд олон улсын болон үндэсний хэмжээний тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй. Гэсэн хэдий ч, соёлын болон биологийн төрөл зүйлийн ач холбогдлоор байгуулагдсан таван орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар байдаг. 2002 онд сумын нийт нутаг дэвсгэрийг орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар болгон зарласан билээ. Заамар сум нь том хэмжээний, дунд оврын болон бичил уурхайн алтны шороон ордын уурхайн үйл ажиллагааны улмаас Монгол улсын голын бохирдол хамгийн ихтэй сүмдын нэг юм. Заамар сумын нутгаар 80 гаруй км урсах Туул голын үс нь алтны уурхайн үйл ажиллагааны улмаас маш их хэмжээгээр доройтолд орж, эвдэгдсэний улмаас голын дээд, доод салааны хооронд загас чөлөөтэй шилжих боломжгүй болсон байна. Энэ нь хүний буруутай үйл ажиллагааны улмаас Монгол улсын загасны нөөц баялагт ихээхэн нөлөө үзүүлж буй анхны тохиолдол юм. Иймд нарийвчилсан судалгаа хийх шаардлагатай байна.

Заамар сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), шар элэгт хөмрөг (NT), монгол тарвага (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно.

Зураг 57. Заамар сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

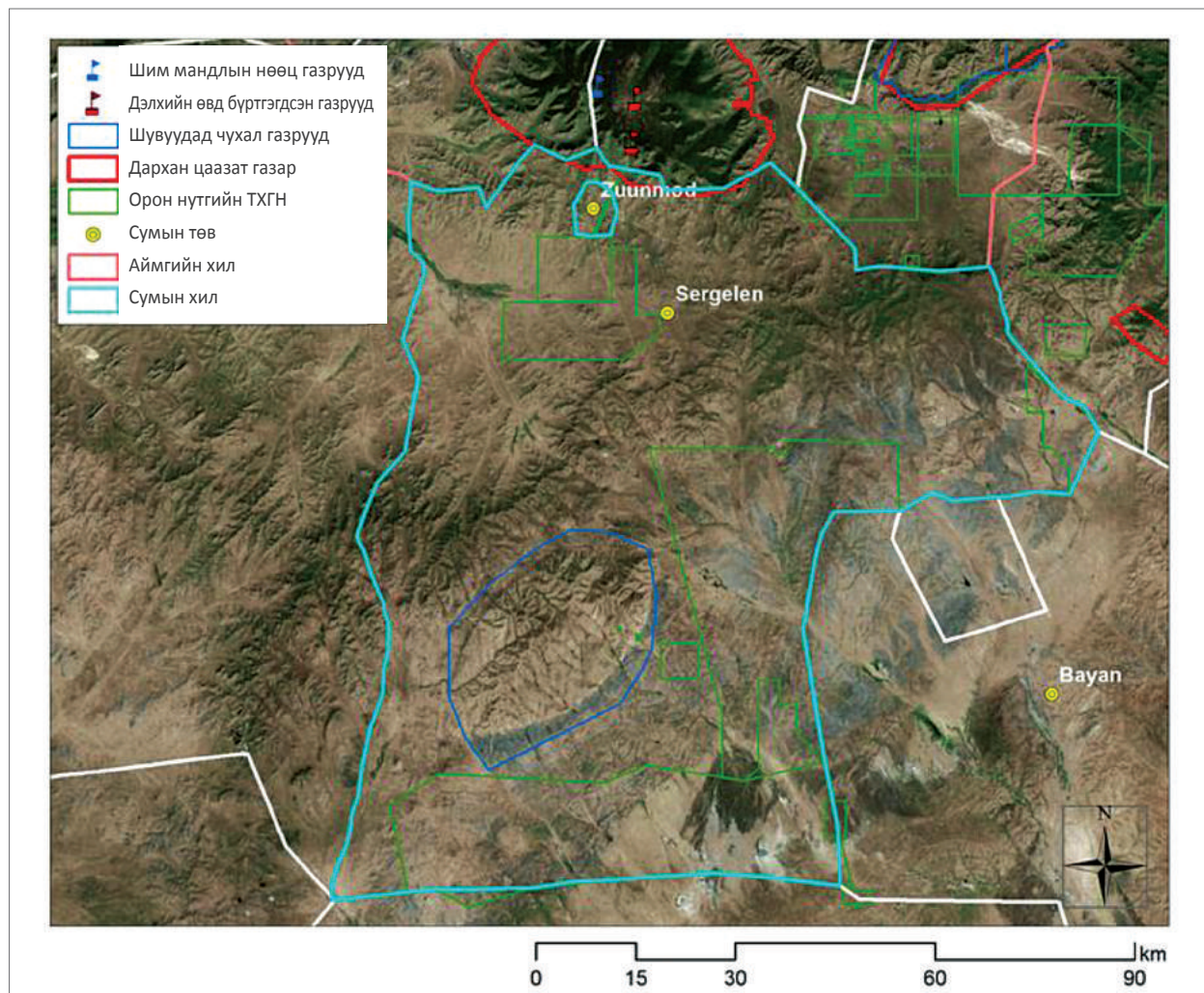

Сэргэлэн сум

Сэргэлэн сум нь Улаанбаатар хотын өмнөд хэсэгт оршдог. Богд хаан уулын дархан цаазат газрын А хэсгийн багахан хувь нь сумын хойд хэсэгт байдаг. Тус сумын нутагт Ээж хадны Шувуудад чухал газар (MN051) хэсэгчлэн оршдог байна. Сэргэлэн сумын нутагт Ээж хадны тахилгат газар оршдог. Хад чулуугаар бүрхэгдсэн дов толгод, хээрийн хөндий нь олон ховордож буй амьтдын хувьд тааламжтай амьдрах орчинг бүрдүүлдэг.

Сэргэлэн сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), аргаль (EN), цагаан зээр (EN), монгол тарвага (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Аргаль, шилүүс зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 58. Сэргэлэн сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

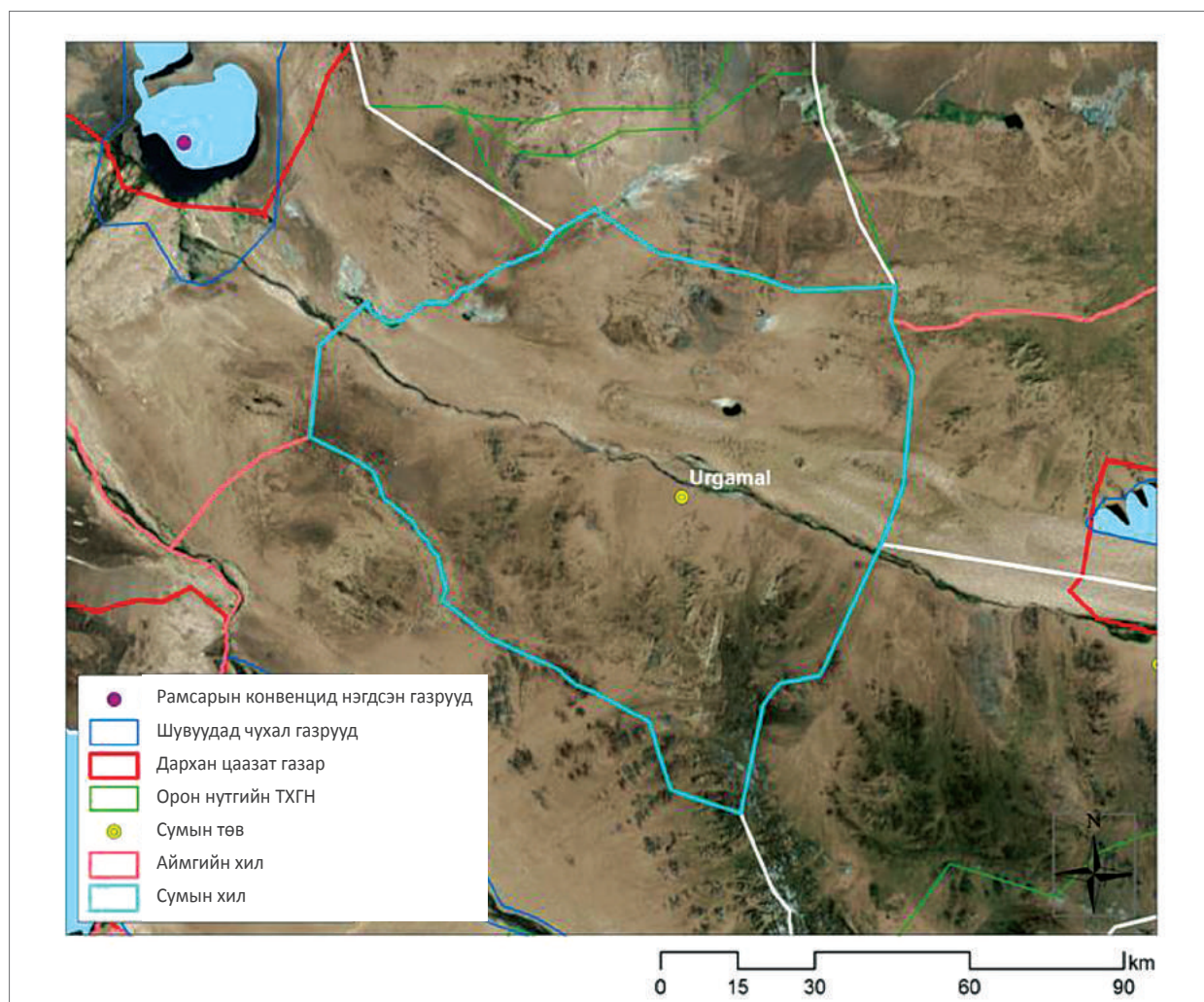
19. Завхан аймаг

Ургамал сум

Ургамал сумын нутагт тусгай хамгаалалттай газар нутаг байдаггүй бөгөөд тахилга, шүтлэгтэй газар албан ёсоор бүртгэгдээгүй байна. Сумын нутаг дэвсгэр нь ихэвчлэн уул, толгод, хуурай хээр, элсэн манханаас бүрдэнэ. Тус суманд ховор, ховордсон амьтан, ургамал нилээдгүй байдаг.

Ургамал сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал нөмрөг тас (LC), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), монгол тарвага (EN), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT) зэрэг болно. Шилүүс нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 59. Ургамал сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

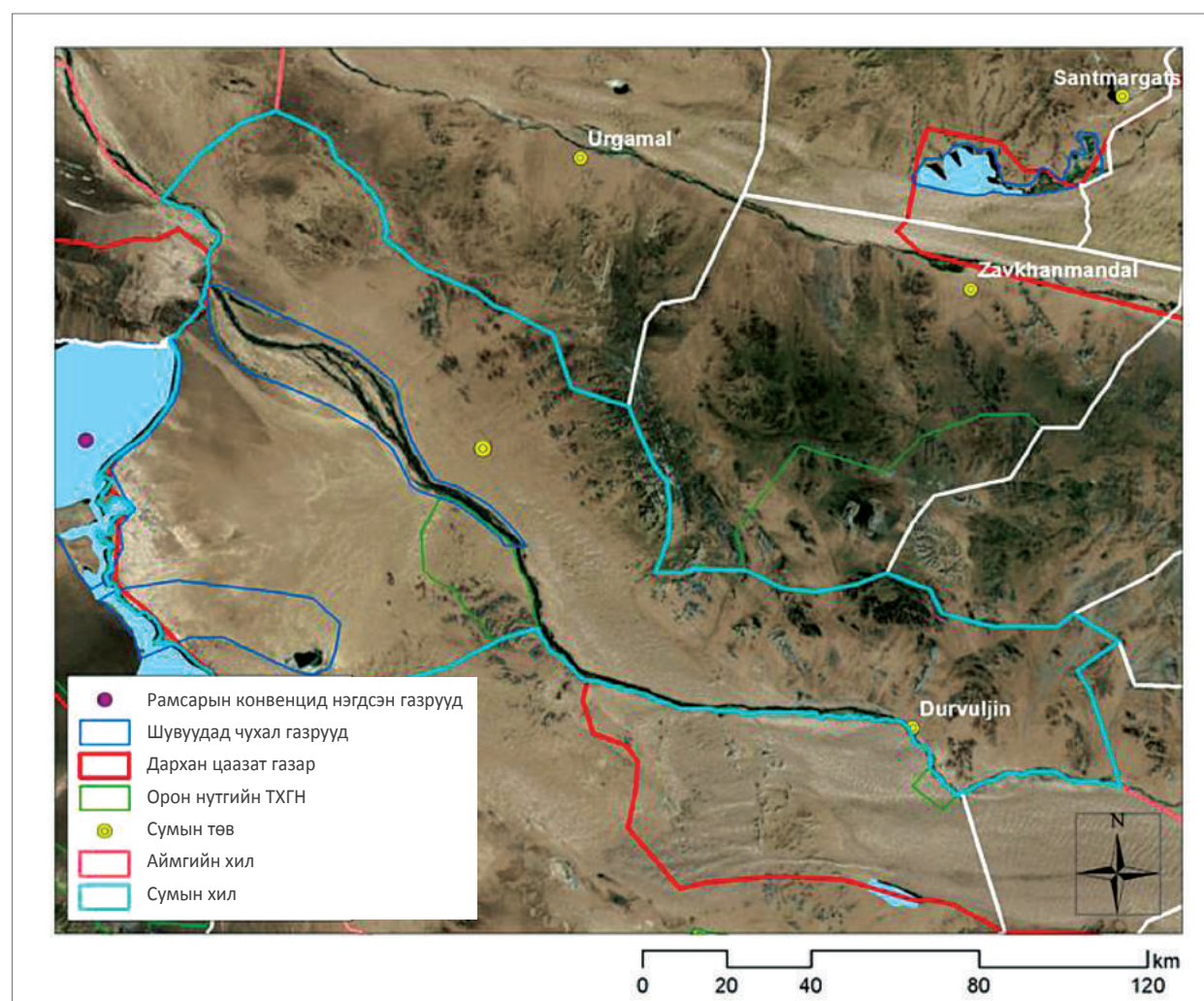

Дөрвөлжин сум

Хар нуурын шувуудад чухал газар (MN016) болон Хар-Ус нуурын Байгалийн цогцолборт газар багахан хэсэг газар түс суманд оршдог байна. Тахь адууны сэргээн нутагшуулсан гурван газруудын нэг нь энэ суманд байрладаг. Хомын тал шувуудад чухал газар Завхан гол болон Хомын тал гэсэн хоёр хэсгээс бүрдэнэ. Олон ховор болон ховордож буй амьтдын амьдрах орчин тааламжтай бүрдэл болдог байна.

Дөрвөлжин сумын нутагт бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон болон ховордож болзошгүй зүйлүүд байдаг. Тухайлбал борцгор хотон (CR), цагаантолгойт ямаансүүл (EN), реликт цахлай (EN), нөмрөг тас (LC), усны нөмрөг бүргэд (EN), цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд (NT), хархираа тогоруу (NT), жороо тоодог (VU), идлэг шонхор (VU), зээрд шонхор (LC), тахь адуу (CR), шилүүс мий (NT), мануул мий (NT), саарал чоно (NT), хярс (NT), шар үнэг (NT), монгол хадран (VU) зэрэг болно. Борцгор хотон, цагаан толгойт ямаан сүүлт, реликт цахлай, усны нөмрөг бүргэд, цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд, ундар шумбуур, хархираа тогоруу, жороо тоодог, тахь адуу, шилүүс мий зэрэг нь Монгол улсын улаан номонд орсон байна.

Зураг 60. Дөрвөлжин сумын биологийн төрөл зүйлийн чухал ач холбогдол бүхий газрууд

Ашигласан материал

Болд, А., Н.Цэвээнмядаг, Ш.Болдбаатар, Г.Майнжаргал, 2007. Монгол орны шувууны зүйлийн нэрийн арван хэлний толь. Төрийн хэлний зөвлөл, Шинжлэх ухааны академи, Хэл зохиолын хүрээлэн, Биологийн хүрээлэн. Улаанбаатар.

BirdLife Asia. 2009. Safeguarding Important Areas of Natural Habitat alongside Economic Development in Mongolia. Discussion Papers. East Asia and Pacific Region Sustainable Development Department, World Bank, Washington, DC.

Clark, E. L., Munkhbat, J., Dulamtseren, S., Baillie, J. E. M., Batsaikhan, N., Samiya, R. and Stubbe, M. (compilers and editors) (2006). Mongolian Red List of Mammals. Regional Red List Series Vol. 1. Zoological Society of London, (In English and Mongolian)

Fomin, V.E. and Bold, A. 1991. Catalogue of the Birds of the Mongolian People's Republic. Moscow. Nauka. 124pp. (in Russian)

Gombobaatar, S. and Monks, E.M. (compilers), Seidler, R., Sumiya, D., Tseveenmyadag, N., Bayarkhuu, S., Baillie, J. E. M., Boldbaatar, Sh., Uuganbayar, Ch. (editors) (2011). Regional Red List Series Vol.7. Birds. Zoological Society of London, National University of Mongolia and Mongolian Ornithological Society. (In English and Mongolian)

Ministry of Environment and Green Development. 2014. Fifth National Report of Mongolia - Convention on Biological Diversity. The Ministry of Environment and Green Development of Mongolia, Ulaanbaatar.

Nyambayar, B., and N. Tseveenmyadag 2009. Directory of Important Bird Areas in Mongolia: Key Sites for Conservation Wildlife Science and Conservation Center of Mongolia, Ulaanbaatar.

Ocock, J., Baasanjav, G., Baillie, J. E. M., Erdenebat, M., Kottelat, M., Mendsaikhan, B. and Smith, K. (compilers and editors) (2006). Mongolian Red List of Fishes. Regional Red List Series Vol. 3. Zoological Society of London, London. (English and Mongolian).

Shiirevdamba, T. et al. eds. 2013. Mongolian Red Data Book. Ministry for Nature and Environment of Mongolia. Ulaanbaatar, Mongolia.

Terbish, Kh., Munkhbayar, Kh., Clark, E.L., Munkhbat, J., Monks, E.M., Munkhbaatar, M., Baillie, J.E.M., Borkin, L., Batsaikhan, N., Samiya, R. and Semenov, D.V. (compilers and editors) (2006). Mongolian Red List of Reptiles and Amphibians. Regional Red List Series Vol. 5. Zoological Society of London, London. (In English and Mongolian)

United Nations Environment Programme. 2012. Analysis of formalization approaches in the artisanal and small-scale gold mining sector based on experiences in Ecuador, Mongolia, Peru, Tanzania and Uganda. A compendium of case studies. United Nations Environment Programme.

World Bank. 2006. Discussion Papers: Mongolia - A Review of Environmental and Social Impacts in the Mining Sector. Environment and Social Development Department, East Asia and Pacific Region, The World Bank, Washington, D.C.

Хавсралт I. ESEC II төсөл хэрэгжих суманд байх байгаль хамгааллын түшиц газруудын бүртгэл

Аймаг	Сум	ШЧГ	ТХГН	Рамсарын хэлэлцээрийн газар	Олон улсын шим мандлын нөөц газар	Дэлхийн өвийн дурсгалт газар
Архангай	Цэнхэр	MN030	Хангайн нурууны БНГ-ын зарим хэсэг			
Баянхонгор	Баян-Овоо					
	Бөмбөгөр					
	Баянговь	MN027				
	Галуут	MN030	Хангайн нурууны БНГ-ын зарим хэсэг			
	Жаргалант					
	Заг					
	Шинэжинст		Их говийн ДЦГ-ын зарим хэсэг		Дэлхийн өвийн дурсгалт газар	
Баян-Өлгий	Улаанхус	MN002	Алтай таван богд БЦГ-ын зарим хэсэг, Сийлхэмийн нуруу БЦГ			
Булган	Бүрэгхангай					
Говь-Алтай	Есөнбулаг					
	Төгрөг		Шарга манхан БНГ-ын зарим хэсэг			
Дархан-Уул	Шарын гол					
Дорноговь	Айраг	MN050	Их нартын чулуу БНГ			
	Их хэт					
Дорнод	Баяндун	MN064, MN065	Угтам БНГ-ын зарим хэсэг			
	Баянтүмэн	MN062				
Дундговь	Хүлд					
	Өлзийт		Загийн үс БНГ-ын зарим хэсэг			
	Дэлгэрхангай					
	Луус					
	Гурвансайхан	MN049				
Хэнтий	Батноров					
	Бэрх					
	Дархан		Дархан-Уул БНГ			
	Норивлон	MN059	Онон-Балж БЦГ-ын зарим хэсэг, Тосон хүлстай БНГ-ын зарим хэсэг			
	Цэнхэрмандал					
	Бор-Өндөр					
Ховд	Булган	MN004	Булган гол БНГ			
	Дөргөн	MN014	Хар ус нуур БЦГ-ын зарим хэсэг	Рамсар		
	Үенч		Их говийн ДЦГ-ын зарим хэсэг			
	Цэцэг		Мянган үглзат БЦГ			
Сэлэнгэ	Мандал	MN055	Хан Хэнтийн ДЦГ-ын зарим хэсэг			
	Баянгол					
	Орхонтуул					
	Ерөө		Хан Хэнтийн ДЦГ-ын зарим хэсэг			
	Хүдэр					
Өвөрхангай	Уянга		Хангайн нурууны БЦГ-ын зарим хэсэг, Хүйсийн найман нуур БДГ-ын зарим хэсэг			
	Нарийнтээл					
Увс	Өмнөговь	MN011				
	Тариалан	MN009	Увс нуурын хотгорын ДЦГ-ын зарим хэсэг		Шим мандалын нөөц газар	Дэлхийн өвийн дурсгалт газар
Өмнөговь	Цогт-Овоо					
	Гурвантэс	MN046	Говь гурван сайхан БЦГ			
УБ	Налайх	MN056	Горхи тэрэлжийн БЦГ			
Төв	Борнуур					
	Заамар					
	Сэргэлэн	MN051				
Завхан	Ургамал					
	Дөрвөлжин	MN016, MN017	Хар-Ус нуурын БЦГ-ын зарим хэсэг			

Хавсралт II. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон шувуудын зүйлүүд

Хавсралт II. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон шувуудын зүйлүүд	Зүйлүүдийн нэрс	Борцгор хотон	Цагаан тогоруу	Цагаан толгойт ямаан сүүлт	Реликт цахлай	Усны нөмрөг бүргэд	Могой загалай	Одой галуу	Байгалийн нугас	Ооч ёл	Хан бүргэд	Идлэг шонхор	Цэн тогоруу	Хар тогоруу	Азийн цуулал	Хочин тоодог
Аймаг болон сумдын нэрс	Монгол улсын улаан ном	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+
	IUNC/Бүсийн	VU	CR	VU	VU	EN	EN	VU	VU	VU	VU	VU	VU	VU	VU	VU
	IUNC/Дэлхийн	LC	CR	LC	VU	VU		VU	VU	LC	VU	VU	VU	VU	NT	VU
Архангай	Цэнхэр									+		+				
Баянхонгор	Баян-Овоо									+		+				
	Бөмбөгөр									+		+				
	Баянговь									+		+				
	Галуут									+		+				
	Жаргалант									+		+				
	Заг									+		+				
	Шинэжинст									+		+				
Баян-Өлгий	Улаанхус									+		+				
Булган	Бүрэгхангай											+				
Говь-Алтай	Есөнбулаг									+		+				
	Төгрөг									+		+				
Дархан-Уул	Шарын гол											+				
Дорноговь	Айраг											+				
	Их хэт											+				
Дорнод	Баяндун		+						+			+	+	+	+	+
	Баянтүмэн											+	+		+	
Дундговь	Хүлд											+				
	Өлзийт											+				
	Дэлгэрхангай											+				
	Луус											+				
	Гурвансайхан									+		+				
Хэнтий	Батноров											+	+	+		+
	Бэрх									+		+				
	Дархан											+	+	+		
	Норовлин		+					+	+			+	+	+		+
	Цэнхэрмандал										+	+	+			
	Бор-Өндөр									+		+				
Ховд	Алтай									+		+				
	Булган									+	+	+				
	Дөргөн	+		+	+	+			+	+		+	+			+
	Үенч									+		+				+
	Цэцэг									+		+				
Сэлэнгэ	Мандал											+				+
	Баянгол											+				+
	Орхонтүүл					+						+				
	Ерөө										+	+				+
	Хүдэр										+	+				
Өвөрхангай	Уянга									+		+				
	Нарийн тээл									+		+				
Увс	Өмнөговь	+		+		+										
	Тариалан			+						+		+				
Өмнөговь	Цогт-Овоо						+			+		+				
	Гурвантэс									+		+				
Улаанбаатар	Налайх									+		+				
Төв	Борнуур											+				
	Заамар											+				
	Сэргэлэн											+				
Завхан	Ургамал											+				
	Дөрвөлжин	+		+	+	+						+				

CR=Устаж байгаа; EN=Устаж болзошгүй; VU=Эмзэг; NT=Ховордож болзошгүй; LC=Анхааралд өртөхөөргүй

Хавсралт III. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон хөхтөн амьтад

№	Англи нэр	Латин нэр	IUCN статус		Монголын улаан ном
			Дэлхийн	Бүсийн	
1	Халиун буга	<i>Cervus elaphus</i>	LC	CR	
2	Монгол Тарвага	<i>Marmota sibirica</i>	LC	EN	-
3	Шилүүс мий	<i>Lynx lynx</i>	NT	NT	Ховор
4	Мануул мий	<i>Otocolobus manul</i>	NT	NT	-
5	Саарал чоно	<i>Canis lupus</i>	LC	NT	-
6	Хярс үнэг	<i>Vulpes corsac</i>	LC	NT	-
7	Нохой зээх	<i>Gulo gulo</i>	VU	LC	-
8	Шар үнэг	<i>Vulpes vulpes</i>	LC	NT	-
9	Цоохондой мий	<i>Felis selvestris</i>	LC	DD	Ховор
10	Таван хуруу алагдаахай	<i>Cardiocranius paradoxus</i>	VU	DD	-
11	Өөхөнсүүлт атигдаахай	<i>Salpingotus crassicauda</i>	VU	DD	-
12	Говийн алагдаага	<i>Allactaga bullata</i>	NT	DD	-
13	Цоохор ирвэс	<i>Uncia uncia</i>	EN	EN	Ховор
14	Мазаалай баавгай	<i>Ursus arctos gobiensis</i>	CR	CR	Ховор
15	Аргаль хонь	<i>Ovis ammon</i>	VU	EN	Ховор
16	Янгир ямаа	<i>Capra sibirica</i>	LC	NT	Ховор
17	Хар сүүлт зээр	<i>Gazella subgutturosa</i>	VU	VU	Ховор
18	Хулан адуу	<i>Equus hemionus</i>	VU	EN	Ховор
19	Соотон алагдаага	<i>Euchoreutes naso</i>	EN	VU	Ховор
20	Козловын атигдаахай	<i>Salpingotus kozlovi</i>	NT	DD	Ховор
21	Бордуу шишүүхэй	<i>Cricetulus migratorius</i>	NT	DD	-
22	Хавтгай тэмээ	<i>Camelus bactrianus ferus</i>	CR	EN	Ховор
23	Евразийн минж	<i>Castor fiber</i>	NT	EN	Ховор
24	Ойн булга	<i>Martes zibellina</i>	LC	VU	Ховор
25	Алтайн чацуулин	<i>Talpa altaica</i>	LC	DD	Ховор
26	Бараан хэрэм	<i>Sciures vulgaris</i>	NT	NT	-
27	Хөвхөр олби	<i>Pteromys volans</i>	NT	DD	-
28	Чигчий хулгана	<i>Micromys minutus</i>	NT	DD	-
29	Цагаан зээр	<i>Gazella gutturosa</i>	LC	EN	-
30	Дорнын сармаахай	<i>Vespertilio superans</i>	LC	DD	Ховор
31	Молцог хандгай	<i>Alces alces</i>	LC	EN	Ховор
32	Хүрэн баавгай	<i>Ursus arctos</i>	LC	DD	Ховор
33	Сохдой оготно	<i>Eolagurus luteus</i>	LR	DD	-
34	Давжаа алагдаага	<i>Allactaga elater</i>	LC	EN	-
35	Сүхайн чичүүл	<i>Meriones tamariscinus</i>	LC	EN	Ховор
36	Тахь адуу	<i>Equus ferus przewalskii</i>	CR	CR	Ховор
37	Ойн унтаахай	<i>Dryomys nitedula</i>	NT	DD	-
38	Зүүнгар даахай	<i>Stylodipus sungorus</i>	EN	EN	Ховор
39	Голын халиу	<i>Lutra lutra</i>	NT	DD	Ховор
40	Гозоорой зурам	<i>Spermophilus alashanicus</i>	LC	EN	Ховор
41	Татар бөхөн	<i>Saiga tatarica</i>	CR	EN	Ховор
42	Баданга хүдэр	<i>Moschus moschiferus</i>	VU	EN	Ховор

* тодорхойлоогүй

Хавсралт IV. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон загасны зүйлүүд

№	Англи нэр	Латин нэр	IUCN статус		Монголын улаан ном
			Дэлхийн	Бүсийн	
1	Шивэр хилэм	<i>Acipenser baerii</i>	VU	CR	Ховор
2	Говийн эрээлж	<i>Barbatula dgebuadzei</i>	EN	EN	
3	Зүүнгарын сугас	<i>Leuciscus dzungaricus</i>	*	EN	
4	Цагаан загас	<i>Coregonus pidschian</i>	DD	EN	
5	Амар мөрний хадран	<i>Thymallus grubei</i>	*	EN	
6	Хөвсгөл хадран	<i>Thymallus nigrescens</i>	EN	EN	
7	Тул	<i>Hucho taimen</i>	VU	EN	Ховор
8	Нохой сугас	<i>Oreoleuciscus angusticephalus</i>	VU	VU	
9	Давжаа сугас	<i>Oreoleuciscus humilis</i>	*	VU	
10	Монгол хадран	<i>Thymallus brevirostris</i>	VU	VU	
11	Зэвэг	<i>Brachymystax lenok</i>	*	VU	
12	Хатгуурт халбаган загас	<i>Acheilognathus asmusi</i>	*	NT	
13	Бух сугас	<i>Leuciscus idus</i>	LC	NT	
14	Шивэр хадран	<i>Thymallus arcticus</i>	LC	NT	

* тодорхойлоогүй

Хавсралт V. ESEC II төсөл хэрэгжих сумууд дах ховордсон хоёр нутагтан, мөлхөгч амьтдын зүйлүүд

№	Англи нэр	Латин нэр	IUCN статус		Монголын улаан ном
			Дэлхийн	Бүсийн	
1	Шивэр гүлмэр	<i>Salamandrella keyserlingii</i>	LC	VU	Ховор
2	Ногоон бах	<i>Bufo pewzowi</i>	LC	VU	Ховор
3	Мондны мэлхий	<i>Hyla japonica</i>	LC	VU	Ховор
4	Говийн махир хуруут	<i>Cyrtopodion elongatus</i>	*	VU	Ховор
5	Нохой гүрвэл	<i>Teratoscincus przewalskii</i>	*	NT	
6	Замба гүрвэл	<i>Laudakia stoliczkana</i>	*	NT	
7	Тэмээн сүүл могой	<i>Eryx tataricus</i>	*	NT	Ховор
8	Нарийн могой	<i>Coluber spinalis</i>	*	NT	Ховор
9	Усны могой	<i>Natrix natrix</i>	LC	NT	
10	Эгэл загалмайт могой	<i>Vipera berus</i>	*	VU	Ховор

* тодорхойлоогүй

Нөхөн сэргээлт хийж байгаа бичил уурхайчид /Сэлэнгэ аймгийн Мандал сумын “Дууш мандал” ТББ/

АНУ-ын Азийн сан

Ориент плаза, 3-р давхар

Г. Чагдаржавын гудамж-9

Төв шуудан, ш/х 1003, Улаанбаатар, 14210

Монгол улс

Утас: (976-11) 330-524

Факс: (976-11) 311-497

www.asiafoundation.org